UDK 821.163.42:008:7

kaj 5-6

ČASOPIS ZA
KNJIŽEVNOST
UMJETNOST
KULTURU

ZAGREB 2023.
ISSN 0453 - 1116

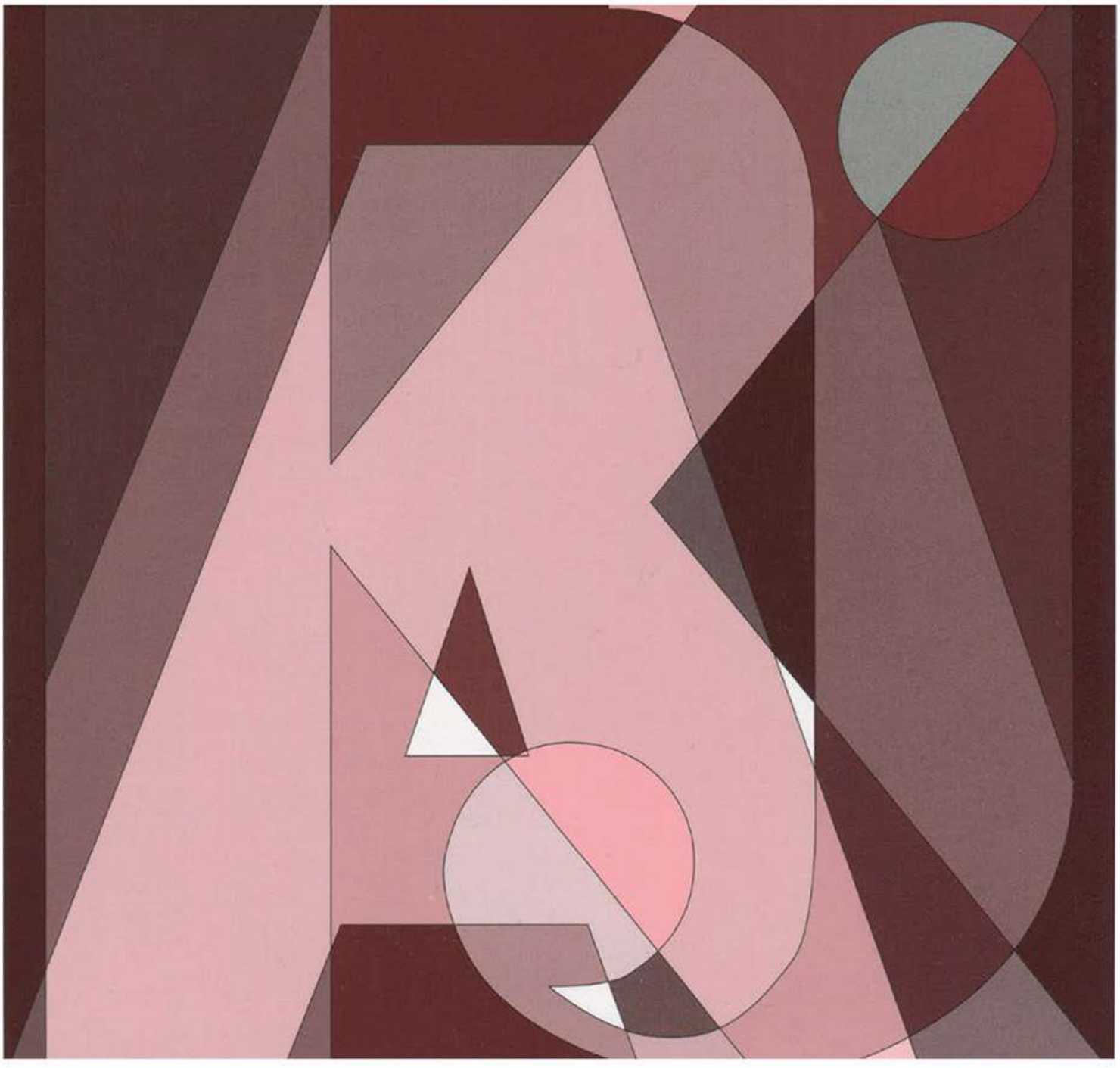

Kazalo

Umjesto proslova *(B. Pažur)* ……3

SUVREMENA KAJKAVSKA KNJIŽEVNOST
Osnivači časopisa *Kaj* i uredništvo prvog godišta, 1968. (I.):
Stjepan Draganić (1923. – 1983.): Dalečina vremena ……5
Bilješka o piscu – S. Draganić *(Božica Pažur)* …… 12
Melita Runje (1925. – 1984.): Naj nas prerasteju trave …… 15
Bilješka o pjesnikinji – M. Runje *(Emilija Kovač)* …… 19
Ljubica Duić Jovanović: Stiha minuli zvoni …… 21
Bilješka o pjesnikinji – Lj. Duić Jovanović *(Emilija Kovač)* …… 28

*

20. natječaj za kajkavske i 13. za čakavske srednjoškolske radove …… 30

*

KNJIŽEVNE KORELACIJE
Stjepan Hranjec: Usmeno u prozi kajkavske dječje književnosti *[The oral factor in Kajkavian children's prose]* …… 31

*

POVIJESNOUMJETNIČKE TEME
Nela Tarbuk: Doris Baričević – nestorica hrvatske povijesti umjetnosti / Uz 100. obljetnicu rođenja/ …… 43
Bibliografija radova dr. sc. Doris Baričević u časopisu *Kaj* i posebnim izdanjima *(M. Roščić Paro/Uredništvo)* …… 47
Ivan Srša: Crkva sv. Jeronima u Štrigovi [*St. Jerome's church in Štrigova]*…… 49

*

POVIJESNE TEME
Franjo Pajur: Preseka – posjed, mjesto i žitelji u prošlosti *[Preseka – the estate, settlement, and inhabitants in the past]*…… 67

*

HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS
Emilija Kovač: Tu za vuglom (*putovanje* u doba korone, korune) …… 95
Ivan Kutnjak: Posonia na bis ……102
Denis Peričić: Sjaj u tami *(Balatonföldvar 1999. i 20 godina poslije)* ……109
Tomislav Ribić: Rock'n roll triptih (II.) /Ples atoma na pustoj plaži ……115
Igor Šipić: Starici u poznatoj djevojci ……122
Tomislav Šovagović: Matulov grunt ……125

*

IN MEMORIAM
Zvonko Kovač: †Akademik Dragutin Feletar (1941. – 2023.) ……129
†Dragutin Feletar: Pjesme ……137

*

OSVRTI, PRIKAZI
Priprava za umijeće gledanja /Uz *Geometriju Melankolije* Frane Para *(Jagor Bučan)* …139

Imbrih Luič: *Vračtva vsagdašnja domača (1746.) (Nada Vajs Vinja)* 141
Putujem da otputujem – knjiga putopisa Zlate Bujan Kovačević *(Silvija Polak-Mance)* 143
Jezikoslovac, kajkavolog Đuro Blažeka – dobitnik godišnje nagrade *Ivan Filipović* u području znanstvenog i stručnog rada 145
Lirika jednostavnosti Magdalene Kolar Đudajek *(Stjepan Lice / B.P.)* 146
Kajkavsko spravišče – pedesetletnica! *(B. Pažur)* 147

*

18. natječaj za književni putopis / 20. natječaj za kratku kajkavsku prozu 150
Autori/suradnici – Kaj 5-6/2023. 151

Naslovnica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, suradnici i prijatelji!

U raznolikosti sedam rubrika posljednjega obljetničkog sveska Kaja za 2023., br. 5-6, zastupljena su 18 autora /suradnika – s 24 bibliografske jedinice. Više od dvije trećine Kajeva opsega čine znanstvenostručni tekstovi, od kojih su tri primarno znanstveno kategorizirana, obrađujući temate znanstvene rijetkosti: S. Hranjec pišući o prožimanjima usmene i pisane književnosti na primjerima dječje kajkavske proze; Ivan Srša, maestralnom analizom, o arhitekturi i oslikavanju svetišta Crkve sv. Jeronima u Štrigovi, osobito koloristićkoj prostornosti Rangerovih slika; Franjo Pajur, osvjedočenom akribijom, o povijesti posjeda i mjesta Preseka u Kalničkom gorju, te posjednika i žitelja od ranije prošlosti do početka 20. st. Rubrikom Suvremena kajkavska književnost, započet je niz književnih portreta pjesnika osnivača časopisa Kaj 1968., prije svega njegova pokretača Stjepana Draganića uz 100. obljetnicu rođenja i 40. po smrti, zatim Melite Runje i Ljubice Duić Jovanović. Poseban povijesnoumjetnički obzir dat je dr. sc. Doris Baričević, uz 100. obljetnicu rođenja. Kaj donosi rezultate svoga putopisnoga programa, in memoriam akad. Dragutinu Feletaru i probrane osvrte.

Nadamo se, dragi čitatelji, kako ćete i u 2024. – redovitom pretplatom (na čiji ćemo Vam neizmijenjeni iznos biti slobodni poslati zasebnu uplatnicu) poduprijeti kulturološki opstanak našega časopisa. Anda vu morje vre vekivečno/Jedno nam leto kapnulo srečno! (B. P.)

UMJESTO PROSLOVA

Dvostruke obljetnice časopisa Kaj i njegova nakladnika Kajkavskoga spravišča, društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, uvijek su i dvostruke obljetnice vezane uz njihova pokretača: književnika, filmskog scenarista i redatelja Stjepana Draganića. U 2023. to su Kajeva 55-letnica i 50. godina djelovanja Spravišča, ali i 100. obljetnica Draganićeva rođenja i 40. od smrti. Stoga, u 2023., obljetnički višestruko značajnoj godini, dopustimo si nekoliko osnovnih naznaka.

Časopis Kaj – 55-letnica (1968. – 2023.)

Od 1968. godine – kad ga je kao (književno)povijesni projekt (i ostvarenje Krležine želje) pokrenuo književnik i filmski scenarist/redatelj *Stjepan Draganić* (isprva kao časopis za kulturu i prosvjetu) – Kaj, časopis za književnost, umjetnost, kulturu bavi se sveukupnom jezičnom, kulturnom i umjetničkom podlogom cijeloga kajkavskoga govornoga područja RH kao temeljnim vrijednostima matične hrvatske kulture i znanosti. Znanstvenog je i publicističkog profila, s desetak stalnih rubrika i više od 20 uglednih znanstvenika i umjetnika, suradnika u svakom broju. Nakladnik mu je (od 1975.) kulturno-znanstvena udruga Kajkavsko spravišče, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti. Ocijenjen je „najznačajnijim medijem za afirmaciju i očuvanje kajkavskog identiteta" (M. Kolar). S ovim dvobrojem, objavljeno je 385 Kajevih brojeva u 257 svezaka.

Materinski kajkavski, osnovnim je sadržajem i poticajem časopisa, i to kao: jezik izgrađene višestoljetne književne (i znanstvene, administrativne...) tradicije; materinski jezik brojnih i živih zavičajnih idioma više od milijun izvornih govornika; stvaralački jezik suvremene (postmoderne) kajkavske književnosti. Raznolikost tema u skladu je s kajkavskom zemljopisnom opsežnošću (koju čini osam regija), dok razina i tematika tekstova svjedoče o udjelu kajkavskoga integriteta u srednjoeuropskom kulturnom krugu. Uz opsežan filološki tematski krug, Kajev značajan korpus čine povijesnoumjetnički temati, osobito tekstovi o sakralnoj graditeljskoj baštini svih kajkavskih krajeva, arhitektonsko-urbanistički opisi burgova, dvoraca, tradicijske arhitekture i povijesnoumjetničkih znamenitosti Zagreba... Naslovi *rubrika* (od 1991.) najbolje oprimjeruju njegov časopisni i tematski profil. Autor je likovnog rješenja naslovnice akademski slikar grafičar Frane Paro.

Podsjetimo, Kaj je početkom 1968. osnovala grupa kajkavskih pjesnika na čelu s glavnim pokretačem Stjepanom Draganićem, prvim i dugogodišnjim glavnim i odgovornim urednikom. U *Analitičkoj informaciji o časopisu „Kaj" i o posebnim izdanjima (1968-1977)* – tiskanoj kao posebno izdanje Kajkavskoga spravišča, 1977. – Ivo Šuste i Stjepan Draganić (uz suradnju Vladimira Oštrića i Jasne Lay) zapisali su: „(...) Tako je inicijativom kajkavskog pjesnika Stjepana Draganića osnovan časopis 'Kaj', a potpisnici akta za registraciju bili su: Anđela Vokaun-Dokmanović, Melita Runje, Fran Koncelak, Stjepan Bence, Benedikt Tumpa, i Stjepan Draganić. (...) Sekretarijat za unutrašnje poslove grada Zagreba dao je o tome svoje rješenje i potvrdu pravila 9. prosinca 1967. godine (broj 14-3/1-35754/1-1967.). Nakon obavljenih priprema časopis je počeo izlaziti od početka

1968. godine.“ Grupi pjesnika, ujedno i članovima redakcijskog odbora, pridružuju se: Ljubica Duić, Tomislav Stunić i slikar Zorislav Drempetić Hrčić (autor likovne opreme prvih brojeva časopisa i naslovnice).

S književnopovijesnog stajališta, pojavivši se 118 godina po prestanku izlaženja Danice zagrebečke, Kaj je često bio prvi, ili čak jedini, dokaz i znak o kulturnoj, jezičnoj i spomeničkoj hrvatskokajkavskoj baštini, ukratko - kajkavskom kontekstu hrvatske kulture kao njenom višestoljetnom integrativnom temelju.

Osnovne naznake o Kajkavskom spravišču, uz 50-letnicu

KAJKAVSKO SPRAVIŠČE (spravišče = sabor), udruga 260-ak znanstvenika i umjetnika (predsjednik: izv. prof. dr. sc. Boris Beck) – još od 1974. godine (nastala iz KUD-a „Ksaver Šandor Gjalski“, utemeljenog 1973.) – s pet do deset trajnih programa - djeluje na cjelokupnom i opsežnom (povijesno-kulturnom i zemljopisnom) kajkavskom govornom području Republike Hrvatske. Od 1975. nakladnik je, između ostaloga, časopisu za književnost, umjetnost, kulturu Kaj, koji redovito izlazi u Zagrebu već 56. godište. Na izbornoj skupštini održanoj 30. ožujka 2023., dosadašnji predsjednik književnik i znanstvenik dr. sc. Ivo Kalinski imenovan je počasnim predsjednikom Kajkavskoga spravišča, a uz predsjednika izv. prof. dr. sc. Borisa Becka, izabrani su dopredsjednici: sveuč. prof. u m. Frane Paro, akad. slikar grafičar, te istaknuta književnica Božica Brkan [opširnije, u rubrici *Osvrti, prikazi ovoga dvobroja*].

***

U prilog kulturno-povijesnom dostojanstvu i suvremenosti hrvatske kajkavske kulturne podloge i njezinih krajeva – kao temeljnih vrijednosti hrvatske kulture i znanosti – Spravišče i Kaj, unutar redovitih izdanja časopisa i nekoliko biblioteka (međunarodni nakladnički broj 6056) objavili su 480-ak knjiga, od kojih su mnoge antologijskoga i monografskoga tipa.

Prema konceptu Stjepana Draganića - Kaju kao njegovu životnom djelu – kojim su kajkavski krajevi dobili „knjigu o sebi“, ideja dostojanstva tih krajeva, njihove umjetničke i zavičajne kajkavske riječi u višestoljetnom kontinuitetu, ključni je lajtmotiv časopisa, ali i rezultata trajnih kulturno-znanstvenih programa Kajkavskoga spravišča. I Kaj kao časopis, u suvremenosti, često dijeli (povijesnu) sudbinu svoga kajkavskog jezika...

B. Pažur

[Više o časopisu Kaj i Spravišču, osim u tiskanim izdanjima Kaja i monografijama M. Kolara, *Između tradicije i subverzije : Časopis Kaj i kajkavska postmoderna,* Filozofski fakultet, Periodica Croatica, knj. 7, Zagreb, 2015., te V. Brešića, *Praksa i teorija književnih časopisa,* Periodica Croatica, 2014. - vidi: na odredišnoj stranici Portala hrv. znanstvenih časopisa HRČAK (trenutno 497.659 posjeta): https://hrcak.srce.hr/kaj; usp. br. 3(2009); 3-4(2011) Bibliografija (1968 -2010) i nastavak (2011. – 2018., prir. M. Roščić Paro) - u cijelosti Kaj 5-6(2020); Kaj 1-2(2018) - u povodu 50-letnice: https://hrcak.srce.hr/204970 / u povodu 45-letnice Kajkavskoga spravišča: https://hrcak.srce.hr/204972, te na stranici: www.kaj-spravisce.hr, itd.]

OSNIVAČI ČASOPISA *KAJ* I UREDNIŠTVO PRVOGA GODIŠTA, 1968. (I.)

Izbor iz poezije i biografske bilješke*

DALEČINA VREMENA

Stjepan Draganić (1923. – 1983.)
(100-letnica rojenja)

Hmil se bum

Hmil se bum,
predi nek videti bu
put do zdenca
smržnjenca
predi nek čez vjeje sunca bu tu.

Hmil se bum,
da djen vu sebe zbudim
nad ogledalem zdenca
friškenca,

* Po završetku 55. obljetnice (a 56. godišta) redovitog izlaženja časopisa Kaj (1968. – 2023.), te 100. obljetnice rođenja (ali i 40. po smrti) njegova pokretača, književnika Stjepana Draganića, podsjećamo na grupu pjesnika - osnivača časopisa, ujedno i članova uredništva prvoga godišta.

Početkom 1968. – kao časopis „za kulturu i prosvjetu" Kaj je nastao inicijativom kajkavskih pjesnika – među kojima su, uz prvog i dugogodišnjeg glavnog i odgovornog urednika Stjepana Draganića, osnivačima bili Anđela Vokaun Dokmanović, Fran Koncelak, Stjepan Bence, Melita Runje i Benedikt Tumpa. Toj se grupi, ujedno i članovima redakcijskog odbora, pridružuju: Ljubica Duić, Tomislav Stunić i slikar Zorislav Drempetić Hrčić (autor likovne opreme prvih brojeva časopisa i naslovnice). Za početak, u ovom dvobroju, uz životopis, donosimo kraći izbor iz poezije pokretača Kaja Stjepana Draganića, te Melite Runje i Ljubice Duić Jovanović. Književni podsjetnik nastavljamo u sljedećem broju (op. ur.).

s teroga sake jutre presipljem
srebrene kapi
presipljem – gubim…

Hmil se bum,
pak naj začne djen
mile moje.
I perva misel – kak sen:
Tebi naj bu – sunce seh bregov,
mile moje.

Čežnejne

Same bi se male počinul, -
al mi se ne spi.
Još bi same male senjal, -
več djên zorí.
Znal bi te tak rada imèti –
al kjésna si i ti.

Lehke noči

Ja ne znam –
kak bi se tomu rekle, -
kak bi se zvála.
Znam –
bila je onak –
četvertâsta
mâla –
pod oblòkem,
med pečjú i postelju
stala.

Cjela kak jéden vajnkuš!
Seh stareh kaputov je nàsebe imjêla,
se kerpje,
šare,
kakti nâse djela.

V sèm kmicam znali puta k nje sme!
Nas šestere mâli…
Nánje se zbrâli…
Tjesne.
Pak sejéne je zderžâla!
Z sèm našem betêgam,
sènjam –
pozábljena ostala.

A gda se kak misel spominjanja vrnu,
popjevka nastane
i vunje ne trnu
sa bujénja,
jutra –
kaj su vúte zipke
bile naše – zutra.
I navek naj buju!
V popjévke móje
perva misel z rečju…
Al če ne bu moči
da bi več zasjale
zvjézde,
suze,
rječi –
naj bi bile lehke,
se vjekvječne noči.
Gda bu sè mir…
I mir gda sè bu.

Moja mati

Da mi je…
jene triste jezer imeti!
Pun vanjkuš penez!
Pod glavu bi jih spravila…
I da mi je na njimi hmrjeti,
kaj bi ti pun vanjkuš penez ostavila…

V škole bijeni

Denes sme od plebanuša skorem
si bijeni bili.
Na pločice, meste raspela,
koj koj sme nacajhnali:
jen veliki koš pun kandlin cukora,
jen škarneclin cvjeb,
dva kiflina od zgora.
V sakem vuglu pločice
po dvje pogačice,
s cukorem posipane perece,
jene licitarske serce.
. . . . . .
Denes sme od plebanuša skorem
si bijeni bili.

Prejti

Jen spominek gda sme
čakali cug

Znate kaj je, kum –
kam god nam je prejti,
navek je pred nami i za nami
dalke.
Gda prejdeme i gda se vrneme!
Navek sme kakti pred štacijami.

Gda dime pem

Ljudém zagorskoga cuga

Rozika, -
najvekši peharčec
i kupice pripravi!
V palnice na merzlem –
v kmice
ostavi – vina!
Z najrodnešeg tersja!

Dišéčeg!
Kak grozd čerljéni,
da se rumeni!

Rozika –
najvekši peharčec
i kupice pripravi, -
v subotu!
Gda dime pem!
Krajmene buš tihe séla…
Z nasmejánim okem černim –
Pogledala…
Prêdse novi fertun djêla…
i kupice nalejala!

Ne budem ti nič povjédal –
črez oblôk mučéč bum gledal.
Púti, járki i daljine,
- tuga, sen i bregi v tmine…
naj zastâneju pred ménu!
V subotu – gda dime pem.

Popjevka govorenja

Da sem – KAJ -
ja bil bi v sèm bregem čeznênem -
med žitam –
i hústami snênem.

O, zemlja draga
zetkána od sèh mukah terpljénja, čežnejna –
ti cjéla jesi popjevka govorénja!

Pak biti totu s tjém sèm –
I biti med ljudém,
kak rječ totu rojéna –
KAJ –
vjekvečni glasi negdjéšnjeh življénja.

KAJ –
v sèm mojim noči pláva, -
KAJ
ječí – zazava.

Pak, - da sam – KAJ, -
ja bil bi v sèm bregem čežnênem –
med žitam –
i v hústami snênem.
Ja bil bi rječ totu rojéna.
O, - zemlja draga,
ti cjela jesi popjevka govorénja.

***
Same zâme –
da stìha za suobu vráta zaklènem, -
da sjence ostânu za mênu
same zâme -
da mučím…

Dalečina vremena

***
Saka je pod svojem
nebem.
Pod svojem suncem
z svojem suncem
z svojem življenjem

***
Dalečína vremena začima
z zlatem valem
šèničnoga zernjiča…
pak je od njega nastale
nebe z velikemi
vali zlata
z seh poljah
z seh serpov

z seh rukah
z seh življenja…
nastali poteki življenja.
Sunce (sjenca) je deh toga zlata
mesec su serpi
a zvjezde oči.
Veter je deh
a oblak senje…
tenje…
Al če misel moja more želja biti
kak da i začetek
(seh vremena) more stvoriti
znovič biti –

Začetek vremenskeh
dalečinah
z sakem je deh kaj dura,
z sakem šumem lati,
serpa, zernjiča šeničnoga
kaj i nebe zlato.

***
A zvjezde su suze
– mukah treperenje
z oka i z serca derhtenje
od navek trepereče
z čovekom derhčeče
od čoveka derhteče
za čoveka derhteče.

***
Vrjeme zamječe steze
naslutiti minulo i
zamrzlo.

(Posljednji stihovi Stjepana Draganića)

Bilješka o piscu

Stjepan Draganić - književnik, filmski scenarist, redatelj i kulturni djelatnik, pokretač časopisa *Kaj* (Zlatar, 19. kolovoza 1923. - Zagreb, 2. siječnja 1983.). U Zagrebu je polazio građansku školu (1936.–1938.), a trgovački zanat završio u Splitu (1939.–1941.). Zbog antifašističkog djelovanja talijanski Izvanredni vojni sud za Dalmaciju osuđuje ga na smrt 1941. Preinačenom presudom (pomilovanjem zbog maloljetnosti), do 1944. robija u talijanskom političkom zatvoru Fossano. Nakon rata direktor je „Croatia-filma", od 1949. zamjenik direktora „Jadran-filma", redatelj i scenarist dokumentarnih filmova o svakodnevici i kulturnim spomenicima, asistent režije igranih filmova i glumac. Od 1950. do 1963. režirao je 15-ak dokumentarnih filmova, prema vlastitim scenarijima: npr., *U Čabarskoj dolini*, 1953., *Između smjena,* 1956., *Belec, Međimurski mozaik,* 1958., *Poruka u kamenu*, 1961., *Djeca*, 1963. i dr. Osniva samostalnu autorsku grupu za dokumentarne filmove „Mate Golem".

Zalažući se za „republiku duha" (S. Vereš), od 1950. bavi se književnim radom, objavljujući kajkavsku liriku od 1953., a prvu zbirku *(Terni i cvetje)* 1957. Uvrštenje pet Draganićevih pjesama (*Spominajne slepca, Moja mati, K večeru, V škole bijeni, Hmil se bum*) u glasovitu *Antologiju novije kajkavske lirike* Nikole Pavića (Lykos, 1958.) – uz kanonske osobnosti (A. G. Matoš, M. Krleža, F. Galović, D. Domjanić, I. G. Kovačić, T. Prpić, ...Z. Milković i M. Slaviček) ocjenjuje se iskazom sastavljačeve ideje o kontinuitetu kajkavske književnosti i bogate joj pjesničke tradicije. Od 1953. do 1965. surađivao je u publikacijama *Žena u borbi* i *Zagorski kalendar,* te pisao kajkavske tekstove za emisije Radio-Zagreba *(Popjevke i povjedanja z mojih bregov*, 1962. i 1963.) i Radio-Zaboka (*Od nedelje do nedelje,* 1967. i 1968.).

Pokretanje časopisa *Kaj* u siječnju 1968. (časopisa „za kulturu i prosvjetu", a od 1991. do danas za „književnost, umjetnost, kulturu") – koji je uređivao punih 15 godina, doslovce do smrti 1983. – Draganićevo je životno djelo. I književna povijest i suvremenici neporecivo su složni u takvoj ocjeni. U Kaju je objavio i najviše (70-ak) svojih radova. Za njegova urednikovanja (1968. - 1983.) objavljeno je 147 brojeva časopisa u 112 svezaka, prosječno skoro 10 brojeva u 7,5 sv. godišnje!

Po Draganićevoj smrti Uredništvo Kaja posvećuje mu cjelovit broj 2, 1983 *(U spomen Stjepanu Draganiću)*, s likovnim rješenjem nagrade njegova imena (stajaće medalje autora Želimira Janeša, akad. kipara). Jedna od ulica u zagrebačkom naselju Malešnica nosi ime Stjepana Draganića!

Iznimno svestran i kulturno agilan – u životu dostojnom romansirane biografije! – Draganić je osnivač i KUD-a „Ksaver Šandor Gjalski" (1973.), koji 1974. prerasta u *Kajkavsko spravišče*, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti (*Kajev* nakladnik). Utemeljio je i više biblioteka posebnih izdanja (književnih, povijesnoumjetničkih…): Mala biblioteka *Ignac Kristijanović,* Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, Popjevke najmlajših, Zbirka vodiča… Ostvarivao je, za tadašnje doba, i druge vrlo napredne zamisli: u srpnju 1981., jedini u nas, *Salon časopisa* - okupivši svu kulturnu i književnu hrvatsku periodiku; *Malo Kaj kazališče* pripremivši repertoar kajkavskih dramskih tekstova...

***

Neusporediv uređivački pothvat (časopis *Kaj)* – u vječitoj subverzivnoj, ali zato izazovnoj i nepotrošivoj kulturološkoj poziciji (s polazištem u materinskom kajkavskom jeziku) - pomalo je zasjenio Draganićev književni opus: pjesnički, dramski i prozni, i to dvije zbirke kajkavske lirike *Terni i cvetje*, (1957.), *Popjevka govorenja* (1966.); *Prebudil se Kerempuh* (1966.) – drame, te tri knjige kajkavske proze: „*Ču-ču*" *Štjef* (1970.) - pripovijetke, *Selski pes denes* (1975.) – satirični zapisi, *Gabrek eksces* (1979.) – pripovijetka.

Draganićev, izrazito programatski, književni opus – s polazištem u zavičajnom / mihovljanskom kajkavskom idiomu, karakteriziraju liričnost, književna angažiranost / socijalni kontekst, narodski humor, ali i izgrađena urbana satira. Njegova *Popjevka govorenja* (poema, ali i glazbena popijevka, uz uglazbljene mu druge pjesme za krapinski festival) ima lajtmotivsku, simboličnu ulogu u cjelokupnom njegovu književnom djelu. Ulogu *Popjevke govorenja* kao ključne jezično-umjetničke sintagme u Draganićevu opusu (i životu) nisu isticali samo književni analitičari nego i povjesničari, glazbenici i muzikolozi (poput Andrije Tomašeka) – analizirajući motivske melodijske cjeline te popijevke kao glazbenog predloška (skladatelj M. Magdalenić, izvoditelj F. Paulik), ali i predloška drugih pet kajkavskih Draganićevih pjesama uglazbljenih za krapinski festival (*Gda njesi tu, Čežnjenje, Veseljak, V zime, Moja mati* – u izvedbi Ruže Pospiš, Nevenke Petković Sobjeslavski, Anice Zubović, Elvire Voća, Ane Štefok i dr.).

U Antologiju novije kajkavske lirike (1975.) Mladen Kuzmanović uvrštava osam pjesama Stjepana Draganića (*Moja mati, V školi bijeni, Hmil se bum, Prejti, Srečne drugari, srečne!, Popjevka govorenja, Lehke noči, Gda dime pem*), a Jože Skok u *Ognju reči* (1986.), u antologijsko razdoblje Kajkavski pjesnici iza 1950. godine („Drievo na samem") pet pjesama (*Hmil se bum, Čežnejne, Gda dime pem, Zagorje, /***, bez naslova/*). U poglavlje Kajkavski pučki igrokazi 19. i 20. stoljeća Skokove dramske antologije *Ogerliči reči* (1990.) uvršteni su Draganićevi „Prekupci", a u antologiju, također Skokovu, kajkavske proze *Ruožnik rieči* i poglavlje Kajkavska novelistička i romaneskna proza 20. stoljeća pripovijetka *„Ču-ču" Štjef.*

***

Književno i kulturološko nasljeđe Stjepana Draganića iz ranih 70-ih godina 20. stoljeća, kao izuzetno dobro postavljen temelj, moglo se (i može) bezrezervno i sustavno dalje nadograđivati u godištima *Kaja:* panorame, tematski brojevi/cjeline, serijali... od 1991. razgranjuju se u rubrikama, čiji nazivi posvjedočuju o časopisnom profilu.

Nastavljaju se Draganićevi bibliotečni nizovi u posebnim izdanjima: *Hrvatski kulturni i prirodni spomenici, Mala biblioteka „Ignac Kristijanović"*. Prijašnji niz *Popjevke najmlajših*, panorame dječjih radova (poput one *Kajkavske popjevke najmlajših* br. 2, 1971., čiji se proslov može smatrati prvim javnim zauzimanjem za uvođenje kajkavštine u [redoviti] nastavni proces), osobito jedinstvena Antologija hrvatskog dječjeg kajkavskog pjesništva (prir. E. Fišer), br. 3-5 (1976.) ... nastavljaju se u redovitim *Kajevim* rubrikama, ili u programu *Jezičnica kajkaviana* (s poticajnim *kaj & ča* natječajima za literarne radove učenika srednjih škola). Suradnja sa Čakavskim saborom, sažeta najbolje u Draganićevu tematskom broju „Srce Zagorja u srcu Istre" (br. 6, 1973.) proširuje se i produbljuje programom *Kaj & ča: prožimanja i perspektive*, te novopokrenutom

bibliotekom *Kaj & ča: Susreti*. Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski kontinuitet književnih žanrova, suvremeni kajkavski književni funkcionalni stil, unutar *Jezičnice* raspisuje se i natječaj za kratku kajkavsku prozu, te u sklopu programa *Hrvatski književni putopis* natječaj za putopis (proširujući književni jezični izbor na čakavštinu i štokavštinu, a suradnički krug na onaj izvan domovine).

Draganić je znao okupiti suradnike – strukovne sljedbenike i tvorce najviše ideje, kreativce koji trajno unaprjeđuju hrvatsku kulturu. Znao je, stoga, prepoznati trajne kulturne vrijednosti – uvidjevši u kajkavskom kontekstu višestoljetni (i suvremeni!) integrativni temelj nacionalne kulture i znanosti. Rekli bismo, predvidio je današnje doba.

Zastupljen u Antologijama: *Antologija novije kajkavske lirike* (1958.), ur. N. Pavić; *Panorama novijega kajkavskog pjesništva,* Kaj, IV (1971.) 1; *Antologija novije kajkavske lirike*, Kaj, VIII (1975.) 3-5 (ur. M. Kuzmanović), Zagreb; *Ogenj reči* – Antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva, Kaj, XIX (1986.) 4-6 (prir. J. Skok); *Ogerliči reči* – Antologija hrvatske kajkavske drame, Kaj, XXIII (1990.) 1-4 (i posebno izdanje: Mala biblioteka Ignac Kristijanović, knj. 23), prir. J. Skok; *Ruožnik rieči* – Antologija hrvatske kajkavske proze, Kaj, XXXII (1999.) 1-2-3 (ur. J. Skok) i dr.

LIT.: M. Kuzmanović: *Elementi za tvorbu panorame*. Kaj, 6 (1973) 11-12, str. 10–11, 123; M. Kuzmanović – uvodna studija i izbor, te biografske i bibliografske bilješke uz tematski svezak časopisa Kaj: *Primjerni novije kajkavske proze (I),* Kaj, VI (1973) 12, str. 10-11; *U spomen Stjepanu Draganiću*. Kaj, 16 (1983) 2, tematski svezak; B. Pažur: *Časopis Kaj – životno djelo Stjepana Draganića,* Kaj, XXXI (1998) 1, str. 3-13: *Bibliografija časopisa Kaj (1968-2010).* Priredila Marija Roščić. *Kaj*, XLIV (2011) 3-4, str.5-276; B. Pažur: *Hommage Stjepanu Draganiću* – pokretaču časopisa Kaj: Uz 90. obljetnicu rođenja i 30. obljetnicu smrti. Kaj, XLVI (2013) 1-2, str. 3-7; B. Pažur: *Književno i kulturološko nasljeđe Stjepana Draganića, pokretača časopisa Kaj i Kajkavskoga spravišča*. Kaj, LIII, (2020) 5-6, str. 7-19; HBL, sv. 3 (Č-Đ), LZMK, 1993; *Hrvatska enciklopedija*, *mrežno izdanje*. Leksikografski zavod M. Krleža, 2013-2024/ https://www.enciklopedija.hr/clanak/16112…. itd.

[Prilagođena/dopunjena natuknica o Stjepanu Draganiću iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2017., B. P.]

Božica Pažur

[Izbor iz poezije S. Draganića (B. Pažur), izvori: *Antologija novije kajkavske lirike,* Kaj, VIII (1975.) 3-5 (*ur.* M. Kuzmanović), Zagreb; *Ogenj reči* – Antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva, Kaj, XIX (1986.) 4-6 (*prir.* J. Skok); Kaj, XVI, 2 (1983)]

NAJ NAS PRERASTEJU TRAVE

Melita Runje (1925. – 1984.)

Budeme tihi

Puščajmo naj nas prerasteju trave.
Naj nas prerasteju z vurami
v terih se več nikaj nemre pripetiti.
Bumo prijateli z mravimi!
Povejmo jim brez skrbi naše misli
gladne nekšne zmišlene slobode.

Naj ih oni prepelaju stezami
na terih se nigda več
nekaj hudega nemre pripetiti.
Budeme tihi!
Pomirime se z kamjenjem!
i vse bu tak čist jednostavno...
vteklo se vu male stvari
za dugo.

Nišče me ni briga!

Pak nek – listje pojde niz šume,
Pak nek – planine se respredeju vu klance.
Nek se si puti sprelomiju vu vetre
Vsa morja presahnu vu mrtve vode
I vsi oblaki strdnu vu spomenike

Pak nek…

Ja ze svojemi nokti rastem do svojih ran
Ja bum svojim nožem rezala kruh svoj
I delila srce svoje.

Leta

Bežiju leta.
Jeno za drugim tak fletno zgine -
A zakaj - vukam - i kam?
Vre negda se samo v te mrzline
Zagubljeni smeh povrne
I dobra reč pobere
Kak življenje droptine.

Nebe se črni

Nebe se črni...
Naj se črni -
same kad ne grmi!
Pomale več grmi...
Naj grmi -
same kad ne puca....
Bormeš već i puca...
Naj puca -
same kad ne vudira!
Vudira, vudira...
Naj vudira -
same kad se ne vmira!
Ti slepak! Em se vmira...
Naj se vmira -
bar bu jenput mira!
Ti bedak! Kakvega mira?
Si vezda šumak!
Ne bu već koga
gdo bi mogle vmreti.
Bu božji mir...
Već ne bu kaj
za fkrasti i zeti.
Pod pepelom, pod zemljom
če i ne buju šteli -
buju se vsi rada imeli.

Mejaš

Kam peju?
Kam peju
Pepek, Ivek, Jandraš?
Tam kam je prešel Tomaš?
Peju -
peju peneze
donesti,
staru hižu
rastepsti,
ženu
stirati,
curu
iskati,
decu
zabiti,
žulje
zapiti -
gospon
postati.
A potlem?
Potlem
v rakiju
zlesti,
grunt
potepsti,
pri tujem ognju
zepsti.
Bogi Tomaš!
Ostal je
mejaš -
ni gospon
ni pajdaš.
Kam peju?
Kam peju
Pepek,
Ivek,
Jandraš?

Gdo sem...

Jen kaput
Jen škrlak
Jedna rubača
Jedne cipule
Pa kaj!

***
Morti bu bila noč
morti jutre
morti bu baš rojena
jesenska večer
gda buju moje ruke štele
- a ne buju više mogle –
pisati popevke.
A reči – reči bez ruk
je zvehnuto listje.

Ar znate kak su grane betežne
gda listje vehne?

Naj se razme
Najte čakati
kajti bi slive prek dvorišča
hodile.
Oskoruši ne buju za dvori bežali.
Ruške ne buju poldan zvonile.
Najte čakati
kajti bi se železo vu trešče
cepalo.
Cajti ne buju tamjane kadili.
Vsako križanje bu dalše regetalo.
Škrljaki ne buju kikle postali.
Drevje bu navek drevje ostalo
i noži buju navek z reči šepetali.

Najte čakati
kajti buju grobi pred vami režali!

Čuda su več zdavna ljudi sprebrali!
I stari su naši prekpoštene horbali.
Prijete se rajši svaki svojeg dela
kajti z dima v ogenj ne bi teči
morali.

Pokošena leta

Prek šume, senokošah, trsja i cvetja
dal'ko za nami su ceste ostale
kak nekaj kaj nigdar se vrnulo ne bu
i samo v popevkah bu živelo dale.

Potok brez brvi šteli smo prejti,
črez obloke od senjah videti sveta,
a gliboko pod njimi su šumele vode
– kak zipka za sunce, zvezde i leta

A potlam najemput smo splašeni bili.
Obloke od senjah je voda raznesla.
V zipki se više ne zibleju zvezde,
pokošena leta su nam smeh odnesla.

Bilješka o pjesnikinji

Melita Runje (Zagreb 25. listopada 1925. - Zagreb 2. prosinca 1984.) kajkavska je poetesa prigušenih osjećaja i potisnute intime.

Živjela je i radila u Zagrebu, najvećim dijelom u radio-programu za djecu. Pisala je urbanom stilizacijom kajkavskog jezika i njegove bliske pjesničke tradicije. Javljala se i bila nagrađivana na smotrama i recitalima kajkavskog pjesništva. Nema objavljene zbirke, a zastupljena je u antologiji *Horvacka zemlica* (1971.), *Antologiji novije kajkavske lirike* (1975.) te u Skokovu *Ognju reči*, *Antologiji hrvatskoga kajkavskoga pjesništva*.[1]

Spada u inicijatore i postav prvog Uredništva časopisa Kaj, u kojem se javlja literarnim prilozima te je članica upravnih tijela od prvog broja prvog godišta (1968. godine), a njen angažman završava posljednjim brojem 1971. godine.

O poeziji Melite Runje sumacijski je i nezaobilazni sud (biografski, bibliografski i vrjednosni) postavio dr. sc. Jože Skok kratkim esejom *Poezija izgubljene radosti.*

[1] KAJ XIX/1986, br. 4-6.

Najkreativnijim dijelom njena stvaralaštva Skok je prepoznao onaj vezan uz zagrebačke motive,[2] ali i socijalne preokupacije (*Nekšni cvetek*, *Mejaš*). Jedno je od prepoznatljivih obilježja ove lirike ležeran stih govorne intonacije. Na razini ugođaja to je pjesništvo obilježeno natopljenošću melankolijom te Skok Melitu Runje označuje kao pjesnikinju „izgubljene radosti i sreće, potamnjenih zvijezda i pokošenih ljeta", a motivski i poetički pjesnikinjom „manje-više već opjevanih motiva koji otkrivaju u dovoljnoj mjeri autora, ali ne otkrivaju i pjesništvo, jer ono je uvijek otkriće nepoznatoga u poznatome„. Motivski njeno je pjevanje dvojako: jedan sloj je „okrenutost prošlosti, prostorima djetinjstva i mladosti, trenucima kobnih sudara jave i sna, slamanju iluzija", ali razvidan je i „humanistički program, rezultat pomirenja sa životom /.../ otpor svemu što se nadvilo poput more nad pjesnikovom sudbinom". Posebno su zanimljivi, doduše rijetki, ali tim dojmljiviji, kerempuhovski akordi (*Gdo sem?*). Premda je to „pjesništvo koje nije ni tematski ni jezično izdiferencirano", u nekim momentima ostvaruje profinjene emotivne i svjetonazorne akcente rečene odmjerenom i dobro odvagnutom osobnom frazom koja dotiče zamjetne kvalitetne domete tovremene aktualne kajkavske lirike (*Budeme tihi*).

U sretnim slučajevima Melita Runje lucidno opaža zanimljiv detalj i oblikuje inventivnu sliku, ali nerijetko se oslanja na prepoznatljivu, već ispisanu retoriku te svoje zamjedbe ne uspijeva izdignuti na razinu univerzalnog. Klasifikacijski motreno, Melita Runje pripada tradiciji okrenutoj struji kajkavske poezije sredine 20. st., koju Fišer naziva "semantičkim shematizmom" i pod tom oznakom podrazumijeva "takav tip pjesničkog jezika koji u sebi evoluira temeljna jednosmjerno posredovana značenja (riječi i sintagmi) i kontekstualno-konotativne obrasce (sheme) najavljene ili već ostvarene u međuratnoj kajkavskoj lirici".[3] Taj model, prema Fišeru, karakterizira i tradicionalistički pjesnički diskurs: "prevlast deskripcije nad ekspresijom, zatim variranje tradicionalnih motiva tzv. socijalne i pejzažne lirike, prepoznatljivih 'lirskih ugođaja' i refleksivnosti konvencionalne provenijencije (po poznatim metaforičkim 'formulama')".[4]

Emilija Kovač

[Izbor iz poezije M. Runje (E. Kovač i B. Pažur), izvori: Antologija novije kajkavske lirike (*prir.* M. Kuzmanović), Zagreb; *Ogenj reči* – Antologija hrvatskoga kajkavskoga pjesništva, Kaj, XIX (1986.) 4-6 (*prir.* J. Skok)]

[2] KAJ III/1970, br. 11.

[3] Mario Kolar, Između tradicije i subverzije: Časopis Kaj i kajkavska postmoderna, FF Zagreb, Periodica Croatica, Zagreb 2015.; „Središnja (časopisna) kajkavska tribina", 138.

[4] Ernest Fišer, Dekantacija kajkaviana: Rasprave i kritike o hrvatskom poslijeratnom kajkavskom pjesništvu, Osijek, Revija, 1981., 32.

STIHA MINULI ZVONI

Ljubica Duić Jovanović

Pašovabec

Pašovabe c dešč curi, travica se zeleni
Trubentica z nje gledi!

Pak se žaba veseli:
Naj još dugo dešč škropi!

Krt z hambrelom tu stoji,
srditi je pak veli:

F hižu voda mi beži!
Kaj tak dugo dešč nori?

Međimurska balada

Tri kostanji
Tri matere zaplakane:

Nejdi, sinek, prek Drave,
Bojo te prijeli, strelili
Nigdar te videle nado
Moje žalosne oči!...

Tri kostanji

Zvezde v šikarjo
Dalki krovi
Malih hiž.

Gdo zna ali gda
Vrnoli se bomo…

Tri kostanji
Posečeni
Tri starice
Črne.

Protuletje

Vu vuličnom jarku
v zrcalu od vode
sê su se hiže
naopak obrnule
z rafungof
visiju rode.

Dečeci i mlečeci

Na paši su gruntali dečeci:
gde buju najslajši mlečeci?

F časi su to zeznali
pak se vu dospomen dali:

Pod večer je tre oditi
vu Marin tikvinec se skriti,

Skočiti fletno prek lese
zmiriti Petrove pese,

Vu Blažovem jarku fest paziti
detelu hitro preplaziti,
Pri Miškovem grahu postati
koli sebe se zgledati…

I mlečece slatke debele
pri hudomu Francu nabrati.

Pozabljena krizantema

Vu povehutom vrčaku
samuješ kak tužna nevesta
vu špicani opravi
bela krizantema.

Spod tvoje beline se plačeju
stiha minuli zvoni
i jafče jesenska tema.

Nišči te neje ftrgel
ni vu venec
ni v goler zadel
nišči neje poluknul
vu beli tvoj obraz…

Zato smuješ
v žutomu vrčaku
gda cvetja
ni pruškana nema
vu srebreni opravi
čakaš prvi mraz
ostavljena nevesta
bela krizantema.

Kralužek

Ftrgnula sam travicu
    kupine nabrala
Kralužek napeljala
    koli vrata dela
Dok sem premišljavala
    komu bi ga dala
Nesem niti znala
    kak sem ga pojela!

Međimurju

Poznala bi te
da i oči nemam
po dišečem kruhu
s tvojih ruk.

Poznala bi te
v tugi puste ravni
vu megli pospani
jesenski muk.

Poznala bi te:
protuletje v setvi
zima vu svati
jesen vu tihom
hmiranju lati...

*

Tak rada zajdem vu tvoje pole
da trčka gnezdo pod mejom si dela
pisani matuli v cvetju,
čuček zmed trave luče...

Vu zlati popevki žmehkoga klasja
čutim kak srečno srce mi tuče!

Kak si bogato:
ti imaš nebo
za sê popevke
sonce i ftice
i krizanteme
za tvoje mrtve
i zlato za sê rodice
tak si bogato.

*

Či da odidem
itak pozabila ne bum
hiže, vrčake, poteke male...

Tvoje popevke bo zmirom
veter mi donašal
tvoje ravni bodo navek
k sebi me zvale.

Prelog

Anici Remetskoj
Šetala po Banusu se
al po Cmroku

Hodila po Remetama
al po Roku

Nigdi ti tak lepo ne bu
kak v Priloku

Ta bu roža navek v srcu
mali sinček

Tu ti klinček
z črnim jokom

Stiha fučkal i popeval
pod oblokom

Nigdar ne buš se rezišla
ti z Prilokom

Schlosberg

Katarini Zrinskoj
Sze bilo je zdavnja
drago szerce moje
kervi muke Tvoje
zbrisani su tragi
zeprane su boje

Ar i vezda Szvitu putni je tovaruš
Libar od Szpominka vsega vik na vikov

Ar i vezda Človek v prsi čavel ima
sekiru v očima zlu nikaj ne more

I njega kak Tebe hudi beteg mori
(Gda se ozrim gori navik mi je zima)

„Popivka za szpominak ku hoti szpisati
a za vechu diku Chinit czu szpivati
Chatarina Zrinska Szvitu na pred dati
Daim Bog da lip glas u Vik usivati“

Kesno i prekesno je došla do nas

Ti se szerce drago nemoj bantuvati
nit vu dušu Tvoju čemera zbirati

Ar na Tvojem Ropcu navek bu starinska
med rožami svila:
12„Domovinu ljubi Hrvatice mila
Uzorom ti bila Katarina Zrinska“

Kotoriba

Jožu Horvatu

Ko
to riba
nije riba
niti je čamac
niti je prova
niti pak pramac
i ima krova kak
da je nova lađa
ka Jožu
sim
prepela
tu je v Međimurju
hižica bela

Štrigova

Slikaru Rangeru
Znao je da ga čeka
pod velom od kreča i leda
kao labuda Leda
i da joj treba oganj
njihova pogleda

Al ugledav je
bijelu
navrh Strydona brijega
pobojao se nježne
svoje i njene čežnje

Tog ljeta
zbog blještavih ruku
što nošahu vrče mu vina
pojio nju je i sebe
hladom akvamarina

Zbog sudbinskih
srebrnjaka
jedino će joj moći
dati vlastite oči
uprte ovom danu

Osvrnuo da li se na nju
žureć u maglu ranu
i kud je slikara vukla
cesta koju su tukla
jučer još kopita turska

Sigurno tad je ko sada
tekla *certo in corde*
i sjekla umorno srce
jesenja *aque gravis*
kiša međimurska

Bilješka o pjesnikinji

Ljubica Duić Jovanović (Zagreb, 7. 10. 1941.) ovjerava svoju prisutnost u književnosti pedesetih godina 20. st. na stranicama dječjih i omladinskih listova i časopisa.

U toku studija (komparativna književnost i psihologija) objavila je zbirku pjesama *U sjeni maloga grada* (Čakovec 1965., ilustracije Miljenko Stančić), pretežno na standardu, no u posljednjem ciklusu (*Do neke mirne livade*) uključuje i šest kajkavskih pjesama (*Pozabljena krizantema*, *Mamica*, *Puca*, *Hmanji deček*, *Postelja v senu*, *Međimurju*), i to na kajkavštini međimurske varijante, jezika životnog prostora u kojem boravi od 1949., za razliku od ranijih, objavljenih u časopisima, pisanih zagorskom varijantom kajkavštine.

Druga njena zbirka, *Kamen u klepsidri* (Varaždin 1973., naslovnica Roko Štokić), pisana je u maniri razlogovske ekspresije i biblijske meditativnosti, što će (po prosudbi Mire Kermek Sredanović) postati prepoznatljiv razlikovni element njene cjelokupne lirike.

Zbirka kajkavskih pjesama za djecu *Dečeci i mlečeci* (Zagreb 1981.[1], 1987.[2]) okuplja stihove ranije objavljene u časopisima, radijskim emisijama, udžbenicima. To su pjesme u znaku dječje zaigranosti, radosti, iskričavosti.

Četvrta zbirka pjesama, *Poglednice Warnice* (Čakovec, 1993., grafički identitet Željko Prstec), u prvom je dijelu (*Poglednice*) oblikovana kao svojevrsno kulturološko putovanje – jezicima (nizozemski, katalonski, češki, ruski, hrvatski standard, kajkavski) i prostorom te je strukturno svojevrsni itinerarij kružnog puta od Agrama do Zagreba, s usputnim stanicama (gradovi Europe – Prag, Piacenza, Pariz, Barcelona… te domovinski – Split, Zaprešić, Zadar, Vukovar – a posebno „malena mjesta srca moga" – Varaždin, Čakovec, Kotoriba, Štrigova). Drugi ciklus, kao i drugi dio naslovne sintagme (*Warnice*), inspiriran je ratom koji se u trenutku izlaska knjige zahuktavao. Recenzent Ivo Zvonar ističe zanimljive postupke oblikovanja vanjske forme (kaligrami *Kotoriba, O Monsieur Kouchner*), što je novina u stvaralačkom izrazu Ljubice Duić. Zamjetne su i poetički važne naznake intertekstualnosti (Matoš, Cesarić, Ujević, Biblija, Katarina Zrinska, usmena kajkavska tradicija). Autorica se u toj, zasad posljednjoj knjizi, u nekoliko navrata, ali na nov način, vraća kajkavskom izričaju (*Schlosberg, Prelog, Kotoriba*).

Paralelno s literarnim Ljubica Duić bavi se i znanstvenim radom: magistrirala je 1984. temom *Putopis ilirizma*. Prozom, pjesmama i esejistikom surađuje u periodici (*Globus, Vjesnik, Telegram, Polet, Republika, Modra lasta, Radost, Međimurska revija, Kaj,* zbornici *Zvira riječ, Reči rieč).*

Inicira osnivanje književnih udruga (zbornik *Zvira riječ,* 1985-90, te nakon višegodišnjeg prekida obnovljenog kao *Reči rieč,* 1996.- 2008.). Radila je kao srednjoškolska profesorica (1967.–84.), zatim kao ravnateljica Gradske knjižnice Nikola Zrinski Čakovec, koja je u njenom mandatu doživjela ključne promjene, između ostalih prijelaz na digitalnu obradu knjižničnog fonda te preseljenje u novi radni prostor.

Ljubica Duić (kasnije: Duić Jovanović) spada u skupinu koja je inicirala pokretanje časopisa KAJ (1968.), u kojem surađuje tijekom cijelog prvog godišta autorskim pjesma-

ma, nizom eseja o kajkavskim pjesnicima (*Vrijednost kajkavske poetske riječi*) te kao članica uredništva. Članica je DHK od 1986. godine.

Stvaralački traje vrlo samotno i samozatajno, izvan matičnih književnih tijekova te joj poezija nije pročitana primjerenom kritičarskom pozornošću, a time nije ni adekvatno valorizirana ni uključena u aktualne poetičke tijekove. Osebujna je, po lirskom senzibilitetu i slikovitosti bliska krugovašima, a dr. sc. Mira Kermek Sredanović u njenom izrazu nalazi zamjetnih tragova razlogovske poetike.

Oslanjamo li se na Skokovu klasifikaciju, Ljubica Duić je, barem kad govorimo o njenom kajkavskom dijelu opusa, ubrojiva u prvu generaciju poslijeratnih kajkavskih pjesnika prepoznatljivih po tome što su "pretežno ostali u sjeni i maniri jedne dovršene poetike i njezinih varijacija socijalno-zavičajnih motiva i impresija".[5] Taj model, prema Fišeru, karakterizira i tradicionalistički pjesnički diskurs: "prevlast deskripcije nad ekspresijom, zatim variranje tradicionalnih motiva tzv. socijalne i pejzažne lirike, prepoznatljivih 'lirskih ugođaja' i refleksivnosti konvencionalne provenijencije."[6]

Uvid u njen integralni opus, i kajkavskog i standardnog izričaja, sasvim sigurno dopisat će nove zamjedbe i procjene, koje proizlaze iz činjenice da je Ljubica Duić autorica skrovitog zreljenja, doređivanja i transformacija osobne poetike koja se s vremenom pomicala u vrlo zanimljivim i iz ranijeg opusa nepredvidljivim tijekovima.

Emilija Kovač

[Izbor iz poezije Lj. Duić (E. Kovač]: za djecu - iz drugog, djelomice izmijenjenog izdanja zbirke "Dečeci i mlečeci", 1987.; pjesme *Štrigova, Kotoriba, Schlosberg,* Prelog - iz zbirke *"Poglednice: Warnice",* Čakovec, 1993.]

[5] Joža Skok, *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti,* Čakovec/Zagreb, 1985., str. 7-22. E. Kovač: Bilješka o pjesnikinji - Lj. Duić Jovanović

[6] Ernest Fišer, *Dekantacija kajkaviana: Rasprave i kritike o hrvatskom poslijeratnom kajkavskom pjesništvu,* Osijek, Revija, 1981., str. 32.

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

A) 20. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 13. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Natjecati se mogu učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze - do 3 kartice). Radove - s naznakom imena i prezimena učenika, imena i prezimena voditelja ili profesora, mentora, te naziva škole - valja poslati na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.), ili na e-mailove: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com do 8. srpnja 2024.

Naznačiti valja i tip zavičajnog idioma /mjesnoga govora kojim je rad pisan.

Najuspjelija ostvarenja, prema ocjeni prosudbenog povjerenstva, nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

***

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane (Kajogleda i radionice za mlade) podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi, kao i razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282-3 : 82:93 : 82.91(497.5)
Primljeno 2023-08-21
Prihvaćeno za tisak 2023-10-16

USMENO U PROZI KAJKAVSKE DJEČJE KNJIŽEVNOSTI

Stjepan Hranjec, Čakovec

Sažetak

Međuprožimanja između usmene i pisane književnosti uočavamo od samih početaka ove druge. No, nije samo riječ o interpoliranju usmenih oblika nego i iskazima usmene komunikacije – frazemima, formulaičnim izrazima, uzvicima, kletvama, uzrečicama, rečeničnom ritmu, poretku riječi, položaju enklitika…Međuprožimanja će biti česta u dječjoj književnosti, jer oba izraza povezuje jednostavna slika svijeta, sklonost jezičnoj igri, sukladnost u strukturi pojedinih oblika i motivsko-tematska srodnost. A ponajvećma pak se taj proces zbiva u dijalektnoj, kajkavskoj književnosti, upravo zato što su oba izraza – s obzirom na standard – u stanovitoj inferiornoj poziciji pa su upućeniji jedan na drugoga. A sve zato da se upravo svijetom usmenosti snažnije izrazi „zavičajni intimizam", kako napisa Joža Skok.

Na primjeru odabranih djela dječje kajkavske književnosti¸ nastoji se pokazati i nazočnost i svrha rečenoga procesa.

Ključne riječi: prožimanja usmene i pisane kajkavske književnosti; kajkavska dječja književnost; proza

Ovdje formulirani naslov zahtijeva kraće pojašnjenje.

Pod „usmenošću" podrazumijevam ne samo pojedine usmenoknjiževne oblike, koji su višeliko utkani u pisanu književnost, nego i sve iskaze usmene komunikacije – frazeme, formulaične izraze, uzvike, kletve, uzrečice, poredak riječi, rečenični ritam, položaj enklitika, a koji su elementi stila isto tako nazočni u pisanom štivu. Osobito onom koje općenito, poradi recepcijskih razloga, ubrajamo (i) u dječju književnost. Zašto? Zato što obje književnosti, šire: oba izraza, imaju poveznice. To su: jednostavna slika svijeta, sklonost jezičnoj igri, sukladnost u strukturi (pojedinih oblika) i motivsko-tematska srodnost. A osobito pak je to izraženo u kajkavskoj književnosti, u kojoj su – baš zbog javnokomunikacijske inferiornosti

toga jezika – oba izraza, usmeni i pisani bliskije upućeni jedan na drugi.

Godine 1796. **Juraj (Franjo) Dijanić** ostavio je rukopisno djelo *Horvatzki detsze prijatel*, što je preradba djela/časopisa *Der Kinderfreund* njemačkog pisca Christiana Felixa Weisea; djelu je godinu potom izmijenio naslov u *Hižnu knižicu*, kojoj je sastavnica igrokaz *Narođeni dan.* Početak *Knižice* glasi kako i inače počinje narodna usmena komunikacija, obraćanje slušatelju(ima):

Vre nekuliko krat čul jesem, i sam takaj v pamet zel, da me vsevdilj ispitavate…[1]

Onda, pripovijedanje učitelja Ludvika Dijanić začinja poslovicom/prirečjem i usporedbom:

Ali vu tom germu zajec sedi. Vsevdilj hodi mi po pameti, govori nadalje Ludvik (: koj pun kakti šipek koščic vsakojačkeh hištoric je bil :).[2]

Posebno su zanimljive, pored raznih priča, Ludvikove *zganke*, dakle zagonetke, pitalice, koje svojom strukturom nisu usmene posuđenice, ali očito počivaju na usmenom predlošku, osobito na metričko-ritmičkom ustroju usmene popijevke. Evo ih nekoliko:

1. *Poveč, kak je meni ime: / Ležim povsud v' jesen, v' zime, / Napol svetlo, napol tmično; / Ime moje nigdar dično. / Ki goď vu me vupre oči, / Nekaj videt bude moči; / Opet nikaj ne bu videt. (Megla)*

2.*Vsaki, kaď če k stolu iti, / Nemre prez me nikak biti. (Vusta)*

3. *Od živine glake nosim, / Nit toplote koga prosim. / Truplo mi je dugo, kratko, / Velik' oblo, malo lahko. / Da ne zmerzneš, jesem dana; / Ležim v letu, červov hrana. (Rukavice iz zajčevih glak)*

André Jolles o zagonetkama piše: „U zagonetci ne postoji odnos čovjeka prema svijetu. Tu čovjek koji zna pita drugoga čovjeka – ali ga pita tako da drugoga sili na znanje. Jedan posjeduje znanje, on je ta osoba koja zna, *mudrac*; njemu je suprotstavljen drugi koga on pitanjem navodi da se pokaže mudracem. (…) Odatle proistječe da rješenje po sebi nije prava i jedina svrha zagonetke, nego *rješavanje*".[3]

Složimo li se s Jollesom, ustvrditi nam je da Dijanićeve *zganjke* nisu samo zabavno štivo nego da su u snaženju osnovne funkcije djela, u funkciji obiteljskog odgoja, dakle *hižnog odgoja*.[4]

I u pridruženom tekstu, u igrokazu *Narođeni dan,* naći ćemo niz interpolira-

[1] Navedeno prema pretisku, Juraj Dijanić, *Hižna knižica*, Horvatski dece prijatel, Ogranak Matice hrvatske Samobor, 1994., 11. (prir. Alojz Jembrih)

[2] Pretisak, o. c., 117.

[3] André Jolles: *Einfache Formen* (Tübingen, 1968.), u nas prevedeno kao *Jednostavne forme* (prev. V.Biti), Matica hrvatska, 2000., 121, 125.

[4] Prema Alojzu Jembrihu, *Juraj Dijanić i njegovo djelo*, Ogranak Matice hrvatske Samobor, 1994., 12.

nih usmenih formi, izreka, usporedbi, fraza: *Da bi meni i kaj bilo v glavu puhnulo* (135.), – *O, kak si ti zvedljiv, kakti kakvo ženče* (136.), *Kaj vi ovdi ferfrate* (149.), *Koga imam? Imam jednoga nepostruganoga, hartavoga, bedastog mladiča, koj više do sebe derži, kak je zaistinu…*(157.)

Kao Dijanić, i **Jakov Lovrenčić** piše preradbu njemačkog predloška, „njemačke pučke zbirke o vragolijama Tilla Eulenspiegela, samo što se kod Lovrenčića 'šegavi' prevejanac i 'prokšenjak' Till Eulenspiegel mjestimično pretvorio u neku vrstu Matijaša Grabancijaša, koji liječi ljude od praznovjerja i nastupa u ulozi učitelja".[5] A taj iskorak Lovrenčić je ostvario i oslanjanjem na usmeno pripovijedanje. Njegovo djelo *Petrica Keremuh*[6] zapravo je groteska, što je česta stilska gesta u usmenom pripovijedanju, poglavito pak u igrokazu. Već početak djela je takav: maloga Petricu nose kumovi na krštenje, no kako su do župne crkve u susjednom selu morali pješačiti dva sata, predahnuli su u krčmi, tamo su malko više „potegnuli" te na putu završili u blatu, takvi nisu nikako mogli u crkvu pa se vraćaju natrag u krčmu i tako dalje. Krčmar je na kraju sve to valjanje u blatu prokomentirao: „*Moj dragi kume! z ovoga vam deteta nigdar drugo nikaj nebu, kak parlavita cigan –; kajti se je vre pervi narodni den v mlaki valjati moral, kakti jen pajcek.*[7]

Doista, *roditeli pravoga križa z ovem razvuzdanem dečecom imeli su*, pa nestašni sin odlazi od njih *z terbuhom za kruhom*; potom *lugari y prisežniki vsi pijani ležiju kakti krave*; „*prokleti moj muž na to me je spravil, da bi ga hudič zel tam – gde je*"; „*Ja sem znal, da suseda vaša ima hmanji jezik, koja tak dugo nad mužem kokodače – i klopoče, doklam se klopotanje z harenjem dokonča*".[8]

Očito je pitalica vrlo prikladan oblik za posuđivanje u odgojne svrhe jer i Lovrenčić posiže za njima, kao i Dijanić. Samo, dok je Dijanić strukturira u stih „na narodnu", Lovrenčićeva je, reklo bi se „zmeknirepna", dakle vedra, zafrkantska doskočica, dakle – groteskna:

„*Gdo je kričal, da ga je ves svet čul? (Osel v barki Noemovi)*";

„*Muž i žena, koi je zmed njih pametneši? (Žena; kajti jedna žena iz vnogo mužev včini norce*")*;*

„*Kada je muž Gospon vu hiži? (Kada žene nije doma)*";

„*Gdo ima na ovom svetu pekla? (Koi hmanju ženu ima)*";

„*Koje su najhasnoviteše žene? (Bogate, i to kada na berzom vumreju)*";

[5] Mihovil Kombol: *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., 412.

[6] Varaždin, 1834.

[7] Jakob Lovrenčić: *Petricza Kerempuh,* Varaždin, 1834., 6. (pretisak)

[8] O. c., 7., 10., 11., 17.,74.

„Koji je den v letu najdugši?(Koji najkrajšu noč ima)“.[9]

Nego, ovo je važno zamijetiti. Dopreporodna proza, ne samo ona djeci namijenjena, znatno je bliža usmenom izrazu a uzrok tomu upravo je jezik! I usmeni i pisani izraz iskazivali su se na jednom te istom kodu pa je tad posvema jasno da će međusobnih interferiranja biti znatno više (dva su izraza znatno bliže!), u svim izražajnim oblicima, negoli će biti u kasnijoj, postpreporodnoj i današnjoj dječjoj prozi.

Hrvatska proza nakon *preporoda*, ona koju su stvarali književnici s hrvatskog, kajkavskog sjeverozapada, suočavala se s pitanjem u kojoj je mjeri zavičajni kolorit, kako je formulirao Težak,[10] nazočan u djelima napisanima na standardu? Osobito je to prisutno u dijaloškim dionicama kajkavskih likova.Težak je postupak najprije oprimjerio na **Kovačićevu** romanu *U registraturi*. Pobrojio je i razvrstao primjere ovako:

a) pokajkavljena rečenica: *Japa budu već sve uredili*;

b) uvrštavanje kajkavskog ili pokajkavljenog leksika: *klinčac* (nije karanfil nego „klinčec“, klinac“ mladić!), *mužek/mužački*;

c) uzrečice, frazemi: *Teda negda!*;

d) sufiksi: „do *grobeka* njezina“ (što je uobičajena usmenokajkavska deminutivna tvorba);

d) tipični kajkavski frazeologizmi: „piši ti *vragu i njegovoj materi*“; „dobar dan, *boga daj! Hvaljen Isus i Marija*“ („dupli“ pozdrav, uobičajen i danas u ruralnoj komunikaciji)

Premda Težak s pravom izriče dvojbu, naime da je „danas teško utvrditi je li Kovačić koju riječ preuzeo iz tadašnjega zavičajnoga govora ili ju je sam stvorio iz domaće ili tuđe građe“,[11] možemo se ipak opredijeliti za usmeni predložak, upravo zato što se pojedini izrazi i riječi još i danas koriste u svakodnevnoj komunikaciji među kajkavskim govornicima.

Naglašeniju, transparentniju funkciju *kaja* primijenio je **Antun Gustav Matoš**. On u prvom redu, kao vrhunski stilist, afirmira stilsku primjenljivost kajkavštine, kako je to u ovećem putopisu *Kod kuće*, u „Plaču četvrtom“, kojim tekstom autor zapravo oživljuje Lovrenčićevog Petricu Kerempuha:

-Kaj si me pozabil, beteg vlaški? Ja sem ti ponovljeni i preporojeni Petrica Kerempuh. Na, ječ puricu, vujžgi cigaretu. I šnofanca imamo ak im se šnofa, mladi gospon. Otrpi gupček i člabekuj, pasja verica. Filekah i žgancah nemam, a ovu racicu, hoču reči puricu, sem gepčil, hoču reči dobil od gospona baruna Raucha v

[9] O. c., 26., 29.

[10] Stjepko Težak: „Kajkavski govorni kolorit zagorskih seljaka u romanu Ante Kovačića, *Jezične mijene i prijelomi u hrvatskoj umjetnosti riječi*, Tipex, Zagreb, 2002., 157.

[11] Težak, o. c., 162.

Lužnici. Joj, mamica, suh si kaj trta i šičast kaj verđinija. Moj Miškec, hoču reči Jožica, kak su dima japek i mamica?(…)

I u leksičkom izboru (*beteg, ječ, člabekuj, racica*), u usporedbama (*suh si kaj trta i špičast kaj verđinija*) i u morfološkoj nominativizciji vokativa (*mladi gospon*) očito je ruralno podrijetlo, što je primjer uvrštavanja usmenosti.

Još pak je očitija ova interpolacija, poglavito u dijaloškim replikama, u Matoševoj crtici *Kip domovine leta 188**. Već je naslov pokajkavljen: „kip" je slika, a tako i danas čujemo u kajkavaca: „Deni me na kipec", dakle „fotografiraj me", onda, vjernici u molitvenicima imaju „kipece", slike svetaca; bračna družica hrabro uzvikuje ispred mađarske konjice: – *Nedem, makar i najdepši fratri padali*; za kukavnim suprugom, koji nakon zdvajajućeg *Za pet ran Kristušovih* strugne s poprišta, ona dobacuje: – *Fuj te budi, pajcek vušivi!*, svi ti i takvi izrazi jasno ukazuju na usmeno izvorište ove crtice, a sve poradi postizanja ambijentalizacije. Kako ustvrđuje i Skok, „kajkavština se ponajvećma javlja kao sredstvo portretiranja, (…) pa brojni dijalektalni umeci nisu nikakav dodatak ili surogat književnom jeziku efektivan stilistički izbor (…)"[12]

Nitko kao **Slavko Kolar** nije bolje upoznao kajkavštinu na autentičnom vrelu, to jest u neposrednom ruralnom okružju. Kao agronom cijeli svoj radni vijek proveo je po selima šire zagrebačke (kajkavske) okolice. Posebice je bilo važno što se 1926. zaposlio na državnom dobru u Hruškovcu Gornjem, kraj Kravarskog, „22 kilometra od prve željezničke postaje, a 6 kilometara od prve crkve i škole. U tom sam kraju imao sreću upoznati razne Klasniče, Futače, Labudane i Brezovce".[13] Posljedak te bliskosti je niz njegovih djela, mahom pripovijedaka, koje su obilato natopljene, obogaćene kajkavštinom. Nije se pritom Kolar odlučio biti tek zapisivačem – a zanimljivo je da ne ćemo naći niti registriranih usmenih oblika – nego su svi ti kajkavizmi, poglavito leksik i razni frazemi, utkani u autorovu naraciju kao organski njezin dio.

Za dječju recepciju svakako je najprikladnija Kolarova *Breza.* Tek se uzgred, ilustracije radi, mogu navesti usporedbe u epizodi u kojoj žene posjećuju bolestnu Janicu. One *posjedaju po krevetima, jedna do druge, kao kokoši na grani,* Janica im je *bleda i žuta kakti list v jeseni*, a ujedno žale i Marka jer je *mogel dobiti curu debelu kak mesaricu, pak još i bogatu*. Sve takve i druge interferencijske zahvate ustavio je i opet Stjepko Težak:[14]

[12] Jože Skok: *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo*, Zrinski, Čakovec, 1985., 25.

[13] „Kratak opis znamenitog Hrvata, hrvatskog spisatelja Slavka Kolara, spisan i napisan po njemu samome za gospođu Beatu Pavalek", *Autobiografski fragmenti,* Matica hrvatska, knj. V., Zagreb, 1971., 83.

[14] Stjepko Težak: „Stilska funkcija kajkavizama u pripovijetkama Slavka Kolara", *Jezični prijelomi*…, o. c., 334-343.

a) najčešća je uporaba leksika – za odjevne predmete (*ancug, rubača, škriljak*), za razne kućne i uporabne predmete (*amrela, bajs, lojtra, šrajtoflin*), za označavanje svojte, rodbine (*sinek, sneha, vujec*), za posjed i društvene odnose (*grunt, osebujak, frajlica, gospon, cimerman, stara dekla*) i za pojmove vezane za narodne običaje i vjerovanja (*coprija, zacoprati, snuboki)*;

b) kajkavizam uz standardni pojam: *Između starodrevnih lipa razaznavao se župni dvor iliti farof*;

c) postizanje kontrasta: *Ide ona, sva zemlja tutnji, a pod rukom joj sjekirica – „baltica"*;

d) kaj u neupravnom govoru: *Stvar je doduše ružna i malo špajsna, kako bi babe rekle*;

e) stvaranje lokalnog kolorita: *To je već falinga ozbiljnija*;

f) stvaranje rečeničnog ritma dijalektalizmima: *Čitavu ga zimu suhim sijenom hranili, pomalo ga i „šrotali"*.

Kolara spominjemo i kao autora *Petrice Kerempuha*, knjige na standardu, objavljene 1958., no u njegovim *Sabranim djelima* (knj. IV.), u „Dodatku", pod naslovom „IV. Prvi pokušaj, varijante i fragmenti" naići ćemo na kajkavskog *Petricu Kerempuha*; rukopis nije dovršio, no i ono što je napisao vrijedno je spomena za ovu našu temu. Naslov je toga nedovršenoga teksta: „Petrica Kerempuh. Veseli igrokaz kakti panorama iz starinskih dana, napisana i skupsložena po Slavku Kolaru, hrvatskom spisatelu, na zabavu i veselje deci maloj, a ž nimi i velikoj." Navodim listajući tekst, tek neke usmene interferencijske oblike:

Prolog Petrica započinje: *Mili moji poslušajci, / Zdignite vuha kakti zajci*, otac mu *ni bil preveč baš spameten, / Ali bormeš nij bil ni bedak*, a završava: *Znate kaj? Tu bu mom spomenku konec i kraj*;

Kuma Kata, noseći Petricu na krst u crkvu u susjednom selu: *(opazivši mačka koji se sprema da im pređe preko puta): Joj, ludi maček, grdi, žuti maček. Ne dajte mu za Boga da nam pređe prek puta. Šic, šic.* (…) *Morti se i vrag v mačka preslijekel.* (…) *Neg veli gdo kaj hoče – ovo je sam črni vrag. Poglečte ga kak je črni. Šic.* (…) *To taj grdi vrag, poteri ga sveti križ*;

Pijanac: *Nit s krščejnem nit brez nega raja videl ne bu. Raj je za plemenitu gospodu i za pope. Nimi je raj na zemli i na nebu.*

Doista je šteta što Kolar nije dovršio rukopis!

Bez obzira na to, ostaje činjenica da je Slavko Kolar svojim „polukajkavskim" pripovijetkama – temom, stilom, to jest stilskom uporabivošću pokupske kajkavštine – dao vrlo značajan doprinos funkciji usmenog, narodnog izraza u pisanoj hrvatskoj prozi, ne samo onoj koju namjenjujemo djeci.

Ste čuli kak se mi lepo spominamo: „kam ideš", „kaj delaš"…Meni je to najlepše

na svetu!, govori partizanski borac na samrtnoj postelji u crtici *Susret na kraju puta*. Ranjenik se pred drugima pohvalio što se eto, njegov komesar s njim „spomina" na materinskom jeziku. Ništa čudno jer je taj njegov komesar, autor crtice **Jože Horvat** u jednoj prigodi izjavio: „Ja sam kajkavac-ekavac i nakon sedamdeset godina što dišem u meni trajno živi ne samo kajkavska riječ, već i melodija i ritam kajkavske fraze".[15] Upravo poradi toga *kaj* će, „kajkavske fraze", biti bogato i raznoliko zastupljene u Horvatovim tekstovima, i onima koje bismo ponudili mladom recipijentu.

Uzmimo za primjer, pored njegovih ratnih crtica samo dva teksta. Autobiografski roman *Sedmi be* Horvat je počeo pisati još kao srednjoškolac, 1935., a objavio ga u vlastitoj nakladi 1939. Radnja se odvija u zagrebačkoj realci i mladi je autor posizao za kajem, svojim kotoripskim zavičajnim izvorištem u više razina, osobito u a) u pojedinim usporedbama koje otkrivaju usmenokajkavsko nasljedovanje: *dršće kak kumek na sudu, pijan kak mati zemla, zdrav kak riba*, te u portretiranju likova (i) dijalogom, recimo lika školskog podvornika: *Prokleti fakini! Kaj ne znate v luknju hitati čike, neg baš tam di su mi krpe?! Canjki su mi se vužgali,, a za njimi pak vrata i skoro je zgorel celi šekret! Sé bute platili, sé se zna!*

Svojevrstnom sintezom odnosa možemo smatrati Horvatov roman *Mačak pod šljemom* (1962.) Onodobna kritika to je zapazila i naglasila: Čolak hvali što je autor „utkao narodnu dosjetku i narodnu šalu Zagorja koje ni u jednom momentu ne opterećuje djelo i koje mu daju regionalistički karakter";[16] Sabljak upozorava da je Horvat „kao rođeni kajkavac sačuvao neke bitne osobine kajkavskog dijalekta: smisao za grotesku, melodioznost, humoristička svojstva jezika, deminutivne fraze…";[17] Jurkoviću pak je simpatična „regionalna obojenost (mjestimični kajkavski dijalekt, narodne mudrosti i izreke, doskočice, reagiranja ljudi i dr.)".[18]

Evo tri primjera kojima se predočuje životna ruralna mudrost i narodno iskustvo:

a) *–Radiš?*

– Ha, tak, tak…Delam. Grozdje i vino po znoju rodi;

b) *– Sinek, da te ja navčim…Pop nigdar ni brez vina, ni v cirkvi, ni doma, ali ja nisem pop. Ja sem bogec…Ak mi dojdete k Martinju, dal vam bum vina, napil vas bum da bute vidli zvezde i tam gdi ih ni. Vezda bute pili vodu, vodicu…*;

[15] Stijepo Mijović Kočan: „Što žele pisci s mikrofonom", razgovor s Jožom Horvatom, „Vjesnik - Sedam dana", Zagreb, 22. veljače 1986.

[16] Tode Čolak: „Mali čovjek Ilija Kapara", Borba, Beograd, 12. augusta 1962.

[17] Tomislav Sabljak: „Humor i lirizam Jože Horvata", Mogućnosti,10, Split, 1962.

[18] Viktor Jurković: „Smijeh naš partizanski", Riječka revija, 5-6, Rijeka, 1962.

c) *–Slušam kanone i mislim si, ak bi koja granata ostala cela, ako ne bi eksplodirala, ja bi nju poiskal, bi ju skopal, morti bi zatukla koju divlju prasicu. Se su mi preorale, brez kruha bum ostal.*

Roman je na male ekrane prenijet u šest epizoda. Horvat je i autor scenarija, u kome je znatno više uvrstio kajkavštinu, upravo stava da će upravo taj sočan, slikovit zavičajni izričaj priskrbiti popularnost seriji. Da je to točno, ilustrirajmo s epizodom o Vodenjakovim gaćama, o tome, kako je on, jadni domobran, dospio u partizane:

(Ulomak iz romana) *Komesar nam je održao miting, objasnio nam ciljeve borbe i pozvao nas da ostanemo u partizanima. Sad se trebalo odlučiti. Oni koji će kazati da idu kućama, njih će partizani svući, skinuti im hlače i bluzu i ostaviti ih u gaćama…I tako je počelo, jedan se skida, drugi ostaje, a sve su to promatrali partizani, i ne samo partizani, kako sam rekao, cijelo selo, žene, starci, djeca… Blizu mene bila je zgodna seoska djevojka, rumena kao jabuka. Baš zbog te djevojke mene obli znoj. Sve se više približuje čas da se izjasnim, htio bih kući, a znam da gaće zamazane i poderane, izgorjet ću od stida! Šta da radim, šta da radim?! Gleda ona cura mene, gledam ja nju, a sve mislim na svoje proklete domobranske gaće i znoj me oblijeva. I kad je došao red na mene da ostanem ili da skinem hlače, dignuo sam ruku u očajanju i u očajanju viknuo: – Druže, ja sam vaš…*

(Ulomak iz scenarija, navodim samo dijaloške sekvence)

PINTAČ (komesar, op.): – Ostaješ?

DOMOBRAN I: – Nemrem. Imam ženu i decu…

PINTAČ: –Skidaj se! Ti…?

DOMOBRAN II: – Ostajem!

PINTAČ: – Zdravo, druže…Na obed! (Slijedećem): – Ostaješ?

DOMOBRAN III: – I ja na obed!

VODENJAK (pita domobrana do sebe): – Buš ostal?

DOMOBRAN IV: – Nisem bedast.

VODENJAK: – Ni ja.. A kakve su ti gače? Moje su…bog te oslobodi!

PINTAČ (Vodenjaku): – Govori!

VODENJAK: – Ja bih najradije…

PINTAČ: – Kuda?

VODENJAK: – Doma.

PINTAČ: –U gaćama…bos!

VODENJAK (za sebe): – Gače su mi posrane, podrapane…Čim spustim hlače, vidla bu mi jajca! Isuse sveti, v zemlju bum prepal!...Kaj da napravim, kaj da napravim…(Komesaru): Hej, gospon!...Drugovi…Hej, drugovi! Ja sam vaš!

Slikovit kaj, protkan narodnim uzrečicama i frazemima, kaj izvoran – to su odlike i ovog ulomka i drugih takvih mjesta, kojima je Horvat potvrdio da to narječje unosi u standard novu kvalitetu, da je oživotvoruje i osvježava standardni diskurs.

Kad spomenemo **Hrvoja Hitreca** u kajkavskom kontekstu dječje (i ne samo dječje) proze, otvaramo razgovor o urbanom kaju, kaju zagrebačkom. Doista, Hitrec je upravo njegovo materinsko narječje na velika vrata uveo u suvremenu književnost, poglavito popularnom serijom o Smogovcima. Međutim, premda Zagrepčanin, „djed po ocu bio je iz čiste hrvatske, zagorske obitelji, a došao je na samom početku stoljeća (20. stoljeća, op.) u Zagreb iz Zlatara. (…) Ponekad smo putovali cugom u Zlatar Bistricu, gdje je živjela djedova sestra, legendarna teta Lojza…“[19] Posrijedi je eto, sličan proces kao u odnosu Krleže i njegove bake, Terezije Goričančeve, napajanje na vrelu! Pa će i u Hitreca biti niz usporedbi koje su i urbane kolokvijalne i parafrazirane ruralne: *napil se ko svinja; ma donesel bum ti drek na šibici; opal bum kak kruška; ne bu im ništ pomoglo, tak i tak bu ih vrag odnesel.*

No, pored leksičkih posuđenica, frazema i usporedbi, u Hitreca susrećemo i novotvorenica na kajkavskoj osnovici. Tipičan primjer je glagol *zlepoglaviti*: lik u Smogovcima nagovješćuje sudbinu sitnih kriminalaca iz lepoglavskih rešetaka. U kajkavskom upravo tim „z“ tvorimo svršenost: *zbajati, zbantuvati, zbetežati, zdelati se, zdojiti…* Dakle, u Hitreca je u pitanju kajkavska tvorba, to jest neoleksem kajkavske osnovice!

Začudo, u kajkavca **Zvonimira** Milčeca, autora lektirnih djela *Zvižduk s Bukovca* i *Posljednji zvižduk,* kajkavština se javlja tek mjestimice, i to na leksičkoj razini, u autorovom pripovijedanju, u kajkavskim frazemima i, što je doista dragocjeno, u dijaloškim sekvencama malih ljudi (trgovac, vincilir, tata Gizelin) s prigradskog Bukovca, koje upućuju na usmeno podrijetlo: [20]

–A, neki vrag postoji – nasmijao se stari Bugar. – Priča se, na priliku, da se stari, sada već pokojni Pernar jemput pograbil sa samim đavolom. I to baš tu, na potoku, gde sad vi stojite. Najprije su se đavol, koji je za tu priliku bil v ljudski spodobi, i pokojni Pernar porječkali kod Puže v birtiji, svadili su se do ovde, a

[19] Hrvoje Hitrec: „Autobiografija“, *Autobiografije hrvatskih pisaca* (prir. Vinko Brešić), AGM, Zagreb, 1997., 1509., 1512.

[20] U tom smislu upućujem na članak Divne Zečević, *Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Sesvetski Kraljevec*, „Narodna umjetnost“, 13, Zagreb, 1976., 123-140. poradi niza primjera koji tematski i izvedbeno korespondiraju s Milčecovim tekstom (osobito kazivanje br. 8., 135.)

onda baš tu gde ste vi sada, povuci-potegni tko bu jači. Bogme je bil jači naš pokojni sused. To je inače bil najjači čovek v Bukovcu. Mogel je, ko od šale, prek glave dići celi mlinski kotač. Veliju da je Pernar tak zdevetal vraga da je ovaj bil prisiljen izajti iz ljudske spodobe i odmagliti.

Ako je Kolar živio u najbližem kontaktu sa ruralnom kajkavštinom, **Mladen Kerstner** nedvojbeno ju je na naslikovitiji, najdojmljiviji, najizvorniji način predstavio. Usporedba s Kolarom nije slučajna: autor *Breze* volio je balansirati između tragičnog i smiješnog, Kerstner pak gotovo dobrodušno humorizira, a pritom je kaj, dakle i usmeni inputi, osnovni gradbeni kôd. Kad ga spominjemo, prva su nam asocijacija njegove slavne televizijske serije, *Mejaši* (1970.), *Gruntovčani* (1975.) i *Dirigenti i mužikaši* (1991.), koje predstavljaju najbolju afirmaciju izvorne podravske kajkavštine na malim ekranima. No, naporedo sa serijama Kerstner je objavio i zbirku pripovijedaka *Djetinjstvo u Gruntovcu* (1986.), zbirku sastavljenu od pripovijedaka što su objavljivane u biblioteci „Modra lasta", od 1979. do 1983. godine. Glavni lik, Drašek Katalenić je dječak (jasno, još nije „Dudek"); u odnosu na serije radi se, dakle, o dobnoj razlici, međutim, stilski je riječ o vrlo sličnim tekstovima. U tu svoju živu kajkavštinu Kerstner je uvrstio, utkao niz ruralnih izraza, uzrečica i usmenih oblika.

Preglednosti radi, pobrojimo ih:

a) izreke, uzrečice, uzvici: *zbil bu ga na mrtvo ime; sav sfruglani vrnul se s Hrastovca; Ote, no; Ti si Draš Katalenić, kane?*; *Živ sem, živ, a tebe bu vrag zel; Tak se ljudi samo vu peklu patiju*;

b) usporedbe ruralne provenijencije: *Em je Drava kak morje* (za poplave); *Taj nas bu tiral kaj vrage* (za novog učitelja); *S tobom mora čovek kak z detetom* (Presvetli mejašu); *-Dragi moji poslušajci, zdignite vuha kakti zajci* (Lovrenčićev Kerempuh!); *Ve bu hodila paradno kak frajlica* (nemirna krava kojoj je Cinober dao vina da se *zmiri*); *Je ftrgla vuže* (krava, op.) *i vudrila čez pole kak žarka strela;* tutnjava tenkova je *kak da nešče kopiče teške, velke lagve…*;

c) poslovice/prirečja, redovito u funkciji poantiranja: *Vrana vrani oči ne kopa; Kaj mu oči vidiju, to ruke napraviju; Kesno ti je, moj Nac, popolne k meši iti* (uvršćuje je Krleža u istu svrhu u baladi *Baba cmizdi pod galgama*!); *Ali kaj vredi slepcu vuzmeno jajce farbati?*; *S tvojih vusti vu božja vuha*;

d) usmene legende i vjerovanja: *Kad je Bog stvaral svet, sakoj je reki odredil korito, no gda je došel do Drave, več je bil jako truden pak je samo promrlal: „Ti teči kud ti je vola…"*; *Vjutro je Babica rekla da se denes ftičeki ženiju – sjeti se najednom Drašek – a ftičeki se ženiju na Valentinovo*;

e) narodna „slikovita humornost" (u drugom selu mještanin „tumači" Cinoberu kako da dođe do traženog Pište Kukeca):

– *Je li vi vidite onu tam hižu z drvenom lesom?*

– Vidim.

–A onu polek nje?

–I nju vidim.

– Onda odidite do tih hiži, pak gda skrenete na levu ruku, bute vidli jenu lipu, al vi se delajte kak da ju niste vidli, pak ote samo v miru do druge lipe. I če tu okrenete glavu na desno, bute spazili dve steze: širšu i vužešu. Ako krenete širšom stezom, bute došli Vuglerima, ali vi tam, kak vidim, nemate kaj za iskati. Zato rajši ote po vužešoj. Gda predete svoji tridesti koraki, vam bu došla na levo hiža Štefa Horgoša. Če mene pitate, onda vam moram reči da se pre tim ljudima na splati puno muditi. Nemam ja nikaj proti Štefu, bog opčuvaj, makar bi baš i mogel imeti, ali kaj bi išli tam gdi vam ni sila!? Rajši vudrite do divljek kostajna, a od njega, nema deset koraki, prva hiža s tri obloke je hiža Roka Kukeca.

–Ali ja iščem Pištu Kukeca, čovek božji! Gdi je njegova hiža?

–A kaj ste se tuliko razburjali? Pak je Piština mam do Rokove.

(Op.: I nad Cinoberom ima Cinober!)

Mladen Kerstner je kao nitko dosad, to se može argumentirano tvrditi, predstavio ljude i život u podravskoj, kajkavskoj Hrvatskoj (iz šire okolice Ludbrega) njihovim živim, humornim kajem (uzgred: bilježio je, magnetofonom i bilježnicom, na vrelu, obilazeći krčme i klijeti), a u toj autentičnosti usmenim oblicima i uzrečicama pripada značajno mjesto (i funkcija!).

U našu temu uklapa se i stvaranje suvremene dječje spisateljice **Nade Mihoković-Kumrić.** U nizu romana autorica neprestance afirmira svoj zavičaj, Novigrad Podravski, a osobito to vrijedi za dva: *Mrazovac* (1997.) i *Tko vjeruje u rode još* (1998.). Već naslov drugoga priziva vezu s tradicijskom baštinom, u narodnoj komunikaciji s vjerovanjem (za određene prigode!) da rode donose djecu na svijet. K ovome, pobrojimo nekoliko zavičajnokajkavskih frazema i duhovitih izreka što ih je književnica pozabilježila i utkala u svoj diskurz, kao vrlo slikovit, efektan doprinos stvaranju mentaliteta njenih podravskih kajkavaca:

- Žiga me v kuku da se zvezde brojim.Pak bo se vreme premenilo;

- No, v moj gubec se moreš vuzdati. Znam ja čkometi kak riba, ak treba;

- majka zaljubljenom sinu: *– Da tebe ne muči beteg jedne posebne sorte? Pod hitno se reši toga betega jerbo moraš dopeljati kurzinje s polja*;

- Nesem dobro! Saka me kotriga boli, v kičmi žiga kak žerjavka, možđani mi vre… Noči su mi prava muka Jezušova, ne smem se skrecnuti;

- Kaj god sprdekne ti joj daš na volu. Ne to baš v redu!

Ovakvim interpolacijama Nada Mihoković-Kumrić postigla je izvornost i mentalitetnu posebnost, predstavljajući svoje Podravce. Ta umetanja, osobito uzrečice i frazemi, donose svježinu, koloriraju pripovijedanje te je time ona pokazala stilogenost kajkavštine na najbolji mogući način.

Zaključak, vjerujem, nije osobito potreban. Usmena i pisana kajkavska književnost stoljećima žive jedna uz drugu, različita im je tek performansa. Susretanja među njima bijahu bliskija, neposrednija do Preporoda, to jest do vremena do kad je kajkavština funkcionirala kao javni, komunikacijski diskurz, kad je – a to je važno – bila i u javnoj uporabi, a posebno u crkvenom životu; kajkavski vjernik je tad i svoj usmeni izričaj držao posve ravnopravnim pisanom, točnije javnogovorenom. U novije doba, od Preporoda naovamo, usmenih se nanosa, formativno vrlo raznolikih, nađe u kajkavskoj prozi, poglavito onoj čijim je autorima materinski govor kajkavski. A osobito je to vidljivo u dječjoj (kajkavskoj) književnosti, jer su u njoj interferencijski procesi bliskiji i češći, upravo zbog naravi te književnosti.

THE ORAL FACTOR IN KAJKAVIAN CHILDREN'S PROSE

By Stjepan Hranjec, Čakovec

Summary

The interpenetration between oral and written literature is evident from the very beginnings of the latter. It is not the case of mere interpolating of oral forms, but also about verbal communication expressions – phrasemes, wordings, exclamations, oaths, sayings, sentence rhythm, word order, position of enclitics. Interpenetrations will be frequent in children's literature because both forms share a common simple vision of the world, tendency for linguistic plays, compliance in the structure of individual forms, and relatedness in motifs and themes. This process is prevailing in dialectal, Kajkavian literature, namely because both forms are in a certain inferior position in respect to standard language and are therefore directed to each other. Quoting Jože Skok, all of this is aimed at having a stronger expression of "homeland" intimism by using the characteristics of oral literature. The aim of the paper is to show both the presence and goal of the described process on the basis of chosen Kajkavian children's literature works.

Key words: interpenetration of oral and written Kajkavian literature; Kajkavian children's literature; prose

DORIS BARIČEVIĆ – NESTORICA HRVATSKE POVIJESTI UMJETNOSTI

(Život posvećen baroknoj skulpturi kontinentalne Hrvatske)

Uz 100. obljetnicu rođenja

Nela Tarbuk, Zagreb

Sedmi rujna 2023. godine navršila se stogodišnjica rođenja povjesničarke umjetnosti dr. sc. Doris Baričević. Tim povodom održan je međunarodni znanstveni skup (7. - 8. rujna 2023.) koji su organizirali Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu i Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Dr. sc. Doris Baričević (Graz, 7.09.1923. – Zagreb, 31.03.2016.); foto: B. Pažur, 26.02.2016.

Doris Baričević pripadala je onoj maloj, ali istaknutoj grupi hrvatskih istraživača i znanstvenika čiji su rezultati istraživanja starije hrvatske umjetničke baštine od fundamentalnog značenja za nacionalnu povijest umjetnosti. S obzirom da sam o Doris Baričević, još 2004. godine, za njezin osamdeseti rođendan, napisala opširan tekst koji je sadržavao biografiju sa svim njezinim do tada realiziranim znanstvenim postignućima, publiciran u znanstvenom časopisu Radovi Instituta za povijest umjetnosti, te za časopis *Kaj,* In memoriam u povodu njezine smrti, 2016. godine,[1] srodnog sadržaja, ovom bih prilikom, uz stotu godišnjicu rođenja, i dugogodišnje članstvo i suradnju u *Kajkavskom spravišču* i časopisu *Kaj,* ponovno istaknula izuzetan značaj i ulogu njenog istraživačko-znanstvenog rada. Osvrnula bih se i na moju dugogodišnju suradnju i prijateljstvo koje me je vezalo uz Doris.

Skoro čitav radni, pa i životni, vijek Doris Baričević posvetila je proučavanju barokne kiparske spomeničke baštine kontinentalne Hrvatske, što je rezultiralo velikim otkrićima na temelju kojih je, usuđujem se ustvrditi bez preuzetnosti, uspostavila ne samo nove parametre povijesnoumjetničkog pristupa kiparskom baroknom fondu nego ga je i otkrila, interpretirajući i vrednujući artefakte unutar vremenski i prostorno zadanog okvira nacionalnog okružja, obrazloživši njihovu vezu i suodnos s ishodišnim vanjskim umjetničkim središtima. Budući da je sabrala i istražila kompletni kiparski barokni fond, njen je rad od neprocjenjive vrijednosti i za službu zaštite. Pokazala je i dokazala da vrijednost i značaj hrvatske barokne kiparske baštine nadilazi uske regionalne okvire i ravnopravni je dio općeg srednjoeuropskog baroknog kiparskog fonda.

Doris Baričević rođena je u Grazu 7. rujna1923. godine. Studij povijesti umjetnosti s klasičnom arheologijom, nacionalnu povijest, te opću povijest i njemački jezik diplomirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 1948. godine. Na istom fakultetu stekla je stupanj magistra znanosti, 1965. godine, a znanstveni stupanj doktora znanosti 1972. godine.

Od 1949. godine radi kao kustos u Gipsoteci Grada Zagreba, od 1950. godine u institucijama JAZU/HAZU, Gliptoteci (1950. - 1951.), Institutu za likovne umjetnosti (1952. -1960.), Historijskom institutu (1960. - 1965.), Arhivu (1965. - 1979.), te Kabinetu za arhitekturu i urbanizam (1979. - 1993.).

Od godine 1962. u okviru Arhiva za likovne umjetnosti preuzela je kao specijalni zadatak popunjavanje kartoteke i dokumentacije domaćih umjetnika 17. i 18. stoljeća, osobito kipara tog razdoblja. Tijekom rada izvršila je rekognosciranje područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije, gdje evidentira i snima sve spomenike kiparstva u drvu i kamenu iz vremena manirizma, baroka i klasicizma.

[1] N. Tarbuk: *Skica za portret Doris Baričević ili život posvećen skulpturi,* Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 28/2004., str. 20-23; usp.: N. Tarbuk: *In memoriam* - Doris Baričević - KAJ, XLIX, Zagreb 5-6, 2016., str. 163-167.

Tim je radom položila temelje danas najkompletnijoj fototeci kiparskih djela tog razdoblja u sjevernoj Hrvatskoj. Paralelno je proučavala arhivsku građu o kiparima 17. i 18. stoljeća, a rezultat tog koordiniranog rada na terenu i u arhivima otkriće je velikog broja domaćih i gostujućih stranih kipara iz tog razdoblja, većim dijelom do tada potpuno nepoznatih.

Godine 1972. sudjelovala je u Grazu na stručnom sastanku povjesničara umjetnosti Austrije, Italije i Jugoslavije s temom "Umjetnost baroka u Štajerskoj."

Zatim je slijedila suradnja s Leksikografskim zavodom prilozima za Likovnu enciklopediju i za ediciju Hrvatskog bibliografskog leksikona. Za novu ediciju Thieme-Beckerovog Kunstlerlexikona (Leipzig) radi biografije umjetnika Hrvatske. Od 1962. godine postala je vanjskim suradnikom Instituta za povijest umjetnosti te u okviru istraživačkog zadatka "Sakralna arhitektura i njen inventar od ranokršćanskog razdoblja do 19. stoljeća" skupljala je i obrađivala građu o drvorezbarskim spomenicima 17. i 18. stoljeća i o kamenim kipovima toga razdoblja.

Kao vanjski suradnik Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu preuzela je 1972. godine trogodišnji zadatak znanstvene obrade muzejske zbirke drvene plastike, koja je tada brojila 540 predmeta. Upravo te godine još kao studentica povijesti umjetnosti upoznala sam Doris i ne sluteći da ću za šest godina, 1978. godine, postati zaposlenica te ustanove i preuzeti zbirku crkvenog kiparstva, čija sam bila voditeljica do svoga umirovljenja. Dakako, naši su kontakti tada postali još bliži i čvršći. Bila je u jednom vidu moj mentor u sjeni. Uz to su i privatna druženja postala intenzivnija, no uvijek je glavna tema bila barokna kiparska problematika.

S obzirom da je kao osoba djelovala tiho i povučeno, uvijek su iznenađujući bili njeni britki i duhoviti odgovori i zaključci.

Od vremena predaje magistarskog rada i obrane doktorske disertacije, Doris Baričević je kontinuirano istraživala i objavljivala izvorne znanstvene radove u kojima najčešće ili otkriva nove kipare ili do tada samo imenima znanim kiparima pripisuje cijele opuse. Spomenimo samo imena poput Klaudiusa Kautza, Antuna Reinera i Josipa Stallmayera ili Stjepana Severina, Fridrika Pettera, te slavnu bavarsku kiparsku dinastiju Straub od kojih je najmlađi član boravio u Zagrebu i kojem je otkrila zamjetan opus.

Također, zahvaljujući rezultatima njenih istraživanja u zagrebačku katedralu je 1980. godine postavljen kip Marije s djetetom i anđelima, središnji dio nekadašnjega glavnog oltara iz 1632. godine, rad gradačkog kipara Hansa Ludwiga Ackermanna. Oltar je bio odstranjen iz katedrale 1832. godine.

Velike izložbe crkvene umjetnosti, održane posljednjih desetljeća dvadesetog stoljeća u Zagrebu, bile su nezamislive bez njenog angažmana. To su kulturološke izložbe koje su prezentirale djelatnost crkvenih redova, pavlina, isusovaca i franjevaca u kojima je Doris Baričević u domeni kiparstva iznijela nova saznanja o

kiparskim ličnostima i njihovim radovima unutar redovničkih radionica. Tome se pridružuje izložba Tisućugodišnjeg kiparstva u Hrvatskoj, te izložba posvećena 900. obljetnici osnivanja Zagrebačke biskupije.

Uz ove spomenute izložbe, Doris Baričević je sudjelovala u obradi kiparske građe u nizu malih monografija posvećenim sakralnim objektima kontinentalne Hrvatske kao i u njihovoj obradi za potrebe topografije spomenika kulture, u projektu Instituta za povijest umjetnosti.

U Ljetopisima JAZU, te Bulletinu i Radovima JAZU, kontinuirano je objavljivala spomenutu građu po regijama sjeverne Hrvatske. Čitav taj iscrpni rad okrunila je knjigom „Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske" tiskanom u Zagrebu 2008. godine (Školska knjiga – Institut za povijest umjetnosti). Posljednji znanstveni rad koji je objavila upravo u časopisu *Kaj*, br. 5-6, 2015., godinu dana prije smrti, najbolji je pokazatelj njene intelektualne vitalnosti i predanosti temi baroknog kiparstva kojom se bavila čitav radni vijek.

Vrhunskog obrazovanja, visoke kulture, no tiha i povučena, samozatajno radeći, učinila je doista herojsko djelo.

Uvijek spremna pomoći, na usluzi je bila kolegama i mlađim suradnicima koji su kretali na istraživački put barokne kiparske spomeničke baštine. Upućivala ih je u metodologiju rada, dajući savjete, a često je priložila dio svog vlastitog istraživačkog rezultata u svrhu što istinitijeg dijagnosticiranja određenog problema, što je više nego plemenito. Moram istaknuti kako se je mlađi tim povjesničara umjetnosti nadasve odužio monumentalnom djelu dr. sc. Doris Baričević organizirajući izuzetno uspješan međunarodni skup u povodu stote obljetnice njezina rođenja, na čemu sam organizatorima neizmjerno zahvalna jer je to Doris Baričević itekako zaslužila.

Doris Baričević na doktorskoj promociji, Zagreb, 1972.; izvor: Željka Mikulan

BIBLIOGRAFIJA RADOVA DR. SC. DORIS BARIČEVIĆ U ČASOPISU *KAJ* I BIBLIOTECI *KAJKAVSKOGA SPRAVIŠČA*

Osobito ponosni da smo u središnjoj temi dvobroja 5-6/2015. imali čast objaviti znanstveni rad nestorice hrvatske povijesti umjetnosti dr. sc. Doris Baričević "Slovenski kipar Matija Gallo u Hrvatskoj" - kojim je obuhvaćen značajan dio kajkavskog integriteta u temeljima hrvatske umjetnosti, znanosti i kulture – nismo, nažalost, slutili kako je to bio njezin posljednji znanstveni rad. Surađujući s časopisom *Kaj* sve od 1974. – od osnutka *Kajkavskoga spravišča,* društva za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti – dr. sc. Baričević svojim znanstvenim djelovanjem činila je plejadu legendarnih suradnika i članova te kulturno-znanstvene udruge, koje je okupio osnivač *Kaja* Stjepan Draganić; a bili su to, među povjesničarima umjetnosti i povjesničarima: dr. sc. Đurđica Cvitanović, akademkinja Anđela Horvat, dr. sc. Olga Maruševski, dr. sc. Lelja Dobronić, dr. sc. Franjo Buntak, prof. Ladislav Šaban ...

Objavljeni radovi dr. sc. Doris Baričević (Graz, 7. 09.1923. – Zagreb, 31. 03. 2016.) u redovitim i posebnim izdanjima *Kajkavskoga spravišča* svojim opsegom i posebnošću tvore više od vjerodostojne monografije povijesnoumjetničkih tekstova. Autorskom vrsnoćom svih svojih radova, vrhunskom analizom, sintezom i interpretacijom, te stilskom jasnoćom – i tekstovi objavljeni u Kaju i bibliotekama Spravišča rese je kao autoricu kapitalnih znanstvenih djela o sakralnoj baroknoj, kiparskoj i drvorezbarskoj, spomeničkoj baštini kontinentalne Hrvatske, osobito 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. *(Uredništvo)**

Povijest umjetnosti; graditeljsko nasljeđe:

BARIČEVIĆ, Doris. Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom. / Po dragomu kraju/. Kaj, 7 (1974) 5-6, 178-181.

BARIČEVIĆ, Doris. Djela domaćeg kipara u župnoj crkvi u Zaboku. /Suvremene teme/. Kaj, 7 (1974) 11, 42-48.

BARIČEVIĆ, Doris. Pavlinski kipari i drvorezbari u Sveticama. /Svetice), Kaj, 10 (1977) 9-10, 37-62.

BARIČEVIĆ, Doris. Pavlinski kipari u Lepoglavi. /Živi kipi lepoglavski - Lepoglava II/. 14 (1981), Kaj, 2, 3-62.

BARIČEVIĆ, Doris. Kiparska djela u crkvi Marije Jeruzalemske na Trškom Vrhu. / Po dragome kraju - Krapina/. Kaj, 15 (1982) 1, 163-176.

BARIČEVIĆ, Doris. Barokno kiparstvo pregradskog kraja. Kaj, 31 (1998) 2, 39-56.

BARIČEVIĆ, Doris. Slovenski kipar Matija Gallo u Hrvatskoj. Kaj, 48 (2015) 5-6, 45-79.

Zagrebačke teme:

BARIČEVIĆ, Doris. Umjetnički spomenici Remeta u drvetu i kamenu. / Umjetničke znamenitosti Zagreba/. Kaj, 10 (1977) 3-5, 105-126.

BARIČEVIĆ, Doris. U potrazi za Ackermanovim djelima. /Umjetničke znamenitosti Zagreba II/. Kaj, 11 (1978) 2, 51-68.

BARIČEVIĆ, Doris. Zagrebački barokni kipar Josip Stallmayer. Kaj, 41 (2008) 3, 95-110.

Biblioteka Hrvatski kulturni i prirodni spomenici:

SVETA JELENA – PORTAL ZABOKA, knj. 5 - dr. Đurđica Cvitanović, Mladen Fučić, dr. Doris Baričević, 1973.

---

* Preneseno i prilagođeno iz Kaja br. 5-6/2016.: In memoriam. Radovi dr. sc. Doris Baričević u časopisu Kaj i biblioteci Kajkavskoga spravišča - KAJ, XLIX, Zagreb 5-6 (2016), str. 167-168

SKRIVENO BLAGO (Iz riznice umjetničkih znamenitosti jastrebarskoga kraja), knj. 8 – dr. Doris Baričević, dr. Đurđica Cvitanović, ing. Tomislav Premerl, 1975.

BAROK I KLASICIZAM U OROSLAVJU (o umjetničkim znamenitostima), knj. 13 - dr. Doris Baričević, Mladen Fučić, Metod Hrg, 1975.

REMETE (o umjetničkim znamenitostima), knj. 15 – dr. Đurđica Cvitanović, dr. Doris Baričević, dr. Ante Stantić, 1977.

SVETICE NEKADA I DANAS – dr. Doris Baričević, 1978.

/Iz Bibliografije časopisa Kaj, 1968. - 2010.; nastavak 2011. – 2018.; priredila Marija Roščić Paro. Kaj 44 (2011), br. 3-4; Kaj 53 (2020), br. 5-6/

Izvorni znanstveni rad
UDK 726.54 : 75.052 : 7.034 (497.5 Štrigova/Ranger)
Primljeno 2023-03-19
Prihvaćeno za tisak 2023-05-10

CRKVA SV. JERONIMA U ŠTRIGOVI

(Rangerov kolorizam)

Ivan Srša, Zagreb

Sažetak

Oslikavanje svetišta Ivan Krstitelj Ranger dovršio je još godine 1744., no, u potpunosti je crkva sv. Jeronima u Štrigovi zgotovljena tek 1761. Grafika objavljena u Bedekovićevu „Natale solum" (1752.) svjedoči da je u nekoj od prijašnjih obnova odstranjena lukovica nad svetištem. Tim je građevinskim zahvatom znatnim dijelom unižen izvorni arhitektonski i koloristički koncept arhitekture svetišta i njegov vanjski prostor, izvorno nadasve obzirno uklopljen u krajolik s 'malahitno' zeleno obojenom šindrom lukovice. Usporedbom grafike s postojećim izgledom crkve uočava se više detalja koji svjedoče o izmjeni nacrtanog koncepta. Nekoliko malih, ali nikako ne i nevažnih detalja, svjedoče o tome da Ivan Krstitelj Ranger nije samo oslikao svetište već je sudjelovao i u njegovu arhitektonskom oblikovanju i opremanju svetišne unutrašnjosti. Položaj majušnog otvora na svodu svetišta kraj ruke Nebeske kraljice, izvan središta naslikanog medaljona, iz kojega je nekoć visjelo uže vječnoga svjetla, svjedoči da je izveden još u tijeku gradnje, po svoj prilici prema dovršenim crtežima budućeg oslikavanja. Rangerovom rukom potpisana grafika s prikazom glavnoga oltara u crkvi sv. Jeronima idejni je projekt za gradnju budućeg oltara. Arhitektura i oslikavanje svetišta sv. Jeronima planirani su istodobno, a naslikana iluzionistička arhitektura nije tek dopuna stvarne arhitekture, ona je dopunjuje i njezin je sastavni dio. Koloristička prostornost Rangerovih fresaka u svetištu crkve sv. Jeronima ističe dubinu pozadina i višeznačnu raspjevanu otvorenost sakralnih motiva i prizora slavljenja Jeronimove svetosti. Dubini dvodimenzionalnih ploha s prevladavajućim purpurnim („caput mortum") pigmentom kontrapunkt je trodimenzionalni kolorizam sakralnih motiva kojima prevladavaju 'žuti' i 'crveni oker', 'smalt modra', 'zelena zemlja' i 'zelena' proizašla iz mješavine 'smalta' i 'žutog okera'. Po agresivnosti sličan graditeljskom zahvatu na svetišnome krovištu bio je i restauratorski zahvat na freskama izveden godine 1919. Rangerove „caput mortum" oslikane pozadine tom su prigodom "osvježene" cjelovitim preslikavanjem 'svijetlim okerom', čime je dubinu 'purpurnog' pigmenta i njegovu izvornu sakralnost narušila statična plošnost i jednolična

svjetovnost 'okera'. Restauratorskim zahvatima na zidnim slikama, s prekidima izvedenim između godina 2003. i 2018., odstranjena je preslika i pozadini vraćena purpurna boja.

Ključne riječi: Štrigova, crkva sv. Jeronima; Ivan Krstitelj Ranger, freske.

Veduta Štrigove i njezina bližega okoliša na grafici reproduciranoj u djelu *Natale solum* Josipa Bedekovića iz godine 1752., pozornost ponajviše privlači vjernim prikazom prostornih odnosa, a manje vjerodostojnošću izgleda građevina *(sl. 1 – sl, 2)*.[1] Da Bedeković (1688. – 1760.) nije opisao stanje novosagrađene crkve sv. Jeronima – zvonici koje su do predaje rukopisa na *censurae theologorum* godine 1749.[2] bili izvedeni do visine bočnih zidova broda,[3] a dovršeni su tek godine 1761.[4] – moglo bi se pomisliti da ta grafika svjedoči o prvotnom izgledu

Sl. 1. Pogled na Štrigovu, grafika iz Bedekovićeva djela Natale solum (1752.). Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

[1] Josip Bedeković, *Natale solum magni ecclesiæ doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum, probatorum nihilominus historicorum, et geographicorum opinionibus, ac brevis Illyiricanæ, cronologiæ adjumento erutum, atque cum vita ejusdem purpurati Dalmatae*. Neostadii Austriæ, 1752.

– Josip Bedeković, *Knjiga o sv. Jeronimu, Iliriku i Međimurju*. Zagreb-Čakovec, 2017., 272.

[2] Josip Bedeković (1752.) U uvodnom dijelu knjige objavljene su dvije *censurae*: prva je datirana s 20. prosincem 1750., a druga s 10. veljačom 1751. *Censura et Approbatio* datirana je s 30. lipnjem 1751., nakon čega je dopušteno njezino tiskanje. – Josip Bedeković (2017.), 25. – 26.

[3] Josip Bedeković (1752.), 305.: „…si turres demantur, quae tamen ad aequalitatem murri Ecclesiae & elevatae sunt, …"

– Josip Bedenović (2017.), 280.: „Posljednja ruka, ako se izuzmu tornjevi koji su ipak podignuti za proporcionalnost crkvenog zida …"

[4] Godina završetka zabilježena je ispod lukovice južnoga zvonika.

Sl. 2. Pogled na Štrigovu, snimljeno 2012. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

barokne crkve. Ovako, ona je najvjerojatnije tek dio *idejne projektne dokumentacije* kojim se u prostoru Štrigove i njezina neposredna okoliša simulirao izgled buduće, mnogo veće građevine od prvotne *Ecclesiolae Cillejanae*[5] sagrađene sredinom 15. stoljeća.[6]

Razlika između Štrigove prije dvjesto sedamdesetak godina i Štrigove danas, i jest i nije velika. Grafika na kojoj su prikazani mnogi povijesno vrijedni detalji svjedoče o preoblikovanju zapadnoga pročelja župne crkve sv. Marije Magdalene,[7] zamjeni jednokatnoga župnog dvora s rizalitom prizemnom duguljastom građevinom[8] koju je zamijenio današnji jednokatni dvor. Povećao se i broj stambenih

[5] Josip Bedeković (1752.), 302.

– Josip Bedeković (2017.), 276.: „Iz ovih otkrivenih starina *moguće je zaključiti da je na ovom brežuljku od najstarijih vremena bila crkva*, a jer je porušena ili zbog nebrige, ili slučajno zbog starosti, ili neprijateljstava, na njenom mjestu podignut je kip. Kad je ovaj potom srušen, bila je izgrađena drvena crkva i trajala je sve do vremenâ celjskog grofa Fridrika. On ju je, koju smo uzdrmanu zbog potresa porušili, 1448. god. poslije Krista, zbog izuzetne …. odanosti prema sv. vjeroispovjedniku Jeronimu i crkvi, kao i drugi vjerni kršćani onih krajeva, dao sagraditi u obliku djeteline…" *Napomena*, u prijevodu nedostaje zarez ispred godine, u suprotnom tekst nije razumljiv. Pod *oblik djeteline* misli se na tri apside.

[6] Ivan Srša, *Međimursko graditeljstvo u doba celjskih grofova*. Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznaja, Celje, 27. – 29. maj 1998: 349.-362.

[7] Preoblikovanje zapadnoga pročelja izvedeno je prije godine 1747., tijekom *barokizacije* u kojoj je kapela sv. Josipa produžena prema zapadu, čime je crkva postala dvobrodnom građevinom. – Rudolf Horvat (1944.), 203.;

– Anđela Horvat, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međumurju*. Zagreb, 1956., 63.;

– Vladimir Kalšan, *Iz vjerskog života Međimurja*. Čakovec, 2003., 213.

prizemnih kuća, a sagrađeno je i nekoliko jednokatnica, najvećim dijelom u protekla dva stoljeća. Na crtežu još vidljivi ostaci *castruma Strigo* nestali su, danas gotovo da im se pouzdano i ne zna položaj.[9] No, ono što se uočava prostrani je vinograd pred župnom crkvom i dvorom, on dopire sve do kuća nanizanih uz cestu koja zaokreće među brežuljke Banfija. U međuvremenu, na fotografiji snimljenoj 2012. približno s istog položaja, vidljivo je da su vinograd zamijenili bujno raslinje i građevine, a cesta se kroz njih jedva naslućuje (sl. 2).

Postojeće jugozapadno pročelje crkve sv. Jeronima od onoga prikazanog na grafici u više se detalja razlikuje, od rasporeda i oblika otvora do završetka zabata *(sl. 3* i *sl. 4)*. Osim postojećih srednjih vrata na grafici su prikazana još dvoja, po jedna su ispod svakog zvonika. No, najveće su razlike uočljive na gornjem dijelu pročelja i na završnim katovima oba zvonika. Na obama zvonicima, umjesto na grafici prikazana po dva, izveden je po jedan prozor. Na grafici su nacrtani razdjelni vijenac, te dva manja i jedan veći četvrtasti prozor, dok danas nad gornjim dijelom pročelja i na razvedenom zabatu, između dvaju majušnih srcoliko oblikovanih potkrovnih prozora, prevladava velika zidna slika s prika-

Sl. 3. Detalj slike 1. (1752.). Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

Sl. 4. Pogled na crkvu sv. Jeronima, stanje godine 2012. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

[8] Taj prizemni župni dvor sagrađen je godine 1763., o čemu svjedoči godina urezana u opeku, vidljiva na njegovu jugozapadnom pročelju.

[9] Drago Feletar, Zakleti grad na Štrigovščaku. U: *Iz povijesti Međimurja*. Čakovec, 1968., 37. – 39.

zom *Apoteoze sv. Jeronima*.[10] Bedeković navodi da je godine 1749. pročelje bilo ožbukano, ukrašeno i obijeljeno,[11] a, s obzirom na to da je tijekom konzervatorsko-restauratorskih istraživanja ispod freske uočen otučeni profilirani vijenac, nedvojbeno je ona naslikana naknadno *(sl. 5)*;[12] najvjerojatnije nakon dovršetka oba zvonika godine 1761., možda od ruke slikara koji je godinu dana poslije oslikao i gornji dio trijumfalnog luka *(sl. 6)*.[13]

Prikazani detalji na grafici unatoč nevještom crtaču dragocjeni su podaci koji svjedoče o prvotnoj ideji nadvisivanja svetišta tamburom i lukovicom odvojenih od broda. Da se nije stalo samo na ideji nego je jednim dijelom ona, zasigurno, i ostvarena, svjedoče ožbukana i dekorativno oslikana tri pročelja tambura, danas vidljiva samo u potkrovlju. Obijeljena pročelja s potkrovnim vijencem i naslikanim crvenkasto bojenim stupovima potvrđuju da su tambur i lukovica doista osmišljeni kao samostalni volumeni odijeljeni od krovišta broda. Osim naslikanih ugaonih kvadara na sakristiji i njezinih obojenih zidova,[14] crvenkasto su bili obojeni i svi istaknuti dijelovi na pročeljima: kameni prozorski okviri, vijenac nad podnožjem (soklom), dovratnici i sl.[15] Istodobno, premda su na grafici prikazani prozori na tamburu, u njegovoj su unutrašnjosti oni izvedeni kao tri oslikane prozorske niše, koje prate ritam prozora ostalih pet zidnih ploha tambura.[16]

---

[10] Arhiv Restauratorskog zavoda Hrvatske (RZH), danas Hrvatski restauratorski zavod (HRZ), dosje br. 1405, godina 1984.

[11] Josip Bedeković (1752.), 305. (…*frontispicio etiam sat decoro erecto, incrustatum, ac dealbatum fuisset, suprema eidem manus*...). – Josip Bedeković (2017.), 280.: „… podigavši također dosta dražesno pročelje, bilo ožbukano i pobijeljeno."

[12] Postojeća zidna slika faksimil je freske koji je izveden na temelju sačuvanih fragmenta u devedesetim godinama prošloga stoljeća. Fresku su izveli restauratori: Edita i Miro Usenik i Ivan Štimac. Taj prizor nije poznat i ne spominje se među ikonografskim scenama s prikazima sv. Jeronima (sv. Jeronim prikazan je poput uskrsloga Krista nad praznim grobom). – Louis Reau, *Iconographie de l'art chrétien*. Tom III., Iconographie des saints II, G-O. Paris, 1958., 740. – 750. – Fotografija toga pročelja reproducirana je uz obrazloženja pojma *Mineralne boje* u Europskom ilustriranom pojmovniku (Ewagloss): *European illustrated glossary of conservation terms for wall paintings and architectural surfaces*. Petersberg (Germany), 2015., 110. – 112. http://www.ewaglos.eu/pages/download.php (pristupljeno: 27. 10. 2019.)

[13] O godini oslikavanja trijumfalnog luka (1762.) svjedoči natpis u dva dijela: u prvom piše: TE GENS HVNAIDOS CELEBRUTQVE CROATIA PATREM, a u drugomu dijelu slijedi: ERGO PATROCINIIS HIERONIME DIVE CLIENTESS = PROTEGE.

[14] O naslikanim kvadrima svjedoče sačuvane fotografije koje se čuvaju u Fototeci Uprave za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture (dalje: Fototeka MK). Objema fotografijama autor je Vladimir Bradač, a snimljene su godine 1955. (Inv. br.: 18720; neg.: I-E-143 i Inv. br.: 18719; neg.: I-E-143).

[15] Trag crvenog obojenja i 2012. je bio vidljiv na vijencu nad podnožjem južnog pročelja sakristije.

[16] Prvotna koncepcija kakva je prikazana na grafici još je tijekom gradnje svetišta promijenjena, na što poglavito upućuju nedovršeno žbukanje i oslikavanje triju pročelja tambura (J-JZ, JZ-Z,

Na grafici s vedutom Štrigove, s pogledom iz drugoga ugla, središtem prizora prevladava crkva sv. Jeronima.[17] Njezina vjerodostojnost, doduše, donekle je upitna, no, bez obzira na to je li autor grafike vedutu nacrtao na osnovi vlastita promatranja ili je precrtao i djelomice izmijenio neku stariju grafiku, na njoj je

Sl. 5. Pogled na dio pročelja crkve sv. Jeronima, obnovljeno 1925., stanje godine 1985. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

Sl. 6. Pogled na trijumfalni luk i svetište, stanje godine 1940. Fototeka HAZU.

također prikazana lukovica nad tamburom svetišta.[18] Na pronađenim fotografijama i razglednicama koje sežu do početka 20. stoljeća lukovica nad svetištem crkve sv. Jeronima nije vidljiva. Nije posve sigurno zbog čega i kada je ona uklonjena, za pretpostaviti je da su dotrajala konstrukcija lukovice i njezin pokrov, stradali u potresu godine 1880. u kojem su oštećene kuće i dvorac u Čakovcu, pavlinski

Z-SZ). Na njegovu JZ-Z pročelju žbukanje je završeno neposredno iznad nadvoja plitke niše. S obzirom na to da je tambur ožbukan i oslikan približno do razine krovića apsida, može se zaključiti da su time zidarski radovi na lukovici i tamburu bili dovršeni, premda žbukanje i oslikavanje tambura nije dovršeno, o čemu poglavito svjedoče naslikani stupovi kojima nedostaju baze. Sve to daje naslutiti da je u tom trenutku prvotni koncept promijenjen, zbog čega je donekle upitno jesu li spomenute tri stranice tambura (JI-J, J-JZ, Z-SZ) ikad bile izložene pogledima. Naime, na njima nisu uočeni tragovi izlaganja atmosferilijama niti pak štete koju bi one nanijele žbuci.

[17] Drago Feletar (1968.), 38.

[18] Vjerodostojnost te grafike narušava prikaz crkvenoga broda, koji je nacrtan kao jednokatna građevina s četirima prozorskim osima na katu, a otvori se naziru i u prizemlju.

samostan u Šenkovcu, crkva i župni dvor u Macincu, a možda i još neki spomenici kulture u Međimurju.[19]

Bedeković navodi da je brod bio pokriven crijepom (*lateritio tecto obductum*).[20] Na to pak da su krovići nad apsidama i lukovica bili prekriveni daščicama upućuje jedan njihov sačuvani primjerak (pronađen u potkrovlju u nasipu od žbuke na svodu svetišta), koji svojom zaobljenošću potvrđuje da je bila prilagođena zaobljenom dijelu krovića ili lukovice. Laboratorijskom analizom toga primjerka daščice ustanovljeno je njegovo obojenje izvedeno *malahitno* zelenom bojom s dodatkom *olovne bijele*.[21]

Mogući uzrok promjeni koncepta koja se ogleda u dogradnji broda s dvama zvonicima vrlo je vjerojatno temeljen na ideji da se crkva sv. Jeronima ponovno učini *hodočasničkom*. Na tu je ideju možda došao i sam Bedeković koji je nedugo nakon potresa godine 1738., započeo rad na svome djelu *Natale solum*, gdje

[19] Rušenje lukovice najvjerojatnije je uzrokovao potres, 9. studenog 1880., u kojemu je nakon oštećenja srušen i preostali zapadni dio pavlinskog samostana u Šenkovcu (Arhiv franjevačkog samostana u Čakovcu. *Historia domus conventus*…, sv. B-34-1., broj spisa 360., godine 1659 – 1919.; Ivan Damiš, *Iz prošlosti župe Čakovec.* Zagreb, 1994., 146.).

– Taj potres u Čakovcu je uzrokovao „značajne napukline na gradskim zgradama. Posljedice su vidljive i na crkvi, a posebice na dvorcu gdje su nastale zabrinjavajuće pukotine na dimnjacima, zidovima i svodovima". (Károly Zríny, *Monografija grada Čakovca*. Čakovec, 1905. (2005.), 155.)

– U potresu 9. studenog 1880. stradala je i crkva u Macincu: „Na zidovima su se i stropu u novoj crkvi, osobito kraj tornja, stvorile pukotine širine 1 cm, a zidovi župnoga stana, popucali su u širini od čak 4 do 5 cm. Potres je srušio nekoliko dimnjaka u selu, a voda u bunarima se je zamutila." (Grupa autora, *Spomenica župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Macincu*. Zagreb, 2015., 88.). Najljepše zahvaljujem kustosici Muzeju Međimurja gospođi Ani Šestak, koja me upozorila na knjigu o crkvi u Macincu.

– Potres (bez navođenja koji) spominje i rukopis iz 1971., pohranjen u Upravi za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture. U rukopisu se navodi da je na crkvi sv. Jeronima u *potresu* stradao zabat (*timpanon*). „Zapadno pročelje djelomično je devastirano nakon urušenja timpana u potresu, izvedbom poligonalnog zabatnog završetka pročelja pokrivenog betonskom pločom." (sl. 5.) Na fotografiji iz godine 1925., na kojoj je vidljivo obnavljanje južnog zvonika (o čemu svjedoči fotografija koja se čuva u župnome dvoru u Štrigovi), zabat je već bio popravljen. (Fotografija iz župnoga dvora u Štrigovi u: Štrigova, Crkva sv. Jeronima, *Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima u svetištu crkve od 2001. do 2007.*: 99 (sl. 104). Arhiv HRZ-a, dosje br. 1405., godina 2008.)

– Zagrebački potres od 9. studenog 1880., s epicentrom na području Medvednice, bio je jačine 8 stupnjeva Merkalijeve, odnosno 6,3 stupnja Richterove ljestvice (Josip Torbar, *Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenog 1880.* (Djela jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga I. Zagreb, 1882.). Prema navedenim podatcima taj je potres nemale štete nanio i građevinama na području Međimurja.

[20] Josip Bedeković (1752.), 305.

– Josip Bedeković (2017.), 280.: „… i samo tijelo crkve s dva tornja, koje je, kad je bilo pokriveno krovom od opeke i presvođeno svodom…"

[21] Arhiv Odjela za zidno slikarstvo HRZ-a, dosje br. 1405., *Izvještaj* (2008.): 156., bilj. 7.

objavljuje prijepis isprave pape Nikole V. iz godine 1447. koji podjeljuje oprost grijeha i druge milosti onima koji će *hodočastiti* u Štrigovu.[22] S obzirom na to, nije isključeno da je ledina s južne strane crkve iskrčena kako bi mogla prihvatiti i veći broj hodočasnika još u doba gradnje prvotne *ecclesiolae*. Zaključivši da je mala *ecclesiola* u kasnome srednjovjekovlju bila hodočasnička crkva, u Bedekoviću se mogla roditi ideja da novu crkvu također učini hodočasničkom.[23] Do te je ideje mogao doći tijekom gradnje svetišta (približno između 1739. i 1743.), koje je u većim dimenzijama već tlocrtno ponavljalo trolisni oblik srušene kasnogotičke kapele.[24] Takvim slijedom događaja lakše je objasniti preinake koje su na svetištu poduzete tijekom njegove gradnje i naknadnu dogradnju broda sa zvonicima.

Da je nova crkva trebala postati hodočasničkom, mogla bi svjedočiti i na grafici objavljenoj u Bedekovićevu djelu njihovo dvostruko prikazivanje *(sl. 1)*: hodočasnička je povorka prikazana na cesti koja u Štrigovu vodi iz smjera Čakovca (oznaka C) i u podnožju crkve sv. Jeronima, na putu koji zaokreće uz blagi uspon i pokraj južnoga tornja vodi prema ledini s njezine južne strane. O tom hodočasničkom prolazu svjedoče dva otvora između crkve i nekadašnje pavlinske rezidencije, južni je danas zazidan, a sjeverni se kao lukom nadvišeni prolaz oslanja na južni zvonik.[25]

O zamišljenu izgledu dijela crkvene unutrašnjosti, točnije, glavne apside i njezina oltara, svjedoči grafika Ivana Krstitelja Rangera objavljena u Bedekovićevu djelu *(sl. 7)*.[26] Grafika s prikazom oltara moguće da je pripadala *projektnoj dokumentaciji* ukrašavanja unutrašnjosti glavne apside. Donji datum njezina nastanka godina je 1739., odnosno godinu dana nakon što je stara *ecclesiola* stradala u potresu, a njezin je gornji datum nastanka svakako prije 1743., kad je približno

[22] Josip Bedeković (1752.), 175. – 176.; – Ivan Srša (1998.), 355.;
– Josip Bedeković (2017.), 171.

[23] Josip Bedeković (2017.), 281. : „Kako je spomenuta crkva u starija vremena stekla svoju slavu zbog češćeg hodočašća velikog broja puka koji se molio, može se zaključiti da ta slava i u ona vremena, … osobito otkad je pobožni puk koji je hodočastio u velikom broju, vidio kako se u ljepšem i prostranijem obliku diže nova crkva, nakon što je porušena stara,"

[24] Josip Bedeković (1752.), 302.

– Josip Bedeković (2017.), 277. (IV.): „On ju je (1448. Fridrik Celjski, op. a.)… dao sagraditi u obliku djeteline…" ; 278. VI.): „ … sve dok svetište nije bilo sagrađeno, podignuto u obliku djeteline…" (nakon potresa 1738.)

[25] Josip Bedeković (1752.), crtež umetnut između str. 296. i 297.

– Josip Bedeković (2017.), crtež na str. 272.

[26] Josip Bedeković (1752.), crtež umetnut između str. 304. i 305.

– Josip Bedeković (2017.), crtež na str. 279.

– Marija Mirković i Vitomir Belaj, *Likovna poruka Ivana Krstitelja Rangera*. Katalog: Treća izložba o 250. godišnjici slikareve smrti († 1753.). Lepoglava, ljeto 2006.: 54-61.

Ranger počeo oslikavati novosagrađeno svetište. Naime, usporedi li se grafika s najstarijom poznatom fotografijom oltara Gjure Griesbacha iz godine 1940. *(sl. 8)*, te onom Vladimira Bradača iz 1955.[27] može se zaključiti da je oltar najvećim dijelom izveden sukladno Rangerovu crtežu. No, obrati li se pozornost na nacrtanu arhitekturu glavne apside, lako je uočiti da u njoj nema prozora, a zidne plohe oko oltara zatvorene su i oslikane jednostavnom dekoracijom. Sve to upućuje na zaključak da je Ranger grafiku izveo prije izgradnje svetišta, u doba kad njegova arhitektura još nije bila do kraja osmišljena ili je tek bila u fazi projektiranja.

Tijekom restauratorskih istraživanja na osnovi je broja *giornata* (dnevnica)[28] utvrđeno da je Ranger svetište oslikavao približno dvije godine,[29] a godina 1744.

Sl. 7. Rangerov crtež oltara sv. Jeronima, grafika iz Bedekovićeva djela Natale solum (1752.). Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

Sl. 8. Pogled na glavni oltar, stanje godine 1940. Fototeka HAZU.

[27] Fototeka MK, Inv. br.: 17074; Neg.: II-3118.

[28] Laura i Paulo Mora i Paul Philippot, *Conservation of Wall Paintings*. Butterworths, London, Boston, Durban, Singapore, Sydney, Toronto, Wellington, 1984., 327.

– Ewaglos (2015.), 78. – 79.: „*Giornata* – Površina svježe žbuke (intonaco) koja je dio freske. Budući da se freske slikaju na svježem *intonacu*, mora se nanositi u nekoliko dijelova kako bi se osigurala vlažnost tijekom slikanja. Veličina tih dijelova ovisi o vremenu koje je slikaru potrebno za slikanje."

[29] Arhiv Odjela za zidno slikarstvo i mozaik HRZ-a, dosje 1405, godina 2008. „Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima u svetištu crkve od 2001. do 2007. godine", poglavlje: *4.3.5. Osvrt na tehniku izvedbe*: 152-155.

zabilježena na kronogramu iznad glavne apside svjedoči da je te godine posao u cijelosti dovršio.[30] U skladu s tim grafika s prikazom glavnog oltara morala je nastati prije izgradnje svetišta, a svakako prije početka njegova oslikavanja. Na takav zaključak upućuje i jedan mali, premda ne i nevažan, detalj freske na svodu tambura.

Ispod šake desne ruke *Nebeske kraljice* (*sl. 9*) vidljiv je mali otvor iz kojega je nekoć visjelo uže s vječnim svjetlom,[31] obješeno na konstrukciji u potkrovlju svetišta koje više nema.[32] Pregledom tjemena svoda u potkrovlju utvrđeno je da je

Sl. 9. Medaljon na svodu svetišta, stanje nakon radova godine 2008. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

[30] Josip Bedeković (1752.), 305.: „SAN**C**T**V**S H**I**ERONY**MV**S PAR**V**A
STR**ID**ONE NAT**V**S HEBRÆ**I**, GRA**II**, **L**AT**II**Q**V**E E**L**OQ(V)**II** GNAR**V**S."

U Bedekovićevoj je knjizi tiskarskom greškom ispušteno slovo V [*eloq(v)ii*] bez kojeg zbir brojaka daje godinu 1739., umjesto godine 1744. u kojoj je Ranger dovršio oslikavanje svetišta. Da je riječ o tiskarskoj grešci svjedoči izvorni natpis na luku pred glavnim oltarom, u kojem slova označena crvenom bojom, daju godinu dovršetka oslikavanja svetišta (1744.).

– Josip Bedeković (2017.), 278.: „Sveti Jeronim, rođen u malom Stridonu, vješt je u hebrejskom, grčkom i latinskom jeziku."

[31] Josip Bedeković (2017.), 278.: „Da bi i oltar i svetište sv. Jeronima veći ukras i ures, u čast svog istoimenog zaštitnika velečasni Tustić (*Tusztich*), pokrajinski poglavar Hrvatsko-slavonske pokrajine, pobrinuo se iste godine o svom vlastitom trošku u iznosu od oko dvije libre objesiti vješto izrađenu srebrnu svjetiljku".

[32] Vjerojatno je bila riječ o mehanizmu koji je omogućivao spuštanje i podizanje *vječnoga svjetla* kako bi se u njega moglo doliti ulje. Taj pretpostavljeni mehanizam morao je biti učvršćen na drvenu konstrukciju lukovice i očito je odstranjen istodobno kad i lukovica. Nekoliko primjeraka *vječnoga svjetla* danas se čuva u štrigovskome župnome dvoru i svakako bi ga nakon završenih radova u svetištu valjalo vratiti u svetište crkve sv. Jeronima.

taj majušni otvor izveden još tijekom gradnje svoda, što znači da je njegov položaj unaprijed isplaniran, te da je određen sukladno Rangerovim pripremnim crtežima (*kartonima*) koje je radio za oslikavanje svetišta.

Time se datum grafike s prikazom glavnoga oltara može datirati neposredno nakon stradavanja prvotne *ecclesiole*, odnosno prije početka gradnje svetišta. Gradnja svetišta mogla je trajati do najviše četiri godine (1739. – 1743.), a tijekom tog razdoblja donesena je odluka da se trolisnom svetištu dogradi brod s dvama zvonicima, čime je prvotna koncepcija promijenjena. Dogradnja broda i zvonika do visine zidova broda trajala je daljnjih pet godina (1744. – 1749.).[33]

Na Rangerovoj grafici s prikazom glavnog oltara valja obratiti pozornost i na detalj poda. Sudeći prema rasteru dijagonalno nacrtanih, naizmjeničnih svijetlih i tamnih podnih ploča, za svetište je Ranger planirao pod od kamenih ploča, vjerojatno prije crvenih i bijelih negoli crnih i bijelih. Na takav zaključak upućuje nalaz četvrtastih ploča od opeke (25 x 25 cm) kojima je svetište izvorno cijelo bilo popločeno, osim stuba kraj glavnoga oltara i onih između svetišta i broda. Popločivanje svetišta podnim pločama od opeke umjesto planiranim kamenim pločama možda je uzrokovano pomanjkanjem novca zbog dogradnje broda i zvonika. Premda nije teško zamisliti Rangerovu varijantu popločenja kamenim pločama, naizmjenično od crvenog i bijelog kamena, izbor podnih ploča od opeke nimalo ne umanjuje likovnu vrijednost svetišnoga prostora, štoviše, ono je time oplemenjeno i usklađeno s oslikanim plohama njegovih zidova kojima prevladava *purpurni*[34] (grimizni[35]) pigment *caput mortum*, toliko karakterističan za Rangerovo slikarstvo.

Popločenje kamenim pločama zatečenima u crkvi uoči konzervatorsko-restauratorskih radova uslijedilo je nakon izgradnje zidane nadsvođene grobnice u svetištu. Grobnica je sagrađena za obitelji baruna Kneževića početkom 19. sto-

[33] O tome svjedoči natpis uklesan u kamen na luku južnih vrata lađe: PA · G · D · CB · GS DC · TZ · F · F ., 1.7.4.9. S obzirom na to da je radove pozlaćivanja tabernakula na glavnom oltaru godine 1748. financirala G. D. Christina, rođena Sibrik, udovica Melchiora Bedekovića, prva slova upućuju na to da je spomenuta udovica financirala i dogradnju lađe: PA(TRONA/AE) · G(RATIS) · D (EDIT) · C(HRISTINA) · B(EDEKOVICH).

Zasad nije odgonetnuto na koga bi se mogla odnositi slova GS DC · TZ, dok F. F. vjerojatno treba čitati kao

F(IERI) · F(ECIT), …

[34] Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi izraza i kratica*. Zagreb, 1968., 1089.: „*pürpur* lat. purpura od grč. porfýra) 1. grimiz"; – str. 474. „*grīmīz* arap. (kirmiz od *sanskr*. krmi); crvena boja koju su Feničani vadili iz školjke grimiznog puža."

[35] Marijan Grgić, Grimiz, u *Leksikon ikonografije i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb 1979., 247.: „*Grimiz* (skrlet) uvijek se povezivao s kraljevskim dostojanstvom i prihvaćao kao simbol carske vlasti…Grimizno, kao znak vrhovništva, boja je odjeće kardinala."

ljeća, koji su godine 1802. postali vlasnicima posjeda nekadašnjega pavlinskog samostana sv. Jelene u Šenkovcu, a time i njihova posjeda u Štrigovi. O tome posredno svjedoči mramorna ploča s natpisom na južnom zidu pod pjevalištem, na kojoj su imena svih ukopanih članova te obitelji, njih ukupno deset, počevši od godine 1807.[36] do 1923.

Ista je obitelj očito dala preoblikovati i *stipes* glavnoga oltara, na kojemu je izvorno oslikavanje zamijenjeno reljefom, vidljivim na fotografiji Gjure Greisbacha iz godine 1940. *(sl. 8)*. Usporedbom Rangerova crteža s fotografijom oltara Nine Vranića iz godine 1954.[37] može se zaključiti da je autor reljefa na *stipesu* oltara slijedio ideju koju je Ranger predočio na svojoj grafici, napose u gornjem i bočnim dijelovima *stipesa* (medaljon s prikazom sv. Jeronima i biljni ornament uz rubove), ali ne i u njegovu središnjem i donjem dijelu. Oblikovno rješenje i prazne plohe oko reljefom oblikovanog medaljona ponajprije su rezultat promjene ukusa i likovnoga rječnika prilagođena vremenu nastanka.[38]

Reljef, vidljiv na fotografijama Vladimira Bradača iz godine 1955., odstranjen je nakon godine 1968., jer te je godine Ljerka Krtelj snimila oltar s još vidljivim reljefom.[39] Na fotografiji Vladimira Bradača iz 1955. vidi se da je reljef nalegao na već obzidan izvorni *stipes* oltara. Reljef je odstranjen nakon godine 1968. tijekom obnove u kojoj je obijeljeno oslikavanje broda izvedeno godine 1919. *(sl. 6)*.[40] Odstranjivanjem reljefa zadržana je ogoljena neugledna zidna ploha, koju je do radova godine 2010. skrivalo oltarno platno.

Usporedi li se izvorno oslikani *stipes* – otkriven ispod zazida tijekom izvedbe drenaže u svetištu godine 2010. *(sl. 10)* – s Rangerovim crtežom, vidljive su znatne razlike, kako u ornamentici tako i u izostanku medaljona s likom sv. Jeronima na oslikanom *stipesu*. Forma ornamentike, izvedena oker i svijetlim smeđe-crvenkastim tonovima, odgovara Rangerovu koloritu, no, usporedi li se s onim koji prevladava na zidovima svetišta, tamna pozadina *stipesa* bila bi možda neočekivana da djelomice njome nisu bili obojeni i donji dijelovi svetišnog podnožja.

[36] Prvi je pokopan godine 1807. Knezevich Janos, a posljednji godine 1923. Knezevich Viktor.

[37] Fototeka MK, Inv. broj 16669; Neg. I-J-122 .

[38] Anđela Horvat smatrala je da je reljef iz vremena nastanka oltara (1744. – 1745.): „Prednja ploha menze mramorizirana je i ukrašena plastičnim viticama te ovalnim reljefom sv. Jeronima pokornika."

– Anđela Horvat (1956.), 103.

[39] Fototeka MK. Fotografija nema inventarni broj ni broj negativa.

[40] Radi se o oslikavanju svoda i zidova koji su urešeni naslikanom mramorizacijom.

Sl. 10. Zidana menza glavnog oltara nakon preliminarnih zahvata, stanje godine 2011. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

U kanonskim se vizitacijama u 18. stoljeću crkva sv. Jeronima rijetko opisuje. Župa sv. Marije Magdalene u Štrigovi preuzela je crkvu sv. Jeronima godine 1808. čime ona postaje područna kapela štrigovske župe.

Na omanjem brežuljku na kojem je smještena crkva sv. Jeronima dominirala je Štrigovom: bjelinom svojih pročelja i crvenkasto obojenim arhitektonskim detaljima na njihovim istaknutim dijelovima (prozorskim i vratnim kamenim okvirima, vijencu nad podnožjem, ugaonim kvadrima) i svetištem koje je nadvisivala *malahitno* zeleno obojena lukovica usklađena s bujnom vegetacijom njezina neposredna okoliša. Zadivljujuće je kako se njezin okoliš najvećim dijelom uspio sačuvati do danas, što se ne može reći i za samu crkvu. Obojenje *oker* bojom, tako karakterističnom za 19. stoljeće, poništilo je izvornost i slikovitost njezinih pročelja, čemu je pridonijela i znatna promjena njezine vizure uzrokovana odstranjivanjem lukovice nad svetištem i preoblikovanjem krovišta. Na to su još potkraj šezdesetih i početka sedamdesetih godina prošloga stoljeća upozorili konzervatori, zalažući se za uklanjanje postojeće krovne konstrukcije nad tamburom i nudeći ponovno uspostavljanje njegova oblikovno autentičnog stanja.[41]

Za razliku od crveno obojenih arhitektonskih detalja na pročeljima, Ranger je – kako bi istaknuo slavljenje sv. Jeronima na zidovima tambura (*Triumphali pompa s. Hieronymi curru, leonibus binis praejuncto*…)[42] – pozadine nutarnjih svetišnih zidova oslikao zagasitim *purpurnim* pigmentom *(sl. 11)*. Od ostalih pigmenata pretežito se koristio *crvenim okerom* (za crvenu, ljubičastu, smeđu), *smaltom* (za modru, ljubičastu, smeđu, zelenu), *pečenom siennom* (za svijetlo

[41] Nepotpisani rukopis iz 1971. pohranjen u Upravi za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture. – „Naknadnom djelomičnom obnovom krovišta pokrivena je kapela i tambur svetišta dvostrešno skošenim krovištem vezanim na glavno. Time je volumen tambura sa kupolom kao izdvojeno dominantan kompozicioni element u korpusu crkve izgubio svoju oblikovnu vrijednost."

[42] Josip Bedeković (1752.), 305.

– Josip Bedeković (2017.), 278.: „ … svečana povorka sv. Jeronima kako se vozi na trijumfalnim kolima, ispred su upregnuta dva lava …"

Sl. 11. Svečana povorka sv. Jeronima, stanje nakon restauriranja godine 2008. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

Sl. 12. Pogled na svod u svetištu, stanje nakon restauriranja godine 2008. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

smeđu), *zelenom zemljom* (za zelenu) i *žutim okerom* (za žutu i zelenu). Da bi ih posvijetlio, uglavnom je rabio *kalcijev karbonat* (vapno), ali i *olovnu bijelu*.[43] Premda se služio suženom skalom pigmenata, njihovom je međusobnom kombinacijom i miješanjem postizao dojam bojenoga bogatstva *(sl. 12).*

Na susvodnicama je Ranger oslikavao podlaganjem triju boja: *modrom* bojom za pozadinu ornamenata, *oker* bojom za ornamentalni rub većih i manjih medaljona i *zelenom* bojom za pozadinu velikog medaljona (ispuna unutar okerom bojenih dijelova). Na pojasnicama *zelenom* su bojom podlagani dekorativni naslikani arhitektonski elementi, *oker* bojom podlagao se ornament koji ih opasuje (stupovi) i rubne trake, dok je njihova pozadina izvedena zagasitom *purpurnom* bojom (caput mortum).[44] Budući da je pigmente miješao vapnenom vodom, a pojedine dijelove i vapnenim mlijekom, ti su dijelovi izvedeni tehnikom *vapnenog fresco slikanja* (*Kalkfreskomalerei*).[45]

[43] Pigmenti su analizirani u Prirodoslovnom laboratoriju HRZ-a, osim mikrokemijskih analiza, napravljene su i rentgenske fluorescentne analize triju pigmenata: ružičastoga za koji smo smatrali da je možda riječ o *lazuri* i dvaju pigmenata uzetih s daščice (*šindre*).

[44] Među analiziranim pigmentima osobitu pozornost privlači uzorak br. 7536 (smeđi pigment) u kojemu su vidljiva dva sloja, donji, kojim je slikar modrom bojom (*smaltom* s dodatkom kalcijeva karbonata) nanio temeljni ton, da bi potom crvenom bojom (crveni oker s dodatkom *smalta*) u drugome sloju dobio *smeđu* boju.

[45] Laura i Paulo Mora i Paul Philippot (1984.), 326.

– Ewaglos (2015.), 70. – 71.: „*Vapneni fresco* – Tehnika u kojoj se pigmenti miješaju s vapnenom vodom ili vapnenim mlijekom, a zatim stavljaju na svježu i još uvijek vlažnu žbuku."

http://www.ewaglos.eu/pages/download.php (pristupljeno: 27. 10. 2019.)

Tijekom jutra Ranger je na zid najprije stavio onoliko svježe žbuke koliko je toga dana namjeravao oslikati (*dnevnica*). Dok je čekao da mu se žbuka dovoljno stvrdne da bi na njoj mogao najprije izvesti skicu i potom osnovni ton boje, završavao je prethodnog dana započetu dnevnicu. Dnevnice (*giornate*) brižljivo su spajane jedna na drugu i mjestimice ih je vrlo teško utvrditi čak i pod kosim svjetlom. Na nekim su mjestima izrazito velike, a na drugima su male, jednostavnije su, po pravilu, većih dimenzija, i, premda nema strogoga pravila po kojima su jedne veće od drugih, tomu nisu uvijek razlozi složenost kompozicije ili pojedinoga njezina dijela (sl. 13).

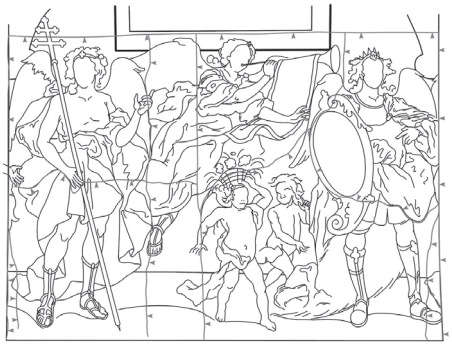

Sl. 13. Crtež s prikazom položaja i veličina dnevnica (2008.). Planoteka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

Na mjestima na kojima su bili likovi ili značajniji detalji prizora slikao je pastozno, a da bi to mogao postići, miješao je pigment s vapnenim mlijekom. Na nekim dijelovima koje je Ranger završavao drugi dan pigment se velikim dijelom osipa, što je posljedica uznapredovale karbonatizacije kalcijeva hidroksida tijekom rada, zbog čega se naknadno stavljena boja nije mogla upiti i srasti sa žbukom.

Rezultatima konzervatorsko-restauratorskih istraživanja može se donekle rekonstruirati slijed oslikavanja svetišta crkve. Ranger je oslikavanje uobičajeno počeo na svodu (kupoli) i postupno se spuštao niz zidove tambura prema pandativima, apsidama (kapelama) i donjim dijelovima zidova. Oslikavajući dio po dio, jedan ispod drugoga, prethodna se slika čuvala od mogućeg onečišćenja ili razlijevanja boje, što se može dogoditi da je proces slikanja obratan (oslikavanje odozdo prema gore). Spuštanjem na niže razine na gornjima se skela rastavljala. Skela je od visokog profiliranog vijenca ispod pandativa do svoda imala tri razine, uz napomenu da se na tim razinama Ranger morao ispomagati nekom manjom pomoćnom konstrukcijom od nekoliko stuba i podestom na kojemu je stajao ili sjedio tijekom rada. Na to napose navodi visina osam velikih scena na zidovima tambura koja je zahtijevala neometan pogled i pristup svakoj od njih, što znači da scene nisu mogle biti presječene razinom skele.

Najviša razina skele na kojoj je Ranger radio bila je neposredno ispod prozora pod svodom, na što upućuje kontinuirana ravna crta (*pontata*)[46] na spoju purpurno bojenih ploha na zidovima luneta s prozorskim nišama i gornji rub velikih scena na plohama tambura. Druga razina skele bila je prilagođena spomenutim scenama na tamburu, što znači da je razina skele morala biti u razini profiliranog vijenca. Treća razina skele odgovarala je razini vijenca između pandativa i donjih dijelova zidova. No, s obzirom na visinu pojedinih razina, očito je da su na njima morale biti niže skele ili odgovarajuće konstrukcije na kojima se radilo. Četvrta razina bila je u sredini između poda svetišta i bogato profiliranoga vijenca koja opasuje svetišne zidove ispod polukupola apsida.

Tijekom restauratorskih radova na zidnim slikama u svetištu štrigovske crkve sv. Jeronima utvrđeno je da su one znatnim dijelom bile preslikane. Preslikavanje je izvedeno istodobno s oslikavanjem broda. Na takav zaključak upućuje kratki zapis u kanonskoj vizitaciji (1949. – 1952.): *Fresko slikarije budu očišćene, a lađa crkve prema stilu svetišta slikana po Rudolfu Heiligsteinu godine 1919*.[47] Preslikavanjem su najvećim dijelom stradale zagasite *purpurne* pozadine koje su zamijenjene *svijetlim okerom* (slika 14).

Sl. 14. Pogled na svod u svetištu, stanje godine 1940. Fototeka HAZU.

[46] Laura i Paulo Mora i Paul Philippot (1984.), 327.

Ewaglos (2015.), 74. – 75.: „*Pontata* – Široko ožbukano područje dovršeno na istoj razini skele, na kojemu je nakon žbukanja vidljiv vodoravni spoj. Primjena uobičajenih *pontata* tehnički je ograničena dostupnošću zidova sa skele ili drugim stanjem konstrukcije građevine."

[47] Arhiv Župnog ureda u Štrigovi. – Iste godine obnovljen je i glavni oltar sv. Jeronima: *u baroknom stilu posve je obnovljen po Josipu Kaplanu* (?) *god 1919. iz Zagreba*.

– Arhiv Župnog ureda u Štrigovi, Blagajnički dnevnik (1922. – 1933.): Te je godine za oslikavanje broda u crkvi sv. Jeronima novcem pomogao i zagrebački Duhovni stol.

Između 2016. i 2018. integracijom oštećenoga slikanog sloja s na zidu naslikanim oltarima u bočnim kapelama i rekonstrukcijom naslikane arhitekture u donjim dijelovima zidova, izvedeni su završni restauratorski radovi na slikama. Integracija slikanog sloja na zidovima je sezala do najniže točke sačuvanih fragmenata. Na više mjesta nedirnutima su ostavljeni ostaci žbuke i obojenja iz prijašnjih "restauratorskih" zahvata; primjerice, ostaci čvrste žbuke neposredno pod nišom između sjeverne i istočne apside nisu odstranjeni jer, njihovim bi se odstranjivanjem u određenoj mjeri oštetio izvorni slikani sloj ispod njih. Njihovim zadržavanjem *in situ* oni svjedoče o manje uspješnoj obnovi i o nekadašnjem pristupu obnovi zidnih slika. Na izbrisanim dijelovima *intonacoa*, s kraćim ili dužim razmacima među prazninama (*lacuna*)[48] i sačuvanoga slikanog sloja, odgovarajućom su bojom označeni obrisi naslikane arhitekture. Sačuvani se slikani sloj u gornjim dijelovima zida time povezivao s u žbuku urezanim crtežom rekonstruirane arhitekture u njegovim donjim dijelovima *(sl. 15)*.

Sl. 15. Spoj glavne i južne apside, stanje nakon restauriranja godine 2018. Fototeka HRZ, Odjel za zidno slikarstvo i mozaik.

[48] Ewaglos (2015.), 180. – 181.: „*Lacuna* – Dio koji nedostaje na arhitektonskoj površini ili zidnoj slici i koji utječe na njihovu cjelovitost."

ST. JEROME'S CHURCH IN ŠTRIGOVA
(Ranger's Colorism)

By Ivan Srša, Zagreb

Summary

John the Baptist Ranger (Ivan Krstitelj Ranger) finished painting the sanctuary of St. Jerome's Church as early as 1744, but the church was completed only in 1761. The graphic artwork published in Bedeković's "Natale solum" (1752) shows that the bulb above the sanctuary had been removed during one of the previous restorations. The initial architectural and coloristic concept of the sanctuary and its external space were significantly degraded by this construction intervention, whereas initially great care had been taken to have it blend into the landscape with its 'malachite' green painted shingles of the bulb. By comparing the graphic art with the existing appearance of the church, some details are evidence that changes had been made in respect to the concept drawing. Several small, but nevertheless important details, show that John the Baptist Ranger not only painted the sanctuary, but also took part in its architectural design and equipping of the sanctuary interior. The position of the tiny opening on the sanctuary ceiling beside the hand of the Queen of Heaven, outside the center of the painted medallion from which the rope of eternal light had once been hanging, shows that it had been made during the very construction, probably according to completed drawings for the future paintings. Ranger's signed graphic work of art with the view of the main altar in St. Jerome's church is the conceptual design for the construction of the future altar. The architecture and painting of St. Jerome's sanctuary were planned at the same time, and the painted illusionistic architecture is not merely an addition to the real architecture; it complements it and is its integral part. The coloristic spaciousness of Ranger's frescoes in St. Jerome's church sanctuary emphasizes the background's depth, the ambiguous lively candor of the sacral motifs and scenes of Jerome's holiness glorification. The counterpoint to the depth of the two-dimensional planes with dominating purple ('caput mortum') pigment is the three-dimensional colorism of sacral motifs with dominating 'ochre yellow and ochre red, smalt blue, green earth, green' derived from a mixture of 'smalt' and 'yellow ochre'. The restauration intervention on the frescoes carried out in 1919 can be compared to the construction intervention on the sanctuary roof in respect to aggressiveness. On that occasion Ranger's 'caput mortum' painted backgrounds were "refreshed" by light ochre overpaints which ruined the depth of the 'purple' pigment and its original sacredness with the static flatness and monotonous worldliness quality of 'ochre'. With the help of restauration works on the wall paintings carried out between 2003 and 2018 (with minor discontinuations), the repainted parts were removed, and the purple color was returned to the background.

Key words: Štrigova, St. Jerome's church; Ivan Krstitelj Ranger (John the Baptist Ranger); frescoes

Izvorni znanstveni rad
UDK 940.1 : 929.7 (091)(497.5 Preseka)
Primljeno 2023-05-31
Prihvaćeno za tisak 2023-10-16

PRESEKA – POSJED, MJESTO I ŽITELJI U PROŠLOSTI

Franjo Pajur, Zagreb/Eisenstadt

Sažetak

Preseka – manji posjed na brežuljkastim hrptovima Kalničkog gorja, okupljen oko istoimenog mjesta kao središta – uspjela je tijekom ranije povijesti sačuvati svoje ime, iako se nalazila u susjedstvu veće rakovečke gospoštije. Vlasnici Rakovca posjedovali su veće dijelove presečkog posjeda, no ime cjeline zvane Preseka ostalo je. To posjed može zahvaliti činjenici što je većim dijelom nasljedovao staru zemlju Dulepsku, reambuliranu 1244. godine, a koja nije istovjetna sa selom Dulepska. Ova se zemlja kao dio posjeda Nikole Rakovečkoga spominje još 1320. a potom se javlja ime Preseka: kao Crkva sv. Petra u Preseki u prvom popisu župa iz 1334. odnosno kao posjed Preseka Sv. Petar godine 1392. u vlasništvu donjozelinskih plemića čija jedna grana tijekom 15. st. postaje presečko niže plemstvo (de Gepew). Krajem 15. stoljeća, vjerojatno u korvinsko doba, formira se presečki vesnikat što ga nalazimo u posjedu Ivaniša Korvina, gospodara Medvedgrada, Rakovca i Lukavca. Ivaniša (†1504.) nasljeđuje njegova udovica Beatrice Frankopan a nakon njene preudaje (1509.) vlasnikom korvinskih posjeda (pa tako i presečkog vesnikata) postaje Juraj markiz Brandenburški. Ovaj vesnikat obuhvaća u to doba više sela od kojih su neka opstala do danas, a neka u drugoj polovici 16. st. turskim pustošenjima nestala. Potom su presečki posjednici Zrinski, Gregorijanci, Erdödy, pa opet Zrinski, zatim Patačići te dijelom Domjanići itd. Žitelji Preseke i okolnih sela živjeli su u kućnim zajednicama (zadrugama) – sve do njihova raspada ili ukidanja krajem 19. i početkom 20. stoljeća.

Ključne riječi: Preseka, mjesto, posjed; žitelji

Godine 1244. kralj Bela IV. daruje knezu Andriji, sinu Petrovom (comes Endre filius Petri), i to za zasluge u ratu protiv Tatara, zemlju Dulepsku (terra Dulypchka)[1]. Međaši zemlje bili su: izvor rječice Velika Dulepska (Welika

[1] *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD) *IV*, doc. 211, p. 241-243 odnosno MOL, Dl 35969.

Dulypchka), zemlje plemića Petkona (terra Petkonis), rječica Mala Dulepska (minus Dulypchka), zemlja grada Rakovca (terram castri de Rokonuk), cesta koja iz Miholca vodi u Zagreb (magna via a sancto Michaele uadit Zagrabiam), zemlje grada Kalnika (terra castri de Kemluk), zemlje jobagiona kalničkog grada Vida (Wydus) i Vukine (Wolkyna), izvor Velike (fonte Welyka), rječica Velika (Welyka), međa vicebana Jakše [Jaxa (vice)banum] te zemlje kraljevskih svinjara (terre subulci regis). Ovu darovnicu potvrđuje 1270. godine i kralj Stjepan[2]. Zemlja se Dulepska često pogrešno povezivala sa selom Dulepska koje se nalazi uz istoimenu rječicu, ali puno dalje nizvodno na jugu, tako npr. Buturac[3] navodi da je riječ o posjedu „uz istoimenu rijeku, koji je kasnije pripojen rakovečkoj gospoštiji" odnosno da su kod sela Dulepske "potok i plemićki posjed Dulepska zabilježeni u dokumentima 1244. i kasnije često puta" te da je „manji dio tog posjeda pripadao gospoštiji Rakovec, a veći dio plemićima koji se često izmjenjuju". Jedini je Ćuk, doduše oprezno ali ispravno, zaključio kako „Petkovo dobro Dulebska ne odgovara možda današnjem selu Dulebskoj, već kako se vidi po medjama, koje idu sve do zemalja kalničkih na potoku Velikoj i Jakšina posjeda na istome potoku, imao se pod Petkovom Dulebskom podrazumijevati Pogančec i Preseka"[4]. Uzrok ove zabune bila je „zemlja kraljevskih svinjara", koja se nalazila južno od današnjeg sela Dulepske. Lonjski su svinjari (pastores porcorum de Lona), naime, uzgajali svinje po žirnim, hrastovim šumama oko rijeke Lonje i opskrbljivali kraljevski stol svinjetinom, zbog čega su bili pod osobitom zaštitom kraljevskog dvora te im oko 1261. godine kraljica Marija daruje posjede Vrbovec i Obrež kod Kalnika na potoku Kamešnici[5]. Ove je posjede kraljica de facto otela županu Junku, o čemu ovaj vodi parnicu, te mu navedene posjede tek 1280. vraća kralj Ladislav a što sljedeće, 1281. godine, potvrđuje i kraljica Elizabeta[6]. U rečenom opisu međa zemlje Dulepske riječ je o ovoj potonjem posjedu, dakle o drugoj zemlji kraljevskih svinjara – onoj na potoku Kamešnici. Osim toga, u ispravi iz 1412.[7] godine posjed uz selo Dulepsku se naziva Donja Dulepska (Felsedulebzka): očito da bi se razlikovao od posjeda u gornjem toku potoka Dulepske. Iz navedenoga je razvidno kako je zemlja Dulepska omeđena u darov-

[2] CD V, doc. 26 p. 577.

[3] Buturac, Josip. *Vrbovec i okolica 1134-1984,* Vrbovec 1984., str. 140.

[4] Ćuk, Juraj. *Plemeniti Križevčani do postanka križevačke županije* u: Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva (VZA) XVIII, Zagreb, 1916., str. 55.

[5] *„Isprava kraljice Marije opet nije sačuvana izvorno već je spominju kasniji dokumenti koji rješavaju to pitanje"* – Kruhek, Milan *Vrbovec, vrbovečki kaštel i njegovo mjesto u sustavu krajiške granične obrane* u: *Vrbovec u sadašnjosti i prošlosti,* Vrbovec 1995.

[6] CD VI, doc. 298, p. 354 odnosno CD VI, doc. 339 p. 400.

[7] MOL, DL 35389.

nici iz 1244. većim svojim dijelom zapravo kasnija gospoštija zvana Preseka, čije se ime prvi put spominje u popisu župa iz 1334. godine: „ecclesia beati Petri de Preseka"[8]. Godine 1392. dijele Nikola, Stjepan i Ladislav, sinovi Benedikta, sina Stjepana od Sv. Nikole Zeline (Nicolaus, filius condam Benedicti, filii Stephani de Zelnazenthmiclos in sua ac Stephani et Ladislai, filiorum eiusdem condam Benedicti, fratrum suorum) i Gregor, sin Mihaela, sina istoga Stjepana (Gregorius filius Mychaelis, filii eiusdem Stephani de eadem) dijelove posjeda Preseka Sv. Petar (possessionis Prezekazenthpeter)[9] a što je prvo poznato spominjanje imena posjeda. U dokumentu podjele se spominju sljedeći lokaliteti: Novo selo (Nova villa dicitur) koje se nalazi blizu crkve sv. Petra apostola (prope ecclesiam beati Petri Apostoli), cesta koja od ove crkve vodi u Rakovec (vie publica, qua itur de ipsa ecclesia versus Rocounuk) i zemlja Zadvornišče (terra Zaduorniche vocatis), koju Benediktovi sinovi prepuštaju Gregoru. Selo Novo selo je smješteno s obje strane navedene ceste koja vodi u Rakovec i to tako da je sa zapadne strane deset selišta kmetova ili jobagiona a s lijeve deset napuštenih selišta koja počinju kod selišta stanovitog Kuzme, jobagiona Mihaelova (a sessione cuiusdam Cosme, iobagionis ipsius Mychaelis). Nakon Križevačkog sabora (1398.), na kojem je kralj Žigmund (Luksemburški) dao pobiti svoje protivnike, Medvedgrad (a s njime i Rakovec koji je od četrdesetih godina 13. st. njegova pripadnost) dolazi u posjed Albena[10]. Ili, kako piše Kukuljević: „Pošto Sigismundo godine 1398, na novo kraljevinu hrvatsku posieti držeći u Križevcih veliki sabor, i smaknuvši tu Stjepana Lackovića, glavu svojih nepriateljah bude poradi rata s Bošnjaci i s nezadovoljnici hrvatskiem, prisiljen neka kraljevska imanja založiti ili prodati. Medju oviem imanji biaše i Medvedgrad, kojega kralj poradi viernieh (t.j. novčanieh) službah na vječna vremena darovā netjakom biskupa zagrebačkog Eberharda Albena, po imence Petermanu, Hermanu i Rudolfu Albenu."[11] Rudolfov sin Rudolf (Eberhardov nećak) postaje 1433. gospodar Medvedgrada, a time i Rakovca: dokument iz 1434. spominje ga kao nasilnika koji je zajedno sa svojim ljudima na svom posjedu Rakovcu (ad possessionem Rakouk) napao presečke plemiće Ivana,

[8] Buturac, Josip. *Popis župa zagrebačke nadbiskupije 1334. i 1504. godine – Starine knj. 59*, Zagreb 1984., str. 89.

[9] CD XVIII, doc. 342, p. 470-472.

[10] *„U prvoj polovici 1433. umre znameniti biskup zagrebački Ivan Alben, mnogogodišnji vrhovni kancelar Sigismundov. On je poput svog strica i predšastnika Eberharda bio rodom Nijemac iz Bavarske gdje je njegova porodica (von Ebsch ili Ebtsch) držala Sulzbach u Veldenzu, a poslije i mjesto Ellenbogen u Češkoj. Po potonjem mjestu (Ellenbogen = Elbogen na Ogri) prozvaše ih u Ugarskoj i Hrvatskoj pridjevkom 'de Alben'"* – Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata 2,2*, Zagreb, 1901., str. 126.

[11] Kukuljević-Sakcinski, Ivan. *Dogadjaji Medvedgrada*, Zagreb 1854. u: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku (Arkiv)* br. 3, Zagreb 1854. str. 40-1.

Nikolu i Matiju, sinove Gregora od Preseke (Iohannis ac N[icolai et] Mathye, filiorum Gregorii de Gepew)[12] dok su se iz Požege vraćali kući u Moravče. Naime, „U starih listinah dolazi sadašnja Presjeka u križevačkoj županiji pod imenom Gepev"[13]. Spomenutom Nikoli, sinu Gregora od Preseke, koji se u banderiju bosanskog bana Ivana Marota hrabro borio protiv Turaka, kralj Žigmund 1427. daje baštinu njegova strica Ladislava, sina Benedikta od Preseke ili Zeline Sv. Nikola (Benedicti de Gepew alias Zelna Zenthmik[los]), koji je umro bez nasljednika[14]. Iz navedenoga je razvidno kako je predak Stjepan posjedovao samo Zelinu Sv. Nikola (Stephani de Zelnazenthmiclos) a njegov sin Benedikt već oba posjeda (Benedicti de Gepew alias Zelna Zenthmik[los]) te su Benediktovi sinovi zajedno s bratićem 1392. dijelili dijelove presečkog posjeda a njegovi unuci (sinovi njegova sina Gregora) bili već plemići presečki (de Gepew). God. 1457. gospođu Klaru, kćer Ivana, sina Gregora od Preseke (domina Clara vocata, filia Iohannis filii Gregorii de Gyepew), čazmanski kaptol uvodi u Ivanove dijelove posjeda zvanih Preseka Sveti Petar, Zelina Sveti Nikola, Petrovci, Mrazovec, Babča, Otok, Lučilnica, Mali Obrež i Sv. Juraj Odranski (in possessionibus dicti Iohannis partis in Gyepew Zenthpether, Zelna Zenthmyklos, Petrowcz, Mrassowcz, Babcha, Athak, Lwchylnycza, Kisebres et Odrazentgyörgy nuncupatur)[15]. Od navedenih posjeda samo je Preseka Sveti Petar (Gyepew Zenthpether) bio u Križevačkoj, a svi ostali u Zagrebačkoj županiji. Ovaj se posjed plemića presečkih, kao što je razvidno iz diobe 1392. godine, sastojao od jednog sela (Nova vila) sa selištima (10 naseljenih i isto toliko opustjelih) i pripadajućim zemljama. Druga su sela pripadala presečkom vesnikatu (Vilicatus Prezeka)[16] što ga nalazimo već krajem 15. st. u Popisu poreza iz 1495. odnosno onom iz oko 1500.[17]: iz sljedećeg je grafa

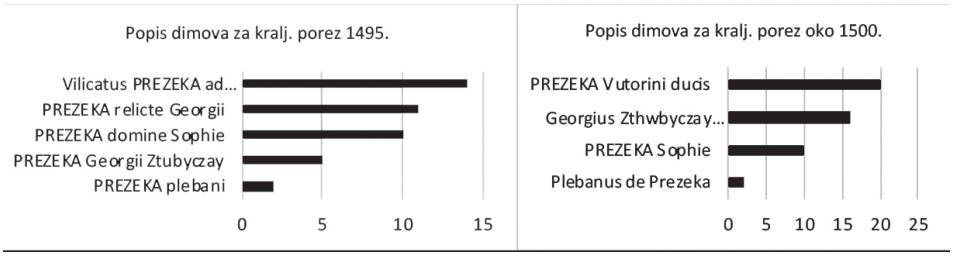

[12] Laszowski, Emilij. *Monumenta historica nobilis communitatis "Campus zagrabiensis dictae" – Codex Turopoliensis* (MT) III, Zagreb 1904.-05. str. 540.

[13] Lopašić, Radoslav. *Karlovac*, Zagreb 1879., str. 233.

[14] Regesta JAZU D-I-51.

[15] MOL, Dl 49378.

[16] *Villicatus* od *villicus* (seoski starješina), dolazi hrv. samo u liku *vesnik* odatle *vesnikat* – *Lexicon latinitatis medii aevi iugoslaviae* Zagreb 1973., str. 1259.

[17] Adamček, Josip – Kampuš, Ivan. *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću,* Zagreb 1976.

razvidno da dotični vesnikat (Vilicatus Prezeka ad Rokonok i Prezeka Vutorini ducis[18]) broji najveći broj dimova.

Nadalje je vesnikat zabilježen narednih godina, i to ili kao vilikat Preseka *(vilicatus Prezeka)* – 1507. ili kao posjed rakovečkih gospodara: Preseka gospodina Markiza tj. Jurja Brandenburškog *(Prezeka domini Marchionis)* – 1513. i 1517. odnosno vilikat gospodina Markiza *(vilicatus domini Marchionis)* – 1520. odnosno Preseka udove Zrinskog *(Prezeka domine relicte condam domini Zrini)* – 1533. odnosno presečki vilikat (spadajući) k Rakovcu *(Vilicatus Prezeka ad Rokonok)* – 1554. Nakon 1554. sela su opustošena do te mjere da je godine 1570. u Popisima poreza zabilježeno slijedeće: Vilikat u Preseki (spadajući) k Rakovcu zbog neprijatelja potpuno napušten *(Vilicatus in Preseka ad Rokonok pertinens per hostes omnino desertus)*, te ga u drugoj polovici 16. st. više ne nalazimo u popisima poreza. Rečeno najbolje ilustrira sljedeći graf

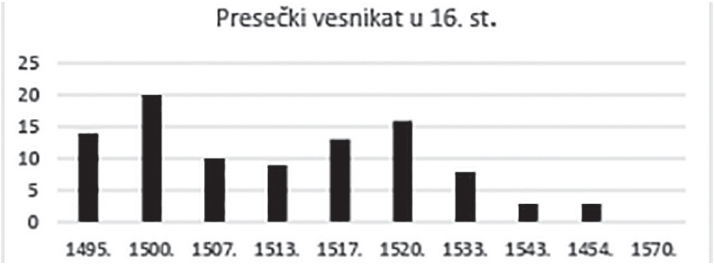

Presečki v e s n i k a t je vrlo vjerojatno formiran u korvinsko doba kao skup više sela, a nalazimo ga i nakon smrti Ivaniša Korvina (†1504.), tako primjerice 1506. kada ga čine sela: Preseka, Nikovac, Đurđevci, Kraljev Verh, Ledina, Nikovac Gornji, Krušljevci i Slatina *(Prezeka, Nykowacz, Gywrgyewczy, Kralyew Werh, Ledyna, Nykowacz superior, Krwslewczy, Zlathina).*[19] Ista sela nalazimo i u darovnici koju 22. ožujka 1510. izdaje kralj Vladislav svom nećaku Jurju markizu Brandenburškom za kojega se preudala Ivaniševa udovica Beatrice Frankopan: *„Prezeka, Nykowacz, Gywrgewczy, Kralewerh, Ledyna, Nykowacz Superior, Krwslewczy et Zlatyna"*[20]. U Urbaru iz 1520. godine slijede neznatne promjene: Preseka, Dolenjkovec, Kraljev Verh, Gorindol, Ledina, Borenjkovec, Nikovac, Krošljevci, Nikodol i Slatina *(Preszeka, Dolenykowcz, Cralew Verh, Gorindol, Ledina, Borenykowecz, Nikowcz, Kroslewczy, Nykowdol, Zlatina)*[21] tj. Nikodol je zamije-

[18] Jedna od titula Ivaniša Korvina: *vojvoda slavonski, opavski, glogovski, liptovski* itd.

[19] MOL, DL 37791.

[20] Laszowski, Emilij. *Monumenta historica nobilis communitatis "Campus zagrabiensis dictae"* (MT) *II.* Zagreb 1905., s. 285-291. odnosno MOL, Dl 37868.

[21] MOL, DL 267215.

nio Gornji Nikovac, nestali su Đurđevci a pojavili se Dolenjkovec, Borenjkovec i Gorindol. U darovnici kralja Ferdinanda Zrinskima za Medvedgrad, Rakovec i Lukavec iz 1541. zabilježeno je samo trgovište Preseka[22]. Prigodom zamjene imanja između Petra Erdödyja i Nikole Zrinskog 1557. spominju se samo dijelovi posjeda Preseka *(portionbusque possessionariis ... in possessione Prezeka)*[23] bez poimeničnog opisa. Naposljetku, u *Popisu domaćinstava kmetova, inkvilina, plemića armalista, predijalaca i plemića jednoselaca u zagrebačkoj i Križevačkoj županiji* nalazimo samo par sela preostalih nakon turskih pustošenja: Preseka, Slatina, Ledine i Kraljev Vrh *(Prezzeka, Zlatina, Ledine, Kralyew Werh)* [24].

Tijekom druge polovice 16. st. Turci su intenzivno pustošili cijelu širu okolicu, pa tako i p o s j e d Preseka *(Prezeka)*, što najzornije predočuje graf[25] iz popisa poreza tog stoljeća:

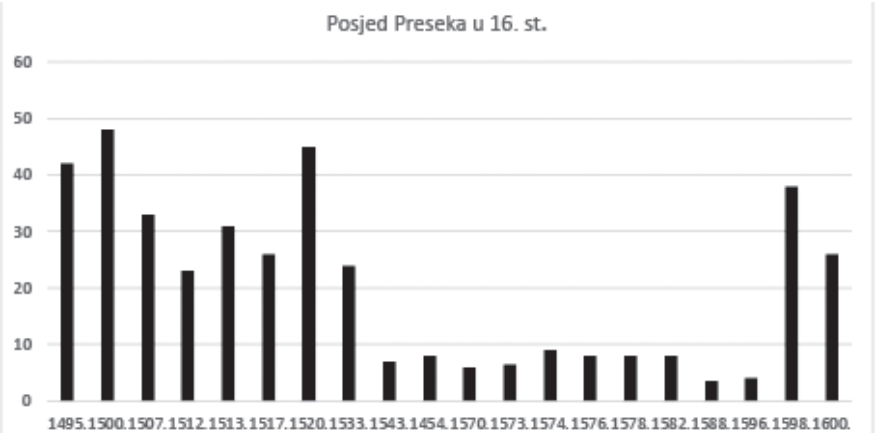

Nakon što je 1524. Juraj markiz Brandenburški za 22.000 forinti prodao „troposjed" (Medvedgrad, Rakovec i Lukavec) kraljici Mariji, ova ih uskoro za 4.000 zlatnih forinti zalaže Ivanu Ungnadu. Nakon Mohačke bitke (1527.) i pogibije kralja Ludovika, na Cetingradskom saboru jedan dio plemstva bira za kralja Ferdinanda, a drugi Ivana Zapolju. Navedene gradove uz novčani polog kralj Ferdinand daje 1528. Ivanu Karloviću, koji novac posuđuje od svog šurjaka

[22] HDA, Arhiv grofova Patačić; Laszowski, *Iz prošlosti*, str. 23.

[23] Barabas, Samu *Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio II* Budapest 1899, str. 346.

[24] *Regestum comitatum Zagrabiensis et Crisiensis anno 1598 unius sessionis nobilium ac praedialium armalique nobilium et universorum colonorum et inquilinorum* u: Adamček-Kampuš, *Popisi.*

[25] Porezna jedinica je bio dim *(fumus)*, osim u godinama 1598. i 1600. kada je nakon odluke Hrvatskog sabora za poreznu jedinicu uzeta kuća *(domus)*.

Nikole Zrinskoga uz uvjet da ovaj dobiva polovicu dohodaka navedenih gradova i posjeda sve dok mu se dug ne namiri te da u toj polovici može držati svoje ljude. Nakon Karlovićeve smrti 1531. prava na posjede polažu Zrinski odnosno nakon Nikoline smrti oko 1534. njegova udovica Jelena, sestra Ivana Karlovića, s djecom, tako da u popisima poreza za 1533. nalazimo i: *Preseka gospe udove pokojnog gospodina Zrinskoga florena 8*[26]. Nakon brojnih pokušaja poništavanja prava Zrinskih, Ferdinand im konačno 1541. izdaje darovnicu u kojoj se među pripadnostima Rakovca spominje i trgovište Preseka. Ovom su darovnicom Zrinski postali vlasnici Rakovca a time i presečkog posjeda „ad Rokonog" te u popisima poreza za 1543. i 1554. godinu nalazimo zabilježen „vesnikat Preseka spadajuči pod Rakovec" *(Vilicatus Prezeka ad Rokonok)*. Prigodom zamjene imanja između Petra Erdödyja i Nikole Zrinskog 1557. spominju se i dijelovi posjeda Preseka *(portionbusque possessionariis ... in possessione Prezeka)*[27], no onda su uslijedila turska pustošenja te je presečki posjed dijelom opustio a dijelom bio oslobođen plaćanja poreza. Zbog toga tek u popisu poreza iz 1598. nalazimo u Preseki 2 *inkvilina*[28], u Slatini 1 i u Ledini 3 kmeta kneza Petra Erdödyja a uz to još i kmetska selišta pripadajuća plemićima Ožegović, Sofiji udovi Stjepana Domjanića, Šišinačkom (sada Bobaniću), Gusiću (sada Bukovačkom) i Praščociju te presečkoj crkvi Petra i Pavla[29]. God. 1600. zabilježeno u Preseki 6 selišta gospodina Petra Erdödyja kneza, 10 Jurja Ožegovića, 6 Sofije udove Stjepana Domjanića zajedno sa Šišinačkim i 4 crkve Petra i Pavla[30]. Početkom 17. st. završio je spor Zrinskih i Erdödyja oko zamjene dobara iz 1557. godine, te su uskoro (oko 1613.) Rakovec i Vrbovec (a time i Preseka) opet u rukama Zrinskih (braće Nikole i Jurja). God. 1625. umire Nikola bez potomaka a njegovoj udovi, Erzsébet Szechy-Zrinski, daje Juraj na doživotno uživanje Vrbovec, Božjakovinu i Grdun kod Ozlja. Sljedeće,

[26] „*Prezeka domine relicte condam domini Zrini fl. 8*" – Adamček-Kampuš, *Popisi* str. 133.

[27] Barabas, Samu. *Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio II* Budapest 1899, str. 346.

[28] Kmet na cijelom selištu *(sessio integra)* nazivao se "celoselec", "selišnjak" *(colonus sessionatus, integrista),* onaj s $^1/_2$ selišta „polovinar", „polselec", „medialista" *(colonus dimidius),* s $^1/_4$ „četvrtselišnjak," „četvrtinar" *(quartalista),* te naposljetku s $^1/_8$ „osminar" *(octavalista)* ili „želir", „inkvilin" *(inquilinus)*.

[29] „*In Prezeka domini Petri Erdeödy comitis, Portio Georgii Osegowych ibidem in Prezzeka, Portio generosae dominae sophiae Zermegh consortis egregii Stephani literati Domianych ibidem, Portio haeredum condam Georgii Sissinachky apud manus Casparis Bobyanch, Plebanatus ecclesiae sancti Petri ibidem in Prezeka, Portio Casparis Gwzych apud manus Gabrielis Bukowachky*" – Adamček-Kampuš, *Popisi,* str. 458.

[30] „*In Prezeka domini Petri Erdödi comitis domus 6, Ibidem Georgii Osseghowych domus 10, Ibidem dominae Sophiae Zermegh consortis Stephani Domianisch cum portione Sisynachki domus 6, Ibidem parochiae Sancti Petri domus 4, Ibidem ex portione Gwzych et in Also Welyka Nicolai Jechkowych domus 4*" – Adamček-Kampuš, *Popisi,* str. 577.

1626. godine, umire i Juraj a imanja nasljeđuju njegovi maloljetni sinovi Nikola i Petar. Oni dobivaju skrbnike a imanja zakupnike: od 1835. njima upravljaju braća Zrinski. Njihova strina Erzsébet boravi u Vrbovcu i Preseki koju je očito dobila na doživotno uživanje zajedno s Vrbovcem: njezin presečki dvor 1638. pljačkaju po nalogu braće legradski kapetan Janković sa svojim ljudima. Erzsébet Szechy-Zrinski umire 1646. te imanja koja je ona doživotno uživala nasljeđuju braća Zrinski, između kojih dolazi do nesuglasica oko podjele. Naposljetku su ugovorom iz 1649. podijelili imanja: Nikoli pripalo je cijelo Međimurje, Rakovec, Vrbovec i Preseka te kuća u Beču. Nakon njegove pogibije u lovu 1664. ovim posjedima u ime maloljetnog sina Adama preuzima Marija Sofija rođ. barunica Löbl.[31] Nakon zrinsko-frankopanske urote i smaknuća urotnika popisivala su se i procjenjivala sva imanja Zrinskih pa tako i Preseka.

U procjenama zrinsko-frankopanskih imanja iz 1672. zabilježena je i kurija Preseka s kmetovima i posjedovnim dijelovima siročadi Nikole Zrinskoga *(Aestimatio curiae Preszeka, cum sui colonis et appertinentiis portionis pupillorum Nicolai a Zrinio).*[32] Kmetskih selišta *(sessio colonicalis)* bilo je 13 a njihova su godišnja podavanja procijenjena na max. 650 i min. 520 forinti (svako je selište bilo obvezno davati godišnje: 1 kokoš ili 3 x[33], 1 kopuna ili 6 x., 12 jaja ili 1 x. i pol vagana zobi ili 18 x. tj. ukupno 28 x. i 2 d.). Kurija *(curia)*, koja je bila dvokatna zgrada (v. sliku u Patačićevu *Statusu*), procijenjena je na max. 150 i min. 100 forinti. Alodijal veličine 48 *jugera*[34] oranica *(terrae arabilis)* i 16 jugera sjenokoša *(foenilium)* procijenjen je na max. 464 i min. 336 forinti. Tako da su alodij i kmetska podavanja ukupno procijenjeni na max. 1.264 i min. 956 forinti; oko 150 jugera hrastove šume zvane Preseka *(sylva Preszeka quercina)* od koje se za ispašu stoke prije dobivalo 5 *metreta*[35] zobi, a sada se, zbog naseljavanja Vlaha, dohodak procjenjuje na max. 300 i min. 250 forinti. Dohodak od gornice *(jus montanum)* veličine 55 kabala[36] i 12 pinti godišnje procijenjen je na max. 1.117 i min. 745

[31] Laszowski, *Iz prošlosti*, str. 30-32.

[32] *Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana*, Djela JAZU, knj. 55 Zagreb 1974, s. 311-312.

[33] x = *krajcar* (njem. *kreutzer*) nazvan tako po dvostrukom križu na reversu (lat. *denarius cruciatus*).

[34] *Jugerum* = mjera zemlje, ral (jutro) – Mažuranić, Vladimir. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik I,* Zagreb 1975. (pretisak), str. 469 – 1200, kasnije 1600 četvornih hvati.

[35] *Metreta=mera, mertuk, merica;* isto što i *modius=vagan, kabal, drevenyka, kuplenik.*

[36] *Kebljak, keblenka, kablenka* = drvena mjera kao i drvenka, kojoj je istovjetna – Lopašić, Radoslav. *Hrvatski urbari* MHISM 5, Zagreb, 1894., str. 175 odn. *Kabao (kabel, kebel)* – vrsta mjere (za tekućine i sitne stvari)… u izvorima nalazimo mnogobrojne vrste te mjere, obično različitog sadržaja i veličine tako… „kebel rakovečki" – Herkov, Zlatko. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske II* Zagreb, 1956., str 31.

forinti. 5 vinograda Jagoić, Pod Dvorom, Veliki vinograd, Kabunovec i Štertenj *(Jagouich, Pod Duorany, Veliki vinograd, Kabunouecz i Sterteny)* koji su se nalazili blizu kurije *(prope curiam)* i davali 125 kubula vina bili su procijenjeni na max 2.812 f. 30 x i min. 1.875 forinti. Dohoci šuma *(sylva),* gornica *(jus montanum)* i vinogradi *(vineae)* su bili procijenjeni na max. 4.230 i min. 2.870 forinti. Posjed je ukupno procijenjen na max. 5.494 a min. 3.826 forinte, a kad se oduzmu troškovi izdržavanja špana i slugu (max. 625 i min. 416 f. 40 x) ostaje: max. 4.869 i min. 3.409 f. 20 x.

Nikola Zrinski je s barunicom Sofijom Löbl imao troje djece: sina kome ime ne znamo jer je umro kao dijete, kćer Anu-Katarinu i sina Adama (*1662).[37] Budući da je Ana-Katarina postala redovnica nasljednik Nikolinih imanja, pa tako i presečkoga posjeda, postao je Adam. Dvanaesti siječnja 1686. grof Adam Zrinski sa svojom suprugom Marijom Katarinom rođ. Lamberg sklapa, pred izaslanicima čazmanskog kaptola, zaručni ugovor, kojim je njezin miraz osigurao na imanjima grada Rakovca i Vrbovca. Kako su se Zrinski u raznim prigodama zaduživali kod zagrebačkog kaptola (tako primjerice grof Nikola 1642. – 3 000 forinti, grof Adam 1685. – 5 275 forinti) Kaptol se poslije pogibije posljednjeg Zrinskog, Adama – koji je, navodno pogođen s leđa zrnom austrijskog topa, poginuo 1691. u bici kod Slankamena – javlja kao vjerovnik Zrinskih na imanjima Rakovec, Vrbovec i Preseka. Adamovoj udovi, Mariji Katarini Lamberg, kraljevska komora 1692. nudi 50.000 forinti i 6 posto kamatu do isplate, no ova traži imanja Rakovec, Vrbovec i Preseku na vječna vremena *(iure perennali)*, sa slobodnim pravom raspoložbe. Na trokratno pozivanje Komore, odriče se Marija Katarina svojih prava u korist kraljevske komore, a rečena imanja privremeno – na ime duga Zrinskih, koji je prema zapisu Kaptola ukupno iznosio 46 000 forinti – zapisuje komora Kaptolu. Unatoč protivljenju Adamove udove zagrebački kaptol pomoću dodijeljenih mu četa 1692. zaposjeda vlastelinstva Rakovec, Vrbovec i Preseku. Sljedeće 1693. godine, 13. listopada, sklapa Kaptol ugovor, kojim su rečena imanja prodana banu Adamu Batthyanu za 46.000 forinti a 9. svibnja 1699. vraćena su ponovo u kaptolski posjed. Preuzevši ponovo navedena imanja traži Kaptol 1700. od komore da mu, kao vjerovniku Zrinskih, trajno zapiše Vrbovec, Rakovec i Preseku. Zahtjev je komora odbila i Kaptol upravlja rečenim imanjima ubirući prihode sve do 1709. godine, ali ih ne uspijeva dobiti u trajno vlasništvo.[38] Od godine 1707. s kraljevskom komorom glede Rakovca, Vrbovca i Preseke pregovara barun Baltazar Patačić. Pregovori uspješno završavaju 1709. i 25. rujna te godine izdao je kralj Josip I. u Beču darovnicu kojom *„kaštel Rakovec (castellum Rakovecz) sa posjedima Rakovec, Baničevci, Samoborci, Mlaka, Brezane, Goli Vrh, Dvorišće, Curkovci,*

[37] Laszowski, Emilije. *Adam grof Zrinski* Zagreb 1937., str. 79.

[38] Laszowski, *Iz prošlosti ...* s. 34-35.

Hruškovec, Lojnica, Peskovci, Krkači, Radoišće, Salnik, Valetići, Hudovo i Počučani s dijelovima posjeda u Zelini; zatim imanje Vrbovec s kaštelom i posjedima Vrbovec, Celine, Cerje, Pavlovec, Poljana, Prilesje, Brčevec, Luka i Gaj, te plemićka kurija Preseka s posjedničkim dijelom u istom mjestu, kao i ostalim dijelovima i posjedima zvanim Kračevec, Slatina i Ledine"[39] daruje barunu Baltazaru Patačiću od Zajezde za položenu svotu od 49.000 forinti, te zapisanih mu 4.000 forinti, u ime nagrade i priznanja njegovih zasluga, i to – muškoj lozi na vječna vremena, a ženskoj uz pravo otkupa (za 53.000 forinti) od kraljevskog fiska. Čazmanskom je kaptolu istog dana kralj naložio uvesti Patačića u posjed darovanih imanja, što je Kaptol sljedeće godine i proveo: kaptolski izaslanik kanonik-čuvar Nikola Mislić, zajedno s kraljevskim povjerenikom Ivanom Branjugom, podžupanom varaždinskim, 12. svibnja 1710. počinje uvoditi baruna u posjed Rakovca. Tako se obitelj Patačić, iskoristivši propast Zrinskih, približila Dvoru[40] te 1710. godine stekla i njihove negdašnje posjede Rakovec, Vrbovec i Preseku, a također i – kako bilježi kroničar u *Statusu familiae Patachich* – sva regalna prava: patronata, pravo mača, pravo banderija; malte kod kaštela Rakovca, u selu Lojnici i pod Zelinom; pravo lova i feuda na Pavlovec, nekoć Špoljarića, sada Ladislava Bogathyja; Celine, nekoć Petkovića; Dvorišće, nekoć Orehovečkih, sada u vrbovečkoj gospoštiji; također i dvije kurije - jednu u Blaževdolu (kod Zeline), drugu u Preseki.[41] Preseka se u navedenom ulomku naziva još „Gepev, Sv. Petar" *(Preszeka, Gyuepö, Szent-Peter dicta).*

Kaptol je stoga već god. 1709. popisao navedena imanja i u tom je urbaru[42] opisan i posjed zvan kurija Preseka *(curia Preszeka)* i njene pripadnosti. Alodijal se sastojao od oranica i sjenokoša. Četrdeset osam *jugera* oraće

[39] «*Integra bona et iura possessionaria castellum Verbovecz, necnon possessiones ataque Verbovecz, Czeline, Czerie, Paulouecz, Poliana, Prileszie, Berchevecz, Luko et Gay; praeterea aliud castellum Rakovecz, ac possessiones similiter Rakovecz, Banichevczi, Szamoborczi, Mlako, Brezane, Goliverh, Dvorische, Czurkovczi, Hruskovecz, Loinicza, Peszkovczi, Kerkachi, Radosche, Szalnik, Valetichi, Hudovo et Pochuchani ac portiones possessionarias in Zelina et Bukovecz, non absimiliter curiam nobilitarem Preszeka cum portione possessionaria ibidem, necnon alias portiones ataque possessionarias Krachevecz, Szlatina et Ledine sic dictus*». – HDA, Arhiv Patačića, kutija I.

[40] Rečeni je Baltazar bio prvi Patačić, koji je (1706.) postigao barunsku čast; dotle su Patačići bili samo plemići *„od Zajezde" (de Zaiezda).*

[41] «*Regalibus juribus, uti sunt: patronatus, jus gladii, banderia producenda, telonia, item terna ad castellus Rakovecz, pagum Lonycza, et sub Zelina; praterea venatio, et feuda, quorum unum in Pavlovcz, antem nobilium Spoliarich, jam nobili Ladislao Bogathy inscriptum; aliud in Czeline olim Protkovichianum, et tertium in Dvorische quondam Orehovachkianum, umtruque jam capiti bonorum, et directo proprietario dominio reincorporatum habentur: oribus dominiis etiam dua curia, et possessiones, in Zelina, Blasevdol vocata, et Preszeka, Gyuepö, Szent-Peter dicta*». – *Status familiae Patachich* Viennae MDCCXXX, f. 26.

[42] *AD 1709. die 29. octobris facta et conscriptio per nos infrascriptos terrarum, vineum, foenilum, curialium castelli Rakonog uti etiam servitiorum obventionum alianumque fructuostiatim tam â colo-*

zemlje *(terrae arabilis)* činilo je osam oranica zvanih: 1) „Na Kostanju" *(plaga na Kosztanyu dicta)* – cca 4 jugera, 2) „Matičevec" *(plaga Matichevecz)* – cca 5 jug., 3) „Vrbica" *(plaga Verbicza)* – cca 10 jug., 4) „Brišče" *(plaga Brische)* – cca 7 jug., 5) „Vrbanovi Krči" *(plaga Verbanovi Kerchi)* – cca 12 jug., 6) „Drven Kanovec" *(plaga Dreven Kanovczi)* – cca 5 jug., 7) „Crikvenjak" *(plaga Czirkvenjak)* – cca 3 jug. i „Polag Cirkve" *(Penes Ecclesiam)* – cca 2 jug. Od tih oranica bilo je 10 jugera dobre, 19 srednje i 19 loše zemlje. Sjenokoše *(foenilie)* bile su dvije: „Staro selo zvana" *(Staro szelo vocat)* – na 6 kosaca *(falcatores)*[43] i „Pri Šagudu" *(penes Sagud)* na kosaca 1. vinograda *(vinea)* je bilo 5, na kopača *(fossores)*[44] ukupno 115, i to: 1) „Pri kuriji" *(Penes curiam)* – na kopača 25, 2) „Marinovka" *(Marinovka)* na kop. 50, 3) „Pjunjuščak" *(Piuniuschak)* na kop. 24, 4) „Borovec" *(Borovecz)* na kop. cca 8, „Cirkvenjak" *(Czirkvenyak)* na kop. 8. U prva tri vinograda je bilo „dobro i postojano vino" *(vinum bonum et stabile),* u 4. kao i prijašnja vina *(vinum sicut prius)* a u 5. dobro vino kao i druga *(vinum bonum uti alia)*. Gornice *(jus montanum)* se dobivalo 39 *mensura (kebela)* i 4 *pinti*. Kmetova je bilo 23, koji su bili dužni služiti tlaku 52 dana zapregom *(aratrum)* i 52 dana pješačkom tlakom *(pedester)*, što je iznosilo ukupno tlake a. 624 m. 312 p. 1144[45]. Povoz unutar, a ponekad i izvan kraljevstva, davali su kao i Rakovčani[46]. Šume su bile dvije: jedna zvana „Vučetin" *(palissera*[47] *Vuchetin)* koja je služila samo za potrebe vlastelina i druga, zvana „Rebri" – obje za vinogradsko kolje, dok se drvo za ogrjev dobivalo iz Rakovečke gore *(monte Rakonogensi)*.

Legister rakovečki, što ga je Patačićev špan *z-novič prepisal na koncu Leta* 1716.[48], bilježi već na početku, u sumarnom pregledu, stanje Rakovca, Novog Mesta, Zeline (Donje) i Preseke glede broja kmetova i težaka. Za Preseku *(Na Preszeke)* stoji da ima 23 kmeta i da se iz nje dobiva 40 težaka. Potom je opisan i posjed te dan pregled podavanja kmetova. „Zemlje orane" bilo

nis quam civibus et libertinis ad idem castellum appertinentibus et obvenientibus provenis debentibus – KAZ, ACA, XVIII fasc. 3.

[43] 1 kosac *(falcatores)* tj. onoliko koliko 1 kosac može u jednom danu pokositi odnosno 800-1200 četv. hvati.

[44] 1 kopač *(fossores)* tj. onoliko koliko kopač može u jednom danu okopati vinograda odnosno 200 četv. hvati – Buturac, *Vrbovec*, str. 228.

[45] Legenda: **a** = *integra aratrum* = cijeli jaram volova, **m** = *media aratrum* = pola jarma tj. dva kmeta zajedno daju cijeli jaram *(supreg)* i **p**=*pedester* = pješačka tlaka tj. težak.

[46] Rakovčani su naime po tom urbaru bili obvezni „učetvero ili ušestero zajedno *(quatour vel sex simul juncti tenentur facere vecturas)* davati sprežnu tlaku tj. povoz unutar ali i izvan kraljevstva – u Madžarsku ili Austriju" *(extra Regnum in Hungariam vel austriam).*

[47] *Sylva pallisera = loza* (šuma*) za kolje* – Belostenec, Joannis. *Gazophylacium illyrico-latinum* (pretisak) Zagreb 1972., str. 204.

[48] *Legister Rakovechki (Urbarium bonorum Rakovecz Anno 1716..&1720.)* – Arhiv HAZU, IVb-63.

je 33 rali[49] a koju je činilo 8 oranica: *Mekota na Kostanju* na rali 4, *Martičevec zovuča* na rali 5, *Verbica zovuča* na rali 10, *Brišče* na rali 5, *Verbanovi Kerči* na rali 3, *Drevenkanovec* na rali 2, *Cirkvenjak* na rali 4 te *Mekota poleg same Cirkve. Sinokoše dvorne* su bile *Stan selo ozvana na koscev 7* i *pustoselinske sinokoše* koje *takaj pod Dvor se kose. Vinogradi Dvorni* bili su: *Poleg Dvora zovuči na kop. 20*, *Marinovka* na kop. 50, *Pjunjuščak* na kop. 18, *Cirkvenjak* na kop. 9 i *Borovec* na kop. 8. *Koloseki, slišajuči k vinogradom dvornem,* bili su: *Loza iliti Vučetin zovuči na rali 3*, *Budijin ozvani na rali 4, Vloko na rali 3, Čanica pustoselka na rali 4* tj. ukupno *(in toto) na rali 14*. Kmetska podavanja su bila sljedeća: U selu Ledine (13 kmetova) je 8 kmetova davalo kao prvi tj. *tlake dni 2, daje zobi vagana 1, jajec 10 te za kopuna i kokoš groša 4 novac 1*. Ostalih pet je davalo kao deveti tj. *tlake den 1, daje zobi vagana 1, jajec 5 te za kopuna groša 2 novac 1*. U selu Gornjaki (4 kmeta) su sva 4 kmeta davala kao prvi iz Ledine tj. *tlake dni 2, daje zobi vagana 1, jajec 10 te za kopuna i kokoš groša 4 novac 1*. U selu Borovec (2 kmeta) je prvi kmet davao kao i prvi u Ledini tj. *tlake dni 2, daje zobi vagana 1, jajec 10 te za kopuna i kokoš groša 4 novac 1* a drugi kao deveti u Ledini tj. *tlake den 1, daje zobi vagana 1, jajec 5 te za kopuna groša 2 novac 1*. U selu Slatina (5 kmetova) su prva 4 kmeta davala kao prvi iz Ledine tj. *tlake dni 2, daje zobi vagana 1, jajec 10 te za kopuna i kokoš groša 4 novac 1* a peti *tlake den 1, daje zobi vagana 1, jajec 10 te za kopuna groša 2 novac 1*. *Pustoseline na dni 2* i *vsaka z dohotkom k tomu pristoječem* su imala dvojica a *na den 1* i *vsaka z dohotkom k tomu pristoječem* su imali šestorica.

„Godine 1719 putujući iz Beča na hrvatski sabor u Zagreb, oboli tu dne 7 prosinca od groznice i umre dne 9 pros. u nekadašnjoj kući porodice Plemićah, te bude pokopan u njegdašnjoj fratarskoj crkvi u Remetincu u kapeli sv. Antuna, koju je sam god. 1704 sazidati dao.“[50] Diobom imanja koja je poslije Baltazarove smrti 1720. provedena među njegovom udovicom i djecom, vlastelinstvo Rakovec s Presekom i Zelinom, dobiva sin Aleksandar *(Baro Alexander: Dominium Rakovecz cum Preseka et Zelina)*[51]. *„Aleksandar Patačić umro je u Beču 6. maja 1747. nakon što ga je 1. februara u Pečuhu djelomično dirnula kap. Pokopan je u crkvi sv. Stjepana u Vrbovcu“*[52] a imanja su zaposjeli vjerovnici, dok kralj 1748. nije odredio da se posjedi vrate njegovoj udovi Katarini barunici Feinfeld. Iako je parnica s vjerovnicima završena 1750. a Rakovec i Vrbovec sa svim dugovima preuzeo Aleksandrov brat, grof Ludovik Patačić, u Vrbovcu ipak i dalje živi

[49] *1 ral* = 5754,64 m^2.

[50] Kukuljević Sakcinski. Ivan *Zapisci barona Baltazara Patačića i grofa Adama Oršića od godine 1691 do 1814.* u: *Arkiv… knj. X* Zagreb, 1869., str. 230.

[51] *Status …* f. 59.

[52] Laszowski, *Vrbovec* str. 41 odnosno *Status …* f. 102 i dalje.

Aleksandrova udova, dok je Rakovec, a time i Preseka, bio Ludovikov.

Godine 1754. odredila je kraljica Marija Terezija popis stanovništva Križevačke županije: popisivane su sve osobe preko 15 godina starosti, sva pokretna i nepokretna imovina a u Primjedbama su se bilježile sve prednosti i svi nedostaci, koji su potjecali iz posebnih prilika pojedinog mjesta, tako se primjerice od 44 pitanja glede prednosti ispitivalo i ovo: *"Ima li kakvog ribolova? Plaća li se što za nj ili je slobodan? Kakve se ribe love, naime, ima li tu većih riba? Je li slobodno hvatati ptice ili uopće loviti ili to pripada nekom pojedincu? Koliko i kakvih imaju voćaka? Jedu li plodove tih voćaka ili ih prodaju?"*[53] Ovako detaljan popis te pristranost popisivača učvrstili su stanovništvo u uvjerenju kako će temeljem popisa biti povećani nameti tj. porezni tereti, što je – pored utjecaja pobune krajišnika u Varaždinskom generalatu – bio glavni uzrok križevačke seljačke bune, koja je započela 24. veljače 1755. godine u Ravnu. Kao povod buni sami su seljaci naveli: *"Da se njim velike krivice delaju, što njihove pravice raztrgavaju, što svako leto skoro sve povekšavaju, vrabčeve glave, kaj od starine nije bilo, moraju vu orsag davati, zvan toga, da su letos znova popisani i da polag novoga popisanja morali bi plaćati i od zemlje od koje tlaku delaju i od vola i od krave, konja, trsja, žene, dece, i od svoje glave z jednom rečjum od vsega, kaj siromak človek ima, zato da njim ni moguće toliko trhov orsažkih i gospodskih podnašati, zbog toga da su se oni kak i križevačka krajina suprot stavili – da nigda već gospodskih kudelj preli ne budu, nego da rajše hote svi do noge poginuti."*[54]. O samom tijeku bune izvješćuje nas Krčelić u svojoj Kronici: *"Na dan pako sv. Mateja apostola iliti na dan 24. februariuša, podložniki muži na Ravnu v stran zvoniti počeli su i onde skup spravivši se na gospodske dvore vudrili su, pervič na pivnice, vu kojeh zopivši se, ne samo gospocke dvore porobili su, nego i požgali i med Lonjum i Črncem vodami naseleni podložniki na tri razlučili se strani. Jedni, kojeh glava bil je Kušić, od ravna proti gospodina biškupa Gradcu, odišli su pijančujuč, robeč, paleč; drugi proti Vrbovcu i Rakovcu, kojeh vojvoda postavil se je stanoviti Kadović; treti od Lovrečine i Preseke iduč proti Kalniku pod ravnanjem Kelleka išli su. Oveh nevernikov i puntarov gospocki špani glave bili su i vse dvore požgali i porobili, najmre kaštel gospodina biškupa Gradec i kaštele Lovrečinu, Vrbovec, Rakovec, Negovec, Bisag, zmed dvorov Novomesto, Preseku, Brežane, Bogačevo, na Ravnu dva, Žalec, Pogančec, Veliku i druge ostale."*[55] Ono što za Preseku relevantno doznajemo iz spisa o buni jest da su pobu-

[53] Kercselich, Balthasari Adami. *Annuae 1748-1767*, str. 139, Krčelić, Baltazar Adam *Annuae ili historija 1748-1767* (hrv. prij.), s. 153.

[54] Ivančan, Ljudevit. *Buna varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755* VZA IV i V, Zagreb 1902/3. s. 240; Smičiklas, Tade. *Poviest Hrvatska* II s. 334.

[55] Krčelić, Adam Baltazar. «*Hrvatska kronika*» u: Vjesnik hrvatskog državnog arhiva XI, Zagreb, 1945. s. 243.

njenici, između ostalog, spalili *„tri kurije u Preseki, i to Šimunčićevu, Patačićevu i Domjanićevu"*.[56] Pri tom je važno istaknuti ulogu plemića Stjepana Domjanića, vlasnika jedne od kurije i posjeda u Preseki. Seljaci su navodno *„dolazili k plemiću Stjepanu Domjaniću na Preseku pitati ga, što li im je činiti na uztuk proti predstojećim novim porezom, koji će bezuvjetno slieditи iza tako točno i strogo provedenoga popisa. Domjanić bio je veoma pismen, ali čovjek nemirne i buntovne ćudi, koj je najvećma volio razdor i neslogu medju ljudmi prouzrokovati, stoga je podanikom savjetovao, da se umah opru svim novotarijam makar i oružanom rukom, uputiv ih, da će se i krajišnici s njimi družiti, koji su razdraženi proti svojim častnikom radi nameta za monduru. Domjanić javi podjedno Ljubojeviću, da su podanici buni skloni, pak ga upozoruje, da je došao čas, da se generalat pobuni i skrši častnički jaram, a seljaci, da će se buni pridružiti"*[57]. Međutim, tijekom bune, dok su se kretali prema Preseki, stiglo je ustanicima njegovo pismo, na koje mu odgovaraju *„da mu daju do drugoga dneva termin, na koteri ako ne dojde med nje, da mu hote vučiniti kaj su i drugem vučinili"*. Dok se sastavljalo pismo Domjaniću planula je Šimunićkina Preseka i kurija grofa Ludovika Patačića a potom, unatoč protivljenju nekih seljačkih vođa i dvor Stjepana Domjanića. Seljaci su za sudioništvo bili najstrože kažnjeni: kolovođe smrtnom kaznom, tako npr. *„Blaž Kadoić, puntarov mužeh officzir, na peldu se ima razstreljati, telo pako njegovo z sekirum na dvoje naj se razteše, ter jedna stran poleg puta, a druga na onom mestu, gde je vezda hiža njegova na kolo naj se postavi, hiža ako je prez kvara bližnih vužge, drugač razmeče do fundamentuma, i ves njegov imetek naj se pobere"*. Glavni pomagači kolovođa također su osuđeni na smrt, kao primjerice *„Anton Kočiš, podložnik Gospe Grofice pokojnoga gospodina grofa Petra Keglevića ... ima se raztreljati i potom na dvoje raztesati ter na dve kole postaviti ... kajti sam dobrovolno valuval je, i taiti ni mogel, da je on z puntari mužmi dvore i castelle žgati i robiti hodil pomagati, kakti je i pomagal z drugemi grad Lovrečinu, Veliku, Brežane i Preseku požgati"*. Drugi su kažnjeni blaže te im je usijanim željezom na čelo utisnuti znak vješala, tako npr. *„Lukač Posavec drugač Grbac zvan z Tkalca, gospode Patrov Jezuit podložnik, buduči da na Gradec, Lovrečinu i Preseku hodil je, zvan toga poleg bil kada ladice gospona suca Kesera jesu razbili, i odonud del dobil, na Preseke tulike dve flake vzel, zato naj mu se galge zapečate na čelu i naj se pušča"*. Treći su pak osuđeni samo na batine *„oštro palice dati"* odnosno *„oštro prehariti"* a sudionici bune koji nisu pronađeni krivi se *„prez kaštige puščaju"*. Zbog podržavanja pobunjenika Stjepan Domjanić gubi svoj presečki posjed, te ovaj prelazi u vlasništvo grkokatoličkog biskupa Gabrijela Palkovića (*1715. Zakarpatje-†1759. Karlovac).

[56] Ivančan, *Buna* str. 247.

[57] Ivančan, *Buna* str. 161-162.

„20. kolovoza [1766.] *u 8 i po sati prije podne, potkrijepljen sakramentima, pobožno umre u Rakovcu grof Ludovik Patačić, navršivši 67. godinu života*"[58]. Poslije Ludovikove smrti gospodar Patačićevih imanja, a time i Rakovca, postaje njegov sin Ivan Patačić, koji se godine 1758. bio u Grazu oženio groficom Eleonorom Rindsmaul i kome se 24. studenog 1766. godine, također u Grazu, rodio sin Bartol. Ivan Patačić, veliki župan križevački, umro je u Križevcima 7. travnja 1773. godine[59] a naslijedio ga je sin Bartol. On će u razdoblju od 1803. do 1812. biti veliki župan požeški, no na ovoj se časti zbog bolesti ubrzo zahvalio. Bartol Patačić *„umro je u Martijancu mjeseca novembra 1816.*"[60] Njegovom smrću izumrla je obitelj Patačić u muškoj lozi, a imanja Rakovec i Vrbovec, kao jedini živi ženski odvjetak porodice, nasljeđuje Bartolova udova Eleonora rođ. grofica Patačić – sestra grofa Friderika Patačića. Prema darovnici iz 1709. posjede je poslije njene smrti, budući da obitelj nije imala nasljednike, trebala ponovo preuzeti kraljevska komora. I doista, poslije smrti grofice Patačić (1834.) pripala su rečena imanja Komori tj. fisku, koja uživa vlastelinska prava i prihode sve do ukinuća kmetstva godine 1848., a poslije ih prodaje banci.

Budući da je Križevačka grkokatolička biskupija dobila bivši isusovački posjed Tkalec, vladar daje presečki posjed pod imenom *„Opatija sv. Pulherije*[61] *od Križevaca*" dvojici grkokatoličkih svećenika: prvo opatu Jozafatu Bastašiću (*1739., Žumberak - †1793., Šid) – kasnijem križevačkom biskupu a potom opatu Atanaziju Gvozdanoviću (koji u Preseki i umire 1806.). Nadalje posjed dijeli više vlasnika tako npr. 1802. godine: opat $^{9}/_{14}$, župnik $^{2}/_{14}$, Vjerozakonska zaklada $^{1}/_{14}$, župnik Švagelj $^{1}/_{14,}$ Ana pl. Kesser $^{1}/_{14}$, da bi nakon ukinuća kmetstva postao plemićko dobro. Na području Preseke su krajem 19. i početkom 20. st. bila naime tri plemićka dobra: 1) od posjeda *Opatije sv. Pulherije* nastalo je plemićko dobro (vlastelinstvo) *Krušljevec* – kome je vlasnik bio Križevački kaptol (u Gornjakima se spominje „grad" a središte je bilo u Krušljevcu kćbr. 9), 2) plemićko dobro *Kraljev Vrh* obuhvaćalo je kuću s s dvorištem u selu Kraljev Vrh te oranice, livade i šume u rudinama Pod Gradom, Luka u Polju, Žučavina i Kolenka, 3) plemićko dobro *Velika* imalo je kuću br. 28 u Velikoj, u poreskoj općini Preseka, te oranice, livade, vinograde, pašnjake i šume u rudinama Kod Grada, (bivšeg utvrđenog dvora), u Makarovcu i Habunovcu. Početkom 20. st. zemlja je postupno prodava-

[58] *„die 20. Augusti hora ante prandium media nona comes Ludovicus Patachich de Zajezda, devote munitus sacramentis, in Rakovecz decessit, anno aetatis suae 67 completo"* –Krčelić, *Annuae,* str. 523.

[59] *Hrvatsko kolo* 3, 1950., str. 688. (HDA, *Acta banalia*, fasc. 31, br. 85).

[60] Laszowski, *Vrbovec* str. 44.

[61] Sv. Pulherija (*399.-†453.), najstarija kći istočnorimskog cara Arkadija, te u dva navrata i sama carica.

na ovdašnjim seljacima.[62] Ovi su pak seljaci stoljećima prije bili većinom kmetovi ili manjinom slobodnjaci spomenutih nižih i viših plemića i živjeli u većim ili manjim kućnim zajednicama (zadrugama), sve dok se ove nisu raspale ili dok nisu ukinute. Njihova su se prezimena sačuvala velikim dijelom sve do danas.

Status familiae Patachich

PRILOG: GLAVARI KUĆNIH ZADRUGA U PRESEKI I OKOLNIM SELIMA

BOROVEC *(Borovecz)*

Zaselak na području presečkog vlastelinstva. Spominje se 1709. kao vinograd[63] a 1716. i 1720. kao zaselak koje broji svega 2 kmeta, vjerojatno *gornjaka*. Oni se kao *presečki kmeti (coloni curiales)* koji drže jaram volova *(animaliste integri aratri)* spominju i 1709. – bez preciziranja naselja. God. 1782. spominje se također kao "vinograd na kopača 8"[64]. Kasnije opustjelo, te ga stoga nema u Sabljarovu *Miestopisnom rječniku* iz 1866. godine. U urbaru iz 1520. stoji *Borenjkovec*[65]: je li riječ o istom selu nije poznato.

Naseljenost:

GOD.	1716.	1720.
DOM.	2	2

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 7 1 6 .[66] Jagoich Andrass, Jagoich Giura.

[62] Buturac, *Vrbovec*, str. 195.

[63] *„vinea eiusdem curia (Preszeka)"* – KAZ, *Acta capit.saec.* XVIII fasc. 3.

[64] *„vinea Borovecz ad fossores 8"* – HDA, *Acta urbaralia*, kutija 752.

[65] *„Borenykowecz"* – MOL, DL 267215.

[66] *Urbarium bonorum Rakovecz Anno 1716* – Arhiv HAZU, IVb-63.

GORNJAKI *(Gorniaki, Gornyaky)*

S. u ž. i k Križev., pšt: Verbovec, rkž. i sdč: Preseka; 5 kuć 81 st. – selo sjeverozapadno od Preseke, ¾ sata daleko. Nastalo iz naselja kmetova gornjaka *(montanistae, gorščaki, kletnjaki)*[67] tj. siromašnih seljaka koji su se bavili isključivo vinogradarstvom i živjeli u vinogradima gdje su sagradili svoje kuće a vlastelinu davali daću zvanu *gornica*. Prvi se put u dostupnim dokumentima spominje 1716.[68] a potom i 1720. U urbaru iz 1520. stoji selo *Gorindol*[69]: je li riječ o istom selu nije poznato.

Naseljenost:

GOD.	1716.	1802.[70]	1812.[71]	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.
STAN/D.	4 d.	91	82	81	95	93	81	78	71	81	155
GOD.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
STAN.	212	178	207	204	201	164	125	126	93	57	49

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 7 1 6 . Chegecz Giurek, Gasparecz Blas, Gasparecz Lourek, Kelek Lukach.

1 7 7 8 .[72] Chegecz Anton, Gasparecz Anton, Gasparecz Jakob, Gasparecz Martin, Gasparecz Thomas, Kellek Martin, Kellek Pavel.

KRALJEV VRH *(Kralyew Werh, Kralewerh, Cralew Verh)*

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, sdč i rkž.: Preseka.; 6 kuć 72 st. – selo sjeverno od Preseke, ¾ sata daleko. Prvi se put u dostupnim izvorima spominje g. 1506.[73] a potom još 1510. i 1520. te u popisima poreza iz 16. stoljeća: *1598. Portio domini Georgii Osegowych in Kralyew Werh domus 6.* Tada i kasnije selo je presečka pripadnost, raznih vlasnika, tako primjerice 1802. $^{2}/_{5}$ opat, $^{2}/_{5}$ Julijana Jelačić, $^{1}/_{5}$ Vjerozakonska zaklada. Plemićko dobro Kraljev Vrh, nastalo nakon ukidanja kmetstva, obuhvaćalo je kuću s dvorištem u selu, oranice, sjenokoše i šume u rudinama *Pod Gradom, Luka u Polju, Žučavina i Kolenka*. Vlasnik je bila obitelj Rösler koja je između 1899. i 1903. prodala nešto zemlje.

---

[67] *Gornjak (goršćak gorštak, gorčak) – montanista (i. e. colonus qui in vineis habutat et 'jus montanum' praestat); kmet koji za uživanje vinograda plaća svojemu gospodaru daću, nazvanu 'gorno', 'gornica' i sl.* – Herkov, Zlatko *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I,* Zagreb, 1956., str. 459.

[68] *Gorniaki* –Arhiv HAZU, IVb-63 i IVb-64.

[69] *Gorindol* – MOL, DL 267215.

[70] Podaci iz: *Parochia Preszeka* – HDA, *Conscriptiones,* kutija 754.

[71] Podaci o stanovništvu za godine 1812., 1821., 1831. i 1841. preuzeti iz Zagrebačkog kalendara *(Calendrium Zagrabiense)* za te godine.

[72] *Tabella Urbarialczka szela Preszeka g. 1778.* – HDA, *Acta urbarialia*, kutija 749.

[73] *Kralyew werh* – MOL Dl 37791.

Naseljenost:

GOD.	1598.	1802.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.
DOM./ST.	6 d.	61	73	74	76	72	72	80	71	88	114
GOD.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
STAN.	109	132	149	160	162	161	151	143	121	112	99

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 5 9 8 . Hwnyed Franciscus, Kolenych Georgius, Kozyak Petrus, Krysthych Marcus, Ledynzky Martinus, Leschych Mattias;

KRUŠLJEVEC *(Krwslewczy, Kroslewczy)*

S. u ž. Križev., k i pšt: Križevci, rkž. i sdč: Preseka.; 7 kuć, 101 st. – selo zapadno od Preseke, ½ sata daleko. Prvi se put u dostupnim dokumentima spominje g. 1506.[74] a potom i 1510. te 1520. Godine, a poslije opustjelo. Ovdje je bio posjed i plemićka kurija obitelji Domjanić, čiji je posljednji vlasnik bio Stjepan Domjanić: posjed mu je naime oduzet zbog umiješanosti u seljačku bunu 1755. godine. Plemićko dobro Krušljevec razvilo se nakon ukinuća kmetstva iz posjeda *"Opatija sv. Pulherije od Križevaca"* a vlasnik mu je krajem 19. i početkom 20. st. bio Križevački grkokatolički kaptol. Centar dobra bio je u selu na kćbr. 9 a oranice, sjenokoše, vinogradi, pašnjaci i šume protezali su se u općinama Preseka, Velika i Salnik, hatarima: Ledina, Slatina, Strmec, u rudinama Grabrovnica, Kovačev dol, Prnjakovina, Ladomir, Vugljenica, Đovanov jarek, Kuzmičev dol, Šantekovina, Kostanjevec, Brežec, Raket, Mačkovec, Belovarci itd. Kao selo se ponovo pojavljuje u popisu stanovnika iz 1857. godine, dok ga u popisu sela župe Preseka iz 1841. nema.

Naseljenost:

GOD.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.
ST.	101	94	129	136	187	212	275	293
GOD.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
ST.	311	252	235	210	145	113	87	104

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 7 7 8 . Andras Glavinecz, Bessen Jakob, Bessen Steffan, Budenich Thomas, Czuczely Mihaly, Filipecz Ferencz, Haszan Mihaly, Hunyed Mihaly, Kolenich *alter (drugi)* Andras, Kolenich Andras, Kovachich Gregur, Kovachich Pavel, Krisztich Joseff, Krisztich Stanko, Ledinschich Blas, Ledinschich Lukach, Leschich Gyura, Leschich Joseff, Lipovecz Steff, Lukach Mihaly, Pernyak Mihaly, Petrach Joseff, Prilosnyak Thomas, Pumper Mattek, Rupszeyak Ferencz, Szamarecz Jakob, Szedmak Mattek, Szlivar Steff, Thomas Vuk, Vruchina Lovrencz, Vuk Lukach.

[74] *Krwslewczy* – MOL Dl 37791.

LEDINE (*Ledyna*)

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, rkž. i sdč: Preseka; 21 kuć, 357 st. (349 rk., 8 žid.). – selo sjeverno od Preseke, ¾ sata daleko. Prvi put se kao presečka pripadnost u dostupnim dokumentima spominje godine 1506.[75], zatim 1510. i 1520. te u popisima poreza iz 16. stoljeća: *1598. Portio domini Petri Erdeödy in Ledine domus 3, Portio domini Georgii Osegowych ibidem in Ledine domus 1.* Javlja se i u *Legistru* iz 1716. godine[76]. Tada i kasnije presečka pripadnost, u vlasništvu raznih gospodara tako npr. godine 1802.: $^{10}/_{21}$ Vjerozakonska naklada, $^{90}/_{21}$ opat-kolator, $^{1}/_{21}$ Julijana Jelačić i $^{1}/_{21}$ nasljednici Petković.

Naseljenost:

GOD.	1598.	1716.	1720.	1802.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.
DOM./ST.	4 d.	11 d.	13 d.	217	330	379	409	374	357	334	350	381
GOD.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
STAN.	401	463	428	490	479	482	456	390	330	252	204	198

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 5 9 8 . Banych Andreas, Chakanycza Caterina, Habianecz Gregorius, Pawr Mattias;

1 7 1 6 . Gjovan Jakop, Gasparecz Andrass, Gasparecz aliter Hunjed Martin, Jagoich Mihalj, Jambrussecz Gregur, Jambrussecz Giura, Kelek Giuranecz, Miczek (des.), Poszavecz Giura, Sagud Mattek, Sagud Steff, Szlivar Lukach.

POGANČEC *(Poganchecz, Poganchach, Poganecz)*

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, sdč: Lovrečinavaroš, rkž Preseka.; 11 kuć 114 st. – selo južno od Preseke, ¾ sata daleko. Prvi se put u dostupnim ispravama spominje g. 1464. kada kralj Matija Korvin daje Stjepanu Impriću Jamničkom, između ostalog, i dva kmetska selišta u Pogančecu[77] a potom i u parnici koja se g. 1481. vodila u županijskom sudu u Križevcima zbog posjeda Pogančec zvanog još i Velika[78]. U *Popisima* se spominje kao pripadnost rakovečkih gospodara: *1495. Villicatus Poganchecz ad Rrokonok f(umi) 7; oko 1500. Poganchecz eiusdem (Vutorini ducis) f. 12* ili vlasništvo nižih plemića kao primjerice: *1512. Poganchecz Thome f. 7, 1517. Poganchecz Thome f. 8, 1520. Poganchecz Thome f. 8, 1533. Poganchecz Andree Myxych fl. f. 7; 1554. Poganchecz eenth Dienes relictae Christophori Borothwa f. 1, Poganchecz Michaelis Swgnetych f. 2, Ibidem Johanys Myxych f. 1; 1570. Poganecz Joannis Prenar fumus f.* $^{1}/_{2}$*; 1573.*

[75] *Ledyna* – MOL Dl 37791.

[76] *Legister Rakovechki (Urbarium bonorum Rakovecz Anno 1716..&1720.)* – Arhiv HAZU, IVb-63.

[77] „*in Poganchecz*" – MOL DL 274938.

[78] „*.possessionem Poganchecz alio nomine Welyka*" – Arhiv HAZU, D-XVI-54.

Poganchecz relictae Joannis Myxych f. 1 (desertati fumi 2), Ibidem Joannis Panych f. 1 (desertati fumi 1 1/2), Ibidem Michaelis Petherchych loco Francisci Zaboky f. 1 (desertati fumi 1 1/2), In Poganecz Joannis Premar f. 1/2 (desertati fumi 2); 1574. Poganecz relictae Myxych cum Joanne Spanych f. 1 1/2, In Poganecz Joannis Prenar f. 1; 1576. Poganecz relictae Myxynae cum Seraphin et Magyar Janos f. 2, Poganecz Joannis Premar f. 1; 1578. Poganecz relictae Myxyne cum Seraphyn et Magyer Janos f. 1, Poganecz Joannis Prenar fumus 1/2 (Per Thurcas desertatus f. 1/2); 1582. Poganecz relictae Myxyne cum Seraffin et Mager Janos alias Janchy f. 1, Similiter et Poganecz Joannis Prenar desertatus f. ½. God. 1506. i 1510. selo je bilo podijeljeno na Gornje i Donje *(Poganchecz Superior, Poganchecz Inferior)* i zajedno sa selima Sveto Trojstvo, Sveti Dionizije, Graberanec, Velika i Dubovec *(Sancta Trinitatis, Sancti Dionysy, Grabryanczy, Welyke, Dwbowecz)*, pripadalo vilikatu Sv. Trojstvo *(villicatus Sancti Trinitatis)*[79]. Koncem 16. st. Turci su ga opustošili te se popisima poreza krajem tog stoljeća Pogančec više ne spominje. Nakon ukidanja kmetstva ostaje plemićko dobro čiji se zakup ili prodaja oglašavala u monarhijskim novinama 1898. godine: *"Plemićko dobro s oranicama, livadama i lijepim šumama zaokruženo u cjelinu i veličine 750 jutara prodaje se zbog obiteljskih odnosa za 85.000 fl. a može se i zakupiti. Isto leži u zdravom i lijepom kraju, ¾ sata udaljeno od postaje Državne željeznice. Ponude slati na: posjed Pogančec, pošta Vrbovec"*. [80]

Naseljenost:

GOD.	1778.	1802.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.
DOM./ST.	16 d.	178	190	142	167	163	144	144	137	223	283
GOD.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
STAN.	230	255	314	277	244	207	175	152	112	137	125

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1778. Marko Spanich, Andras Schitaroczy, Mihalj Spanich, Andras Spanich, Lukach Spanich, Ferencz Jellovechky, Ferencz Simek, Gregur Simek, Mihalj Spanich, Stephan Spanich, Ferencz Sunecz, Imbricza Sunecz, Gyuro Sunecz, Marhek Sunecz, Joseph Sunecz, Marko Sunecz.

PRESEKA *(Prezekazenthpeter, Prezeka, Pryeszeka, Pryezeka, Prezzeka)*

(Presieka inače Salajci) s. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, bilj. Raven, sdč. u m; 9 kuć. 120 st., rkž sa crkvom Sv. Petar ap. u m. – Sudčija ima podr. m.: Gornjaki, Kraljevvèrh, Krušljevec, Ledina, Slatina, Stèrmec, Velika preseč., Žunci. 100 kuć. 1436 st. – Rk. župa u nadb. Zagreb, adj. Kalnik, ima podr. m Pogančec u k. Verbovec

[79] 1506. – MOL Dl 37791 i 1510. – MOL DL 37868.

[80] *Pester Lloyd*, *Samstag 6. August 1898. Nr. 188,* str. 8.

i čitavu miestnu sdč. 1411. st. – Posjed se pod imenom Preseka Sveti Petar *(Prezekazenthpeter)* prvi put spominje g. 1392.[81] Kao rakovečka pripadnost spominje se presečki vesnikat: *1495. Villicatus Prezeka ad Rokonok 38; oko 1500. Villicatus Prezeka 10; 1520. Villicatus Prezeka domini Marchionis 16; 1554. Vilicatus Prezeka ad Rakonog 3;* da bi potom bio opustošen i napušten te u Popisima[11] nalazimo sljedeću bilješku: *1570. Villicatus Prezeka ad Rokonok pertinens per hostes omnino desertus.* Inače je presečki posjed dijelom vlasništvo rakovečkih posjednika: *oko 1500. Prezeka eiusdem (Vutorini ducis) 20(?); 1517. Prezeka domini Marchionis 13; 1533. Prezeka Pwczych fl. 14, Prezeka domine relicte condam domini Zrini fl. 8* a dijelom drugih plemića: *1495. Prezeka domine Sophie 10, Prezeka relicte Georgii 11, Prezeka Gregorii Ztubyczay 5; oko 1500. Prezeka Sophie 10, Georgius Zthwbyczay de Prezeka 16; 1507. Prezeka Ladislai Gazda 8, Prezeka Mathie litterati 4, Prezeka domine Dorka 11; 1512. Prezeka Georgii Simonfy 2, Prezeka Stephani Vythez 4, Prezeka relicte Dora 12, Prezeka Phylipanicha 3, Prezeka Azeg 1; 1517. Prezeka Georgii Simonffy 2, Prezeka Stephani Wythez 4, Prezeka filiorum Garazda 4, Prezeka Francisci Zelynay 13; 1520. Prezeka Georgii Simonfy 3 (pauperes 2), Prezeka Stephani Wythez 5, Prezeka filiorum Garazda 5, Prezeka Johannis Forchych 14 (pauperes 2), Prezeka Philipanycha desertum; 1533. Ibidem (Prezeka) Stephani Wythez fl. 2; 1554. Prezeka Georgii Myhanowych 2, Ibidem Ambrosii litterati*[82] *1, Prezeka et Welyka Gasparis Gwzych 2; 1570. Prezeka Ambrosii litterati fumi 4, Pryezeka Christophori Brada fumi 2; 1573. In Pryezeka Stephani de Gregoryancz fumi* $3^1/_2$ *(desertati fumi 7), Ibidem Christophori Brada fumi* $2^1/_2$ *(desertati fumi 8), In Pryezeka Christophori Praschoczy fumus* $^1/_2$*; 1574. In Pryezeka Stephani de Gregoryanczy fumi 4, Ibidem Christophori Brada fumi* $4^1/_2$*, In Pryezeka Christophori Praschoczy fumus* $^1/_2$*; 1576. In Pryezeka Stephani de Gregoryanczy fumi* $3^1/_2$*, (per Walachos desertatus fumus* $^1/_2$*), Ibidem Petri Myhanovich loco Brade fumi 4 (per Walachos desertatus fumus* $^1/_2$*), In Pryezeka Christophori Praschoczy fumus* $^1/_2$*; 1578. In Pryezeka Stephani de Gregoryanczy vicebani fumi* $3^1/_2$*, Ibidem Petri Myhanovych fumi 4, In Pryezeka Christophori Praschoczy fumus* $^1/_2$*; 1582. In Pryezeka domini Gregoryanczy fumi* $3^1/_2$*, Ibidem heredam Myhanovych fumi 4, In Pryezeka Christophori Praschoczy fumus* $^1/_2$*; 1588. Chanyo Georgii Prasschoczy cum Prezeka fumi 2, In Prezeka domini Gregoryanczy fumi* $1^1/_2$*, Ibidem Zermegh Sigmond loco heredum Myhanovych fumi 2; 1596. Chanyo Georgii Prasschoczy cum Prezeka et Rauen fumus 1, In Prezeka domini Gregoryanczy fumi 1, Ibidem heredum Myhanouych fumi 1; 1598. Portio domini Petri Erdeödy in Prezzeka*

[81] *Prezekazenthpeter* – CD XVIII, doc. 342, p. 470-472.

[82] Ambroz Gregorijanec.

domus 2, Portio domini Georgii Osegowych ibidem in Prezzeka domus 3, Portio haeredum condam Georgii Sissinachky apud manus Casparis Bobyanch domus 5, Portio Casparis Gwzych apud manus Gabrielis Bukowachky domus 2, Portio egregii Georgii Praschioczy in Prezzeka domus 1, Portio egregii Stephani Praschioczy in Prezzeka domus 10; 1600. In Prezeka domini Petri Erdödi domus 6, Ibidem Georgii Osseghowych domus 6, Portio generosae dominae Sophiae Zermegh consortis egregii Stephani literati Domianych ibidem domus 1. Ibidem dominae Sophiae Zermegh consortis egregii Stephani Domianisch cum portione Sisynachki domus 6, Ibidem ex portione Gwzych et in Also Welika Nicolai Jachkowych domus 4. Potom je Preseka u 17. st. vlasništvo Zrinskih, koji tamo imaju i kuriju. Zatim je gospoštija privremeno u posjedu Zagrebačkog kaptola a u 18. st. dijelom su joj, od 1743. kao nasljednici Zrinskih, vlasnici Patačići a dijelom Domjanići i Šimunčići: sve tri su kurije u seljačkoj buni 1755. spaljene. Zbog sudjelovanja u toj buni Stjepan Domjanić gubi posjed, te on prelazi u vlasništvo grkokatoličkog biskupa Gabrijela Palkovića u Križevcima. Potom vladar daje presečki posjed pod imenom *"Opatija sv. Pulherije od Križevaca"* dvojici grkokatoličkih svećenika: opatu J. Bastašiću i opatu A. Gvozdanoviću, koji u Preseki i umire 1806. godine. Nadalje je posjed u vlasništvu više vlasnika, tako, primjerice, 1802.: opat $^{9}/_{14}$, župnik $^{2}/_{14}$, Vjerozakonska zaklada $^{1}/_{14}$, župnik Švagelj $^{1}/_{14,}$ Ana pl. Kesser $^{1}/_{14}$. Nakon ukinuća kmetstva posjed je postao plemićko dobro, kojeg je dio početkom 20. st. prodan ovdašnjim seljacima. – Presečka se župa s crkvom sv. Petra spominje u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501. *(ecclesia beati Petri de Preseka)* a zatim i u Popisima: *1495. Prezeka plebani 2; oko 1500. Plebanus de Prezeka 2; 1512. Prezeka plebani 1; 1517. Prezeka plebani 2; 1598. Plebanatus ecclesiae sancti Petri ibidem in Prezeka domus 3; 1600. Ibidem (in Prezeka) parochiae Sancti Petri domus 4.* God. 1728. seljaci su istjerali iz župe i u kuriji Domjanić ubili svog župnika Jurja Bogovića. Budući da je crkvena istraga dokazala župnikovu nevinost, župa je kažnjena zabranom bogoslužja *(interdikt)*, te je 23 godine bila bez župnika[83]. Patronatska prava imala je ona plemićka obitelj ili drugi vlasnik, koji je posjedovao najviše posjeda, tako npr. u *shematizmima* iz 1821., 1831. i 1841. nalazimo zapis: „*Patron. Abbatis S. Pulcheriae de Crisio*"[84].

Naseljenost:

GOD.	1543.	1598.	1672.	1709.	1771.	1802.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.
D/ST.	60 d.	25 d.	13 d.	23 d.	168	254	253	243	254	211	120	134	138
GOD.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
ST.	150	203	233	187	214	216	206	186	171	153	140	126	104

[83] Buturac, *Vrbovec*, str. 91.

[84] *Calendrium Zagrebiense za godinu* 1824, 1831 i 1841.

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 5 9 8 . Banych Caspar, Bessen Stephanus, Brytwych Petrus, Philipowich Benedictus, Jantholchych Stephanus, Kozarych Lucas, Kwkecz Andreas, Mahlenychka Margaretha, Nowak Martinus, Ozlow Stephanus, Pazthych Andreas, Petherchych Georgius, Remenchych Petrus, Syryan Valentinus, Syryanycza Ana, Spanych Petrus, Spanych Joannes, Spychak Gregorius, Sthawr Ambrosius, Swmak Thomas, Zthoych Martinus, Zwdchych Antonius, te CRKVENI KMETI: Dyachych Laurentius, Fodor Demetrius i Santawy Ambrosius;

1 7 0 9 .[85] Besslin Andras, Chegecz Mate, Chickan Peter, Gasparecz Jendras, Gasparecz Mihaly, Gasparecz Lovrek, Gasparecz Lukina, Hunyed Martin, Jagoich Gyura, Jagoich Jendras, Kellek Blas, Kellek Stefan, Jambrissecz Gyura, Jambrissecz Gregur, Megecz Tomek, Miczek Jendras, Poszavecz Gyura, Pudel Antol, Sagud Gyura, Sagud Jembrek, Sagud Mattek, Sagud Pavel, Szlivar Mattek; PUSTOSELINCI: Chanijecz Mihalij, Jagoich Mihalij, Chegecz Giura, Poszavecz Lovrek, Purich Martin, Sagud Mihalij, Sumak Pavel, Sumak Istvan (Steff);

1 7 2 0 . PUSTOSELINCI: Chaniecz Mihalij, Jagoich Mihalij, Chegecz Giura, Poszavecz Lovrek, Purich Martin, Sagud Mihalij, Sumak Pavel, Sumak Istvan (Steff); GORNJAKI: Bagyun Luka, Beczlin Andras, Bessan Anton, Bessan Janko, Chadovecz Mattek, Czikan Peter, Czulei Mattek, Dechko Andras, Gasparecz Andras, Gasparecz Blas, Gasparecz Giurek, Gasparecz Lovrek, Gasparecz Martin, Glavinecz Maricza, Haszan Mattek, Jagoich Andras, Jagoich Giurek, Jagoich Steffan, Jambrussecz Giurek, Jambrussecz Gregur, Jelenchich Lourek, Kelek Giurek, Klycharich Matth. Kolenich Jurai, Kovachich Mihek, ~~Ledinszki Mihek~~, Less Ivan. Miczek Martin, Mihalich Matt. Paklian Joseph, Philiphovich Mihaly, Poszavecz Giuran, Pusely Mihek, Sagud Jacob, Sagud Jambrek, Sagud Lukach, Sagud Mattek, Skupniak Ferencz, Spichek Gregur, Sztanek Purich, Sztovrag Luk. Szudecz Giurek, Verban Jakob, Verban Jakob, Vruchina Mihaly i Czirkua Preszechka;

1 7 5 6 . KMETI IVANA PATAČIĆA: Chikan Casparus, Gasparecz Mathias, Kelek Stephanus.

1 7 7 8 .[86] COLONI PATRI PAULINORUM[87]: Beczlin Thomas, Chegecz Anton, Chikan Gaspar, Gasparecz Anton, Gasparecz Jakob, Gasparecz Martin, Gasparecz Thomas, Gyovan Gregur, Gyovan Joseff, Gyuranecz Steffan, Jagoich Joseff,

[85] Stanovnici su popisani neodvojeno kao *kmetovi kurije (coloni curiales)*, jer je iz kasnijih popisa očito da su kmetovi tih prezimena stanovnici pojedinih presečkih sela (Ledine, Gornjaki, Borovec, Slatina).

[86] *Tabella Urbarialczka szela Preszeka g. 1778.* – HDA, *Acta urbarialia*, kutija 749.

[87] *Kmeti: pavlina, Kristofora Domjanića, Petkovićeve baštine, opatije sv. Pulherije, Labaša, Domjanića i Labaša, župe, inkvilini, pusto.*

Jagoich Lovrenz, Jagoich Lukach, Jembrussecz Gabor, Jembrussecz Pavel, Kellek Martin, Kellek Pavel, Martich Ivan, Martich Jakob, Pudely Anton, Purich Ivan, Szlivar Martin; Coloni Kristophori Domianich: Bessen Mattek, Filipovich Ivan, Kolenich Gergo, Paklan Mattek, Stovragh Mihaly, Stovragh Thomas, Verban Martin; Coloni Petkovichiana haeredum: Bessen Pavel, Jakob Simunecz, Resetar Steffan, Steffan Stovragh, Verbanchecz Mikula; Coloni Monachium: Andras Glavinecz, Bessen Jakob, Bessen Steffan, Budenich Thomas, Czuczely Mihaly, Filipecz Ferencz, Haszan Mihaly, Hunyed Mihaly, Kolenich alt. Andras, Kolenich Andras, Kovachich Gregur, Kovachich Pavel, Krisztich Joseff, Krisztich Stanko, Ledinschich Blas, Ledinschich Lukach, Leschich Gyura, Leschich Joseff, Lipovecz Steff, Lukach Mihaly, Pernyak Mihaly, Petrach Joseff, Prilosnyak Thomas, Pumper Mattek, Rupszeyak Ferencz, Szamarecz Jakob, Szedmak Mattek, Szlivar Steff, Thomas Vuk, Vruchina Lovrencz, Vuk Lukach; Coloni Labas: Simunecz Joseff, Skecz Andras, Sudich Anton; Colon Domianich&Labas: Knez Mattek; Coloni Parochi loci: Glavinecz Andras, Kovachich Gregur, Santek Anton; Inquilini Domianich: Kolenich Gregorius, Kolenich Paulus; Inquilini Parochi loci: Novak Andras, Runtas Paulus; Deserta: Kolenich Pauli, Kovachich *alter (drugi)* Pauli;

1 7 8 2 .[88] Georgius Bessen, Joannes Stovrag, Stephanus Resetar, Jacobus Simunecz, Nicolaus Verbanchecz, Steph. Stovrag, Georgius Sagud.

SLATINA (Zlathina, Zlatyna, Zlatina)

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, rkž. i sdč: Preseka.; 8 kuć, 130 st. – selo južno od Preseke, ½ sata daleko. Prvi se put kao presečka pripadnost spominje g. 1506.[89], zatim god. 1510. i 1520. te u popisima poreza: *1598. Portio domini Petri Erdeödy in Zlatina domus 1*. Tada i kasnije presečka pripadnost, u vlasništvu raznih gospodara tako 1802. godine kada je posjeduju: opat $^{6}/_{9}$, Vjerozakonska naklada $^{2}/_{9}$ i Julijana Jelačić $^{1}/_{9}$.

Naseljenost:

god.	1598.	1716.	1720.	1802.	1812.	1821.	1831.	1841.	1857.	1869.	1880.	1890.
st./d.	1 d.	5 d.	5 d.	122	140	145	134	139	130	134	153	174
god.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
st.	213	243	215	256	213	210	200	179	143	130	121	117

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 5 9 8 . Megecz Georgius;

1 7 1 6 . Besslin Andrass, Chikan Peter, Gjovan Jambrek, Pudelj Ivan, Turiak Martin na Kranjchovom;

[88] *Preszek A.D. 1782.* – HDA, *Acta urbarialia*, kutija 752.

[89] *Zlathina*– MOL Dl 35645.

STRMEC (*Sztermecz, Ztermecz, Stèrmec*)

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, rkž. i sdč: Preseka; 4 kuć, 63 st. – selo jugoistočno od Preseke, ½ sata daleko. 1802. gospodari posjeda su: Križevački kaptol, obitelj Jelačić i Švagelj, nasljednici obitelji Petković.

Naseljenost:

GOD.	1771.	1802.	1812.[90]	1821.*	1831*.	1841.*	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.
STAN.	146	111[91]	104	114	139	130	63	58	57	68	76
GOD.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
STAN.	91	75	83	89	84	89	63	40	40	28	25

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 7 7 8 . Bessen Pavel, Jakob Simunecz, Resetar Steffan, Steffan Stovragh, Verbanchecz Mikula.

VELIKA *(Welyka, Welyke)* – Presečka

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, sdč: Preseka.; 28 kuć, 353 st. rkž. Dubovec d, 196 rkž.: Preseka – ovamo spadaju hrpa kuć. Brezjan, Ferenčaki, Velika mala. – selo istočno od Preseke, 1 sat daleko. Uz potok Veliku tri su sela tog imena: Gornja, Srednja i Donja Velika. Prva dva naselja pripadaju župi Dubovec, a treće župi Preseka. Gornja i Donja Velika se spominju tijekom ranije povijesti, dok je Srednja novijeg datuma. Posjed Velika spominje se prvi put 1452.[92] Tijekom16. st. spominje se vesnikat *Velika*: *1495. Villicatus Welike ad Rokonok 22; oko 1500. Villicatus Welike Vutorini ducis 29.* Inače je u vlasništvu i drugih plemića, tako primjerice: *1507. Welyka Emerici 20, Welyka Nicolai Palfy 2; 1512. Welyke Georgii Gerdasycz 17, Welyke Nicolai Palfy 6; 1517. Welyke Jane 15, Welyke Nicolai Palfy 6 (rectificati 1); 1520. Welyke relicte Jane 17 (pauper 1), Welyke et Dwlebzka relicte Magdalene 7, Welyke Martini Horwath 2; 1533. Welyke Gasparis Gwzych fl.10; 1554. Prezeka et Welyke Gasparis Gwzich 2; 1570. Welyke Marci Thomazowych fumi 2 $^{1}/_{2}$; 1573. Welyke Marci Thomazowych fumi 3 $^{1}/_{2}$ (desertati fumi 6); 1574. Welyka Marci Thomazowych fumi 5 $^{1}/_{2}$; 1576. Welyka Georgii Gwszych fumi 5 (per Walachos desertatus fumus $^{1}/_{2}$; 1578. Welyka Gasparis Gwzych cum fratribus fumi 5; 1582. Welyka Garguchych fumi 5; 1588. Welyka Iwan Berowych loco Gwzych fumi 3; 1596. Welyka Gasparis Gwzych fumus $^{1}/_{2}$; 1598. Ex eadem portione dicti Guzych servitor domini bani Nicolaus Jechkowich possidet ab eodem domino suo in Also Welyka domus 2, Ab eodem domino bano ex eadem portione Guzych Dorothea relicta Klobuchychka possidet in Felseo Welyka domus 2. 1600. Ibidem ex portione Gwzych et in Also Welika*

[90] U godinama označenim zvjezdicom popisani zajedno Strmec i Vuki.

[91] Popisani zajedno Sztrmec i Vuki.

[92] *possessione Welyka* – MOL Dl 103627.

Nicolai Jechkovych domus 4, Felsseö et Also Welika ex portione Ghwzych Dorottae Klobwchychka domus 2. Tada i kasnije presečka pripadnost u posjedu je raznih vlasnika tako npr. 1802. godine – Vjerozakonske zaklade. Plemićko dobro Velika nastalo nakon ukinuća kmetstva imalo je u selu kuću br. 28, oranice, livade, vinograde, pašnjake i šume u rudinama Kod Grada (bivšeg utvrđenog dvorca) u Makarovcu i Habunovcu. Vlasnik Đuro Bolz iz Torcza prodaje posjed obitelji Neuman iz Križevaca i konačno od 1908. do 1915. zemlju kupuju seljaci iz Velike i Preseke.

Naseljenost:

Donja (Presečka) Velika[93]

god.	1598.	1778.	1802.	1812.*.	1821.*	1831.*	1841.*	1857.*	1869.*	1880.*	1890.	1895.
dom./st.	2 d.	29 d.	207	203	233	225	190	353	394	327	225	288
god.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
st.	141	227	154	166	191	175	149	126	105	87	68	68

Stanovnici sela tj. glavari obitelji bili su:

1 5 9 8 . In also welyka (gornja velika): Bagywn Ambrosius, Habwn Ambrosius; In felseo welyka (donja velika): Franchewych Michael, Poszavecz Gregorius;

1 7 7 8 . Coloni paulinorum crisiensis: Lukach Pussich, Imbricza Bagyun, Mattek Skupnyak, Steffan Polyak, Mattek Chadoich, Gyura Verban, Matek Rosman, Lukach Verban, Ivan Ruga, Andras Tukssa, Mihaly Szobotta, Gyura Zaresz, Anton Petek, Martin Duksich, Blas Szmogor, Martin Bedich, Thomas Maiczen, Thomas Mikady, Andras Rosman, Ivan Baan, Andras Bagyun, Lovrencz Bagyun, Martin Fiember, Steff Banssich, Mihaly Polyak, Ivan Chupen, Andras Habun, Thomas Ferenchak, Ivan Ferenchak.

ŽUNCI (*Sunczy*)

S. u ž. i k. Križev., pšt: Verbovec, rkž. i sdč: Preseka; 11 kuć, 155 st. Ovamo spadaju hrp. kuć. Kosi, Vuki i Žabljak. – Selo jugoistočno od Preseke, 1 sat i ¾ daleko. 1778. spominje se posjed Kosi i njegovi kmetovi[94].

Naseljenost:

god.	1771.	1802.	1812.*[95]	1821.*	1831.*	1841.*	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.
st.	114	99	115	110	119	135	155	160	161	186	227
god.	1910.[96]	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
st.	299	283	301	309	292	284	218	187	161	164	167

[93] Godine označene zvjezdicom sadrže podatke za oba naselja Velika (Gornja i Donja).

[94] *„possessionis Kooszy"* – HDA, Križevačka županija, kut. 744.

[95] U godinama označenim zvjezdicom podaci za selo Žunci i zaselak Kosi *(Sunczy et Kooszy)*.

[96] Sadrži podatke i za Ribnjak (Ravenski) koji je od te godine bio odvojeno iskazivan.

1778. Kooszy: Pavel Koosz, Andras Koosz, Mikula Koosz, Stephan (Steff) Koosz.

Ostala su sela nastala nakon ukidanja kmetstva (1848.) kao npr. Žabnjak (oko 1850.) ili početkom 20. st. kao primjerice Vinkovec (oko 1900.), Šelovec (oko 1900.) i Kamenica (oko 1910.)[97].

[97] Buturac, *Vrbovec*, str. 101-105.

PRESEKA – THE ESTATE, SETTLEMENT, AND INHABITANTS IN THE PAST

By Franjo Pajur, Zagreb/Eisenstadt

Summary

Preseka, a minor property estate on the hilly ridges of Kalničko gorje, grouped around the settlement of the same name as its center, succeeded in keeping its name during earlier history, even though it was situated nearby the larger Rakovec manorial estate. The owners of Rakovec also owned larger parts of the Preseka estate, but nevertheless, the name Preseka remained. This was because it inherited the old Dulepska estate, reambulated in 1244, which was not the equivalent to the village Dulepska. This estate was mentioned as far back as 1320, as part of the Nikola Rakovečki property, and afterwards, according to the first parish census dating 1334, the name Preseka shows up mentioned as St. Peter's Church in Preseka, i.e. as the property estate Preseka St. Peter's from 1392, owned by the Donja Zelina nobility, of which a branch becomes Preseka's lower nobility (de Gepew) in the 15th century. At the end of the 15th century, probably during the Korvin period, the Preseka local administrative seat is formed, situated on the property estate owned by Ivaniš Korvin, the lord of Medvedgrad, Rakovec, and Lukavec. Ivaniš (†1504) was succeeded by his widow Beatrice Frankopan, and following her re-marriage in 1509, Juraj the marquis of Brandenburg becomes the owner of the Korvin estate (including the Preseka estate). In those times the property estate covered several villages, of which some have survived to date, and some have ceased to exist in the second half of the 16th century following the Ottoman devastations. The succeeding Preseka owners were the families Zrinski, Gregorijanec, Erdődy, then once again Zrinski, followed by Patačić, and partially Domjanić, etc. The Preseka inhabitants and nearby villages lived in house co-operatives up to their falling apart or termination at the end of the 19th and beginning of the 20th century.

Key words: Preseka; settlement, estate, inhabitants

TU ZA VUGLOM (*PUTOVANJE* U DOBA KORONE, KORUNE)

*Emilija Kovač, Čakovec**

Ako putovanje nije otkrivanje novog, onda nismo *rajzeri,* globtroteri nego ubojice slobodnog vremena, izbjeglice iz dosade. Dobar rajzer i u ponavljanjima uvijek otkrije nešto novo: skitnja ne mora imati cilj, ali mora imati smisla. Sasvim ću neskromno reći kako sebe upisujem u takve, dobre: rajzam jednako zdušno i sama i u grupi, na sve mile moguće načine – avionom, vlakom, busom, a može i *biciklinom*… pa i *cipelcugom.*

Eto, došlo vrijeme za bicikl. Kad mu se pruži šansa za razigravanje, on raskošno otkrije svoje vrline. Prvi koji je pamtivo prozujao mojim, u vremenu događanja još malim svijetom, bio je bicikl moga strica, u mjestu općepoznata *specijalka*. Stric ju je dovukao iz tko zna kojeg dijela svijeta vraćajući se s odrade vojnog roka: Egipat, plavi šljemovi… Bila sam klinka pa su sve to bile samo riječi, kao mnogo njih – nepoznate, iz nekog stranog jezika odraslih i svih onih odnekud s druge strane postojanja, koja možda zapravo i ne postoji, samo se nešto govori o njoj: postoje bajke, lijepe izmišljotine, tako nekako.

U to doba u dosežnom mi prostoru biciklom su se nazivali tvrdi, izraubani teški dvokotači, škrebetaljke, sa stražnjom kočnicom na pedale, koja uglavnom nije funkcionirala. Nije ni prednja, naravno, no s njom se nije ni računalo: uvijek je finija, osjetljivija, na tankim sajlama pa je trajala kratko i nepovratno. Trošak popravljanja bio bi bacanje novca u vjetar. Uostalom, nitko nije ni vidio nov, kompletan bicikl u dobrom stanju, pa se nije ni postavljalo pitanje kako *to* funkcionira

* U ovom dvobroju, u nastavku, objavljujemo drugi dio izabranih (i nagrađenih) putopisa s 15. natječaja i programa Hrvatski književni putopis. Radovi su to (abecedno): Emilije Kovač, Ivana Kutnjaka, Denisa Peričića, Tomislava Ribića, Igora Šipića i Tomislava Šovagovića. Prvi dio putopisa s tog natječaja (2021.) objavili smo u Kaju 3-4/2023. (op. ur.).

kad je sve po propisima. Ako se giba, dobro je.

Specijalka je bila plava, oklopljenog lanca, kratkog volana prema dolje zavijenih ručišta, a posebno je dojmljivo bilo zujanje lanca u slobodnom klizanju, kad se prestalo pedalirati: *zzzzz*… kao kukac koji titra na visokoj frekvenciji.

Brzina biciklu baš i nije neka posebna vrlina, no mogućnost uživanja u putu, u krajolicima koji se nude sa svih strana, nenadoknadiva je. Velik dio života odgađam skitnju po mjestima tu negdje iza ugla: pitoma i naša, tu su, strpljivo čekaju, neće ishlapjeti. Dok smo u snazi, lunjajmo koliko se daleko može, ništa nije zauvijek.

S napasti korone došlo je vrijeme da se upozna to toplo, tjeskobno, ponekad tijesno i žuljavo naše, konačno. (Eto, svako zlo za neko dobro...)

U takvom, zavičajnom okruženju čudesno se naslojavaju priroda i društvo, mit, trač, predaja… kako god to nazvali. Uostalom, gdje je granica između puke izmišljotine (trača), poetične izmišljotine (mita) i zbilje? Isto tako, gdje završava geografija, a započinje povijest… ili obratno? Recimo da je geografija primarnija – ona je izrasla sama iz sebe i od sebe, iz podloge, tla, na licu mjesta, jednostavno postoji oko nas, pa počinjemo od nje, uz opasku kako ima smisla ono osnovnoškolsko povezivanje dvaju područja („predmet" priroda i društvo): povijest se upisuje u reljef tako da događaje pamtimo po njihovim mjestima… Može se reći – geografiju kultiviramo pričom pa nam je bliže, osobito srcu, s vremenom.

Ima lijepih, ali i prilično prezrenih oblika reljefa. Biram jedan od najneuglednijih – grabu.

Njena uzvišena prezrenost – graba posvudašnja

Po postanju, riječ graba je, kaže autoritet (rječnik), regionalizam i označava iskopano, izrovano mjesto. Kad je nešto graba, dogodilo se, nismo htjeli, nije baš dobro, ali nekako ćemo već s tim: upotrijebiti kako se da, zanemariti kad ne znamo drugačije. Ponekad očistiti, definirati rubove, nasuti, iskopati, opsaditi grmljem… tako graba od blatilišta napreduje do igrališta, radovališta, dodiruje dostojanstvo jezerca, ribnjaka, bude zaboravljena, zanemarena… ovisi mnogo i o tome tko govori i što vidi: u Božjem stvaranju nema dobrog i zlog, lijepog i ružnog, to su sasvim ljudske relacije, nužne nam… valjda samo nama. Kad ih još napunimo iskustvima odrastanja (tu sam izgubila ključ pa *fasovala* batine, tu srela… ma *onog*!) – nenadoknadivo je i nezaboravno. Zbilja nije činjenica nego niz vrlo osobnih predodžbi.

One plemenite

Postoje veličanstvene grabe. U njih upisujem Bedekovićeve, udaljene od Čakovca dobrih pol sata bicikliranja, što je sasvim zgodna vožnjica. Naročito kad ne puše sjeverozapadnjak, *veter zdolec*: na toj ruti puše u lice, možda malo slijeva, što zna biti vrlo neugodno kad se u priču uključe povremene uzbrdice, a treba ih uključiti jer tu, naime, započinje specifičan predalpski pejzaž s blago položenim uspinjanjima-spuštanjima. Koliko god ta talasanja bila prihvatljiva, savladiva i okorjelim rekreativcima (to sam ja), ipak pazim da bude bez vjetra, zlu ne trebalo! Vinske staze i usputni zavodljivi krajolici idealna su staništa za fantastična bića: da sam vila, kažem, tu bih bila. Rado bih nagazila na njih, no ne ide mi nikako. Razmišljam: ako je na tragu istine ona mudra da se, ako nešto dovoljno jako želiš, cijeli svemir uroti da ti pomogne, problem što ih još nisam našla nije u njima nego u meni. Nije baš neki ugodnjak, no – dobro, mogu zasad s tim.

Te su grabe, ili kako već pojavu hoćete zvati, u sastavu općine Sv. Juraj na Bregu, dobile ime po pl. Bedekovićima, koji se od 17. st., uz Zrinske, naravno, spominju kao gospodari nekoliko imanja u Međimurju (Turčišće i Dvorišće). Kad idete iz Čakovca prema Železnoj Gori lijevim skretanjem kod Šenkovca, preko Brezja, zdesna je, u Malom Mihaljevcu, *Kneja* – restoran s prvorazrednim oblizekima: recimo, započnete *natrtim turošom*, *pretepenom* juhom s posipom od špeha, nastavite s *racom* ili *temfanim zojcom* uz *hajdinu kašu*, sve zaokružite kakvom *gibanicom*… ali ne u *novom normalnom*: zatvoreno je, vlada korona, *koruna,* ta kraljica… kažem joj – agacija, bagrem, *gacija*: tako izgleda bezazleno i lijepo. Ne da izgleda nego – usprkos svemu jest lijepa, baš krunolika. Kraljičasta. A što se tiče hrane, bit će sasvim dobar *kalamper vu* žerjafki i *jeger na vehi*, ako baš ustreba.

Na cesti slijeva, na malo južnijoj paraleli, reklo bi se *vis-a-vis*, prostiru se Bedekovićeve grabe. Te vlažne livade od 2002. spomenik su prirode i zaštićeno područje. Zaista su vlažne – dođite u dobrim, vodootpornim tenisicama… očekujte mnogo mulja, žaba, vretenaca, ptičica koje se gnijezde u šašu i trstiništima. Ima tu jedan mali koji se zove *trstenjak cvrkutić*. Reklo bi se – ništa posebno: to je jedna dobrostojeća vrsta kojoj, za sad, ne prijeti ništa (vrapčarka je, a te su žilave), no njegova je posebnost u tome što ćete ga teško uočiti: plah je, sitan, živahan, skakutav. Čut ćete ga – zato nosi u nazivu cvrkutavost kao svoju identitetnu oznaku: *ja sam ono što cvrkuće u trstiništu*. Franjo, pokretač svih bicikliranja na duže staze u mom životu i dobar znalac Bedekovićevih, ptice prepoznaje po ćurliku, ćifkanju, pućpulikanju, kliktanju, gugutanju, gigotanju, ćuruku, bruju, biglisanju, huku (*tiik, gek-gek,* črrio*, cicicici, frrrf*)… kako li se već to obilje melodija, kliktaja, intonacija… naziva. Lila, uvijek druga u ekipi, također se poprilično snalazi, a ja

(vječna treća) uglavnom posramljeno kažem – aha!

Ako ste alergični na pelud ili ne podnosite kukce, bolje ne dolazite. Ako ipak, nagrada je garantirana i znatna: to je stanište velike **ljekovite krvare,** biljke koja opstaje samo na vlažnim redovito košenim livadama, te uz nju životno vezanih vrsta leptira – **velikog i zagasitog livadnog plavca**. Krvarini batići baš krvave boje (kad dozore, poprimaju tamnu, gotovo crnu boju zgrušane krvi), taj suhi grozdić sitnih ljuskica postavljenih tako da čine ovalne grudice veličine vršnog kažiprsnog zgloba, ne mogu se nazvati nečim atraktivnim po našem poimanju, no – što mi znamo kakvu čaroliju od prilično obične zbilje stvore fasetirane oči kukaca? Nisu ni plavci, koliko god u ciklusima prirode bili važni, baš neki raskošnici: brzi i nemirni, skromno su lijepi u svojoj sićušnosti i jednoličnoj prašinastoj sivoplavoj boji s par nizova sivih pjega. Atraktivnost kako je mi vidimo baš i nije neka prednost: važnije je u životu imati svoju biljku i svoju životinju. To je sudbinski i egzistencijalno suštinski, osim za nas ljude… ili – jest i za nas, no mi smo se odali ideji slobode od svega i svačega, pa kako bude.

Moj zadnji, zimski posjet Bedekovićevima, bio je drugačiji: prevladava sivilo, mahovina, mnogo mulja (bilo je snijega i kiše), uz pozadinsko brujanje *motorki* – siječanj je, siječe se. Provlačeći se kroz grmlje, bila sam silno ponosna što sam prepoznala *vještičje uho*. Šteta što nema Franje i Lile: konačno se imam zbog nečeg praviti važna, a nikog u blizini… osim onih s motorkama, no briga njih za me i za vještice! Lijepa je to gljiva, najljepša koju znam: baršunaste crvene kapice, raste na trulom granju, jedino što je ime malo zazorno (čekam da se iz zemlje, ispod granja i humusa, izvije zgužvani konus šešira, nos, metla…). Jestiva je, ali nije hranjiva: čista žilava celuloza, no koliko su god problematične njene nutritivne kvalitete, na kraju dana šepurila se, lijepa i boje neoštećene prokuhavanjem, površinom zelene guste juhe od graška kao Palčičin čamčić. Uz par kapi *koščičnoga međimurskog oljija*. Eto, to treba predložiti Kneji…

One zauvijek

Postoje grabe koje se neiskorjenjivo upišu u identitet. Tako, eto, ne mogu ne spomenuti Špoljarovu *grabu* u Donjem Mihaljevcu, važnu referentnu točku odrastanja. Ta je, dakle, graba dobila ime po arhaičnom regionalizmu: špoljar je obrtnik metalske struke, bravar (njem. *Sporen*: mamuza). Naravno da u vrijeme njena događanja meni, nisam o značenjima znala ništa: imena su bila stvari, stvari imena, sasvim nalegli jedni na druge i tu nije bilo mjesta za preispitivanja, nedoumice, prenošenja, preklapanja, nesporazume, višeznačnosti, transferiranja i slična kulturološka zbunjivanja. Bila je ta Špoljarica mitsko mjesto moga djetinj-

stva koje, naravno, u djetinjstvu i nije bilo mit nego puko sastajalište. Gledano s roditeljske strane – zabranjeno mjesto puno prljave vode gdje ću uništiti odjeću (zaprljati sigurno, a najvjerojatnije i razderati), razbijenoga stakla negdje na dnu, pa je u tom smislu gadna prijetnja životnoj rutini i najava petljanja oko zavoja, strašne Francike (lokalne žene-vrača) ili – ne daj Bože, još kompliciranije, oko liječnika, koji je uvijek negdje daleko, na mjestu gdje se obilno gubi vrijeme. To je od svega najteže prihvatljivo, kradu se Bogu dani, što je grijeh: Bog nas voli radine, brze, efikasne, užurbane. Rane će zarasti, preživjet će se, no besposličarenje se ne preživljava – loš glas, glasina, nadživjet će nas i to je strašno!

Graba je, zapravo, bila čarobna: zelenkasta poluprozirna voda s gustim pramenjem algi na rubovima i posuta paperjem guski koje su se cijele dane u jatima brčkale u njoj. Za brigu o guskama to je bilo savršeno rješenje: nema opasnosti da se izgube, odlutaju, nestanu: dođeš do grabe i – tu su, samo nekako odabereš svoje. Guske mojeg djetinjstva jesu bile bijele, baš kako treba, no svaka je imala mrlju boje na vratu, znak pripadnosti jatu, odnosno dvorištu. Premda su gazdarice na neki čudesan način prepoznavale svoje guske (i sve ostalo svoje), oznake su razriješile eventualna presezanja u tuđe, što se događalo – namjerno ili ne – tko zna?

Nikad nisam voljela zimu, ne volim hladnoću, no graba je u svako godišnje doba otkrivala posebnu čaroliju. Zimi je bila klizalište. Omiljena zimska disciplina i vještina bilo je pravljenje *vijanca*: led se pažljivim rasklizavanjem pretvarao u elastičnu ali čvrstu podlogu, tako da se blago uvijao u središnjem dijelu staze, gdje je voda bila nešto dublja, čineći meki elastični jastuk korici leda. Problemi su nastali kad su igru preuzeli bezobrazni veliki dečki, kojima je bio gušt uništiti radost klincima. Nosili su cipele s *cvekima*, metalnim čavlićima koji su sprečavali izlizavanje đona. Kad bi klizali, ostavljali su urezane tragove (*rajzali* su, kao oni Krležini komendrijaši iz Balada, koji su „dorajžali s pekla"), tako da se nije moglo lijepo, skladno klizati poslije njihova „nastupa".

Graba je, kako rekoh, divlja, slučajna, spontana reljefna tvorba. Kultivirati se može u jezerce ili ribnjak. Moja graba nije bila iz roda Pepeljuga – nije se transformirala nego je odumrla. Prestala je biti graba i postala prazno mjesto, malo nasutog terena, neupotrebljivog, neiskorištenog. Nije smetalo, nije koristilo – bilo je tu i kralo Bogu dane… a to je gore nego ne biti.

Danas postoji u imenu koje je dio kolektivnog pamćenja, no nekako i ono hlapi s odlaskom pamtitelja, *mnemonesa*, a prostor osvajaju oblikovne i leksičke novotvorine. Srednji i mlađi znaju je pod drugim nazivom: njime se uzdigla i postala dostojanstveno nešto – *dječji park*, igralište s prikladnim rekvizitima. Izgleda šareno, zabavno, primamljivo no – nema djece. I ono malo što ih se dogodi, sjedne na klupicu ili ljuljačku pa protipka po mobitelu. O guskama znaju da su

bića iz crtića, onih za klinčićе… tko mari za njih?

U svojoj protočnosti vrijeme nas nalijepi gusto jedne do drugih: paziti je na rubove, svoje i tuđe još više. Ono olako rečeno – kako si napraviš, tako će ti biti – možda godi inteligenciji, ali ponižava cjelovito biće, koje nekim šestim, sedmim čulom, kao pretpotopna životinja usmjerena na tajne preživljavanja, pohvata eterične silnice života, skrene sa zacrtanoga kursa i – sve se mijenja. Život se događa sa svih strana jednako snažno i važno. Grabe nisu izuzetak.

Graba-raj

Postoje specijalizirane grabe, u kakvu spada Patkovgrad, Racijak ili Patkeraj – graba u čakovečkoj Globetki, gdje je lovačko društvo uzgajalo divlje patke. Vrlo je očigledno kako tvorbeni dio -aj/-jaj ima službu tvorbe imenice od motivirajućeg oblika (zagrljaj, oproštaj, fušeraj, kupleraj, pokušaj, razmještaj…), no meni je nekako draži drugi slijed tumačenja: to je patkin raj, jer očigledno jest, zapravo – bio je. Do još pred koju godinu utabana je staza vodila kroz livade i šumarke do toga što je ostalo od rajskog jezerca, ali ne zbog patki: tu su rasle đurđice, u velikoj količini, pa su nedjeljna prijepodneva mamila hodače. Dame u čizmama uznosito su, zarumenjenih obraza, nosile *pušleke*, možda koji za poklon majci u nekom domu, susjedi koja baš i nije za šetkaranje (*Je, je, sama sam ih nabrala. Baš je bilo famooozno. Malo friško, al zdravo. Baš šteta kaj nemrete…*).

Ima tu i priča koju bih mogla prikladno nazvati *Ja, patka*. Mi dođoši, *dotepenci,* neupućeni u stanje stvari na terenu, nerijetko izvučemo kraći kraj. Situacija je, naime, obećavala čistu uživanciju, ali sam zapela u gacanju po neočekivanom blatu i mahovini. Želeći isprati blato nataloženo na cipelama, od kojeg je korak postajao trom i nespretan, zakoračila sam u vodu, no bara, jezero… kako se uzme, već je koje desetljeće izvan uporabe i obnavljanja pa su rubovi nesigurni. I dno je zapušteno: mulj se poprilično nataložio, valjda do koljena. Nisam baš mjerila: na sreću, držala sam se za neku granu i samo malo zagrabila cipelu. Patke, tih par što je opstalo, razgakale su se od mojih nespretnih lamatanja rukama i nogama po zraku i površini vode (*koliko god mahala, nikad od ove dobre patke*!), nenavikle na takva uznemiravanja: njih se ne uznemiruje, samo motri, one su kraljice, vladarice, začarane djeve, vile. I ja bih tako da mogu… bar jednim dijelom sebe, onim koji vjeruje u bajke. Onaj drugi dio, pametan i praktičan, sav od zbilje, uzeo me za ruku, odveo kući, istuširao me, osušio cipelu i rekao… što je već rekao: nije baš nešto za pamćenje. Još jednom razorio iluzije: tu si, tako si, nema Trnoružica, draga moja. Idemo, posao čeka, stvarnost čeka… ne gubiti vrijeme.

I tako, grabe i ja sve više pripadamo nekom drugom vremenu, kolikogod ja

to neću, ne prihvaćam, ne dopuštam. Nedostaju mi: one su zažmiren dio sjećanja, neproziran dio zbilje, mrlja u čaroliji – ali bez nje ta bi čarolijnost, čarovitost bila sama po sebi razumljiva i manje čarobna.

Ima vrsta ružne pačadi koja to nikad ne prestane biti: jedino je „rješenje" istrijebiti vrstu na neki način, a načina se uvijek nađe: može se (i treba!) asfaltirati, betonirati, poploćiti, nasuti, poravnati, poljepšati, pa nećemo valjda… vidi kod susjeda… pa sramota je… Ako baš ne ide zatrpavanje, onda praviti se da rugobe nema. Nazvati je nekim stani-pani imenom.

U obranu dostojanstva grabe

Dok čekam da se sve to dogodi (ili možda ne?), uzmem *biciklina* i laganolagano, s pedale na pedalu, otisnem se u neki izlazak-zalazak… do grabe, riječnog rukavca u kojem vrijeme stoji, punih žabokrečine, ustajalih smrdljivih algi gdje se mrijesti opaka zvjerad komarci, muhe, strašna buba zmaj, pauci… Leptire i pčele ćemo nekako oprostiti, ali sve one silne gusjenice, uši i njihovu ljepljivu mladunčad – nikako: zatrpajmo grabe, mlake, sve te nečisti, rugobe i napasti. U ime bistrine, čistoće, bjeline, ljepote po mjeri naše komocije.

Konačno, mi smo slika Božja, mi smo svemu dali imena i vladamo svime stvorenim: vladari stvorenja i stvaranja! Samo da se nekako otresemo ovih nevidljivih lakomih napasti živih-neživih, koje nas, i tako nevidljive, sitne i nepostojeće, drže već cijelu godinu na uzdi, privezane za krevet, frižider, toplomjer, tv, mobitel… ta korona, *koruna*… ah, da je bar *gacija*.

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj za putopis)

POSONIA NA BIS

(Izvadak iz veće cjeline)

Ivan Kutnjak, Čakovec

Va ono vrime – vrime prez pinezi, prez carova i osobne ekskatedrile – reče Isus: „Idite. Prošećite… Hodajte malo.“

I.

I tako ti čovik – a ća će mu drugo! – nego da uzme, savi tj. stavi sebe u neku limenu kantu da bi… da bi pobjegao od sebe. Drugim riječima, da bi se pretvorio/pretovario u nekog potkornjaka koji će, usporedo s nekim gusjeničjim, mravljim pipcima - pipkajući po Zemlji, kaloti - istovremeno bušiti neke unutarnje hodnike u sebi, putujući od jednog do drugoga sebe. Rasprostrtog na križu, potopljenog u magmi ili ekstrahiranog na ringlišpil života.

Pa ti se, eto, tako i ja… jednostavno ohrabrih. Putem naših deputatora – degustatora i diskutatora - delegatora u carskim i kraljevskim visokim „tijelima“ što su visjela kao oltarna pala na oltaru savezne o'tatz bine - carevine, a koja su i u ta vremena služila kao dizajnerski urešen veo što bi – tamo u nekom Požunu, Budimu, Vijenu, Versaju, Edinburgu ili Londonu, Sevilli ili Madridu - sakrivao i prikrivao nepodmazane (ili prepodmazane) zglobove upravne tj. vladajuće, hliptajuće mašinerije i primao na sebe udarce vjetra što se kotrljao od naroda.

Uputih se, dakle, graničnim revirom, s polaznom točkom u Črnomu Mercu tj. Čakamturnu, Chaktonyi, Čakofcu pa preko Redicza, Sarvara, Sambotela, Jure tj. Đera do ciljne Posonije i grofova Chaka. Slijeva mi njemački knezovi, carevi tj. njihovi paževi, zdesna ugarski palatini, vojvode i nadvojvode napuljski i zapoljski

sa svojim lovačkim točkastim hrtovima, ulickanima za lov na nemoćnu divljač. I slijeva i zdesna sve neki krasopisom izvezeni pluvijali i misali, udžbenici, darovnice, listine i brevijari, nakinčeni nagy hatari i – usputno - ono prizemno: kućice, ogradice, kroveki i dimčeki pobrojeni u tim istim nadarbino listinama, rasijani i rastepeni ko zrnje iz šuplje vreće. Rasuti – ti isti črepeki od slame ili potrošene ručno iskresane drvene galanterije - šumarcima, pustopoljinama, livadama i močvarama, riječju: svuda gdje su komarci, gušteri i zmije ljutice potajice vrebali povijena, zgrbljena leđa i nožne prste sićušna živoga koščatog „Joba", što se nagnuo nad tek izniklo sjeme paradajza, ječmene kaše ili nekoga hibridnog izdanka sutrašnje „ajngelske kaplice".

Kad čovjek hoda Zemljom, nema pravi osjećaj one njezine poroznosti, skliskosti i krtosti. Riječju: kratkotrajnosti. I gdje će zagaziti u neki mućak, trulu jabuku, krepanu vjevericu što se tako hitro i spretno još jučer… Veslajući repom među stablima.

I tako… putuju misli. I putujem i ja s njima. Nastojim im se priključiti. Ruku pod ruku. Slijeva i zdesna mađarski jezik, mađarska sela, mađarske njive i šume, hoće se reći: ugarske, austrougarske; mađarske viže i krčme, mađarske staje i postaje: one križne za tankiranje goriva što ga moramo use i podase da bi nam let… tj. da ne bismo pali pod križem i izgubili uzgon. I pregled situacije. Npr. na usputnoj postaji - nekadašnjoj čvrstoj granici. Današnjoj Zemlji predaha. Između država. U šaroliku društvu mjesečara poput nas: istočnjaka, zapadnjaka, jugo- i sjevero- i onih drugih tj. sedmih, osmih, trinaestih: Mađara, Slovaka, Romana, Rumunja, Jugoslo… tj. Hrvata i Srba. Makedonaca. Azijata. Afrikanaca. Marsijanaca. To jest rasa ko pas… por… toriko.

Pred nama, tj. preda mnom moj sveti Gral tj. Grad, Metropola: „vugerskohorvatska" (svatko ima, naravno, svoj cilj: u životu, pa tako i ja: u životu, autobusu elj ejvijonu). Eto, još malo pa Dunav („Širok Dunav, ravan Srijem… hm, da mi je… da mi je fišpaprikaš u njem…"). Ne, fala! Ne bih. Ne bih bar danas…. Sad imam posla sa Svatoplukom, kad preplivam Dunaj. - Svatopluk!? Sventopulh!? - E, a ako ne znaš, pročitaj! S kamena štijem, jasno i glasno: „MILOVANEMU SYNOVI SVÄTOPLUKOVI SLAVNEMU VLADAROVI…" . E, upravo tako: Roma locuta causa finita mense iunio anno Domini… Ako ja točno priupamtih Domini anno: de ce ce ce el iks iks iks, izražavajući zdušno pokroviteljstvo nad sinovljevskom odanošću i žestokom molbom naroda. Za očinskim zagrljajem. A u potpisu IOANNES. Janes osmi. Onaj isti Johan, Janči, Vanči, Vanek, Ivina, Ivča, koji je i našemu dičnomu knezu, jednom od knezova, istu poruku. Poslao na kamenu. Stijeni. Što je potom ugrađena u portal, portik. Portondu. Rotondu. S obzirom da se sve okreće. Na vjetru. Pa i Rotonde. I carevi, i janjci. Doduše, na malo toplijemu vjetru. Koji „duva" odozdo.

II.

Posonia, Poszonya, Pressburg, Bratislava, Požun ili kako se već sve mijenjao ovaj toponim, ovisno o migracijskim i osvajačkim vjetrovima Kelta, Romana, Franaka, Avara, Gota i Vizigota, Arpadovića, Habsbuga, Napoleona i Moskve, a s njom i cijela današnja Slovakia. Slovensko, po naški Slovačka, sa svojom povijesnom ikonografijom i topografijom – toposima kao što su Košice, Trnava, pa najstarije mjesto slovačko Nitra, ili opet elitna renesansa na srednjoeuropskom Istoku Olomouc (zavijen u vrijeme moga boravka u drugoj polovici devedesetih u veo od ugljene čađe) i dr. središnji je dio europskoga svijeta, u svojedobnoj svezi sa Češkom Republikom te nekadašnjom Austro – Ugarskom, a u novije vrijeme s Istočnim „O'blokom". Požun, kako ga je zvao najveći dio naših, „vugerskohorvackih" parlamentaraca. U tamošnjem cesarskom parlamentu „slavnoga Kraljevstva". A među kojima je bio i nekadašnji prečasni, bistrički župnik Ivan Krizmanić, prevoditelj "Robinzona" na kajkavski kao i mnogi drugi.

Tragovi moravske braće Ćirila i Metoda jasno su utisnuti u ovo tlo i danas u njezinoj vjerskoj obojenosti grimizom kršćanstva /katoličanstva. Spomenik postavljen ispred samoga Staroga grada - vladarskoga dvora u gornjemu gradu nedvojbenim dokazom je tome još iz vremena ćirilometodskoga (mramor je, doduše, novijega datuma!).

Taj isti vladar, Svatopluk (848. – 896.) – konjički drugar našemu ponosnom Tomislavu dolje na Tomislavcu ispred Glavnoga znak je da su vladari uvijek bili na konju, i, po mogućnosti, na brdu, za razliku od njihovih pobočnika na magarcu i pješadije na kljusetu od drveta. Neki od njih u pohod bi odlazili prema jugu, dakako, u jeku (fu)turističke sezone, oboružani – osim autokartama, neseserima i bedekerima, i ponekim mačem, mačetom, trumpetom, handžarom, kopljem, parabelumom – eto, naš tj. moravski knez Svatopluk, Svetopluh, Sventopulh (prema nekim povjesnicima: osvajač, vidi npr. J. Horvat), dok bi se drugi upućivali na sjever, bit će: na skijanje preko Beča i Budima četrset osme tamo na Karavanke i preko, tražeći „zalutalu" braću po krvi „asterovugerskoj" tj. po svijetu, također s „praćkom" za pojasom – Jelačić (vidjeti isti izvor).

Kad čovjek krene prema povijesnom Požunu, koji je na „sanitarnoj" distanci (misli se ovdje, dakako, na onu na drugoj obali) od Beča, po nekima svega pedeset(ak), po drugima šezdeset(ak) kilometara, ima osjećaj da će tamo naći isto ono što su tražili brojni Hrvati – braću po vjeri, braću sa istim ili vrlo sličnim povijesnim pamćenjem, riječju: slavensku braću, slavenski jezik i vrelu slavensku krv. Misli su mi pritom upravljene na moga veličanstvenoga profesora metodike na faksu, diva od čovjeka (kojega danas nastavlja na povijesnoj akademskoj vertikali njegova kći akademkinja, stručnjakinja neurologinja Vida), kod kojega

– mojega Profesora i uzora iz Medulina - nije bilo predavanja, a da nije istaknuo: „To ćete naći u Metodici početnog čitanja i pisanja – koju sam ja napisao – ali to sad nije važno…“ - riječju: analitičko – sintetičke, europske, komenskijevske metodike - moga dragoga profesora Demarina, Matu. Mate je u dramatičnim okolnostima okupirane Histrije spas i jedini izlaz morao potražiti među svojom slavenskom braćom na sjeveru, a odakle se vratio s dvostruko „nabildanom“ ljubavi prema svojoj domaji Hrvatskoj. Ili, opet, na onoga s drugoga faksa, a koji je elaborirao svoju „moralnu“ monografiju na kantovskim temeljima kategoričkoga imperativa. Bio je to dr. Ante Vukasović, kasnije dopredsjednik kršćanskih demokrata, a koji se tako dražesno slatkokiselo nasmijao kad je moj sin – dijete od pet ili šest godina u njegovu društvu s Veselicom, na Antino pitanje koji je najveći hrvatski političar, kao iz topa ispalio: „Franjo Tuđman…“ E da, sin mi je u tim svojim jarkim i žarkim, ratobornim godinama s mliječnim zubima razvaljivao ulicu ozvučenim „marseljezama“ poput one „Mi smo garda hrvatska…“, prateći sam sebe u transu na žutom minijaturnom trzalačkom suveniru s četiri žice „z bistričkog proščejna“.

Ono nešto dulje povijesno pamćenje odvest će me i u ona dramatična vremena vjerskih sukoba i krojenja nove vjerske - političke karte ovoga dijela svijeta nakon zapadnoga „raskola“ i Lutherovih „teza“, a koji je progutao mnoge značajne glave i umove, npr. našega „ježovitu“ Marka Križevčanina u Košicama, podignutog i na čast oltara u nekim ne tako davnim godinama. E, bilo je… bilo je i u mojoj klasičnoj, da, da, u neka ona vremena Šalate tj. Interdijecezanske tj. dobrih četiri stotke poslije i uzoritoga Šepera na vrućoj stolici agramerskoj i kasnijega drugoga čovika Crikve, i ne samo one u Rvata. Bilo je dakle časnih i uzornih edukatora i „ježovita“, također dvostrukih doktora s europskih univerza, afirmiranih književnih kritičara, akademika (Nagy, Maraković, Jurić, Hosu, Šemudvarac, pa braća Weisberger), pa su neki, zahvaljujući svome pronicavome literarnokritičkomu nervu imali sreću vidjeti Gradišku i iznutra kada su stavili pod svoj „sitnozor“ onu drugu također „funkcionalnu književnost“ što je pečatila svoje vrijeme. A propos Šepera pišem sebi u čest što sam u stanovitoj prigodi/prijemu bio i ne kao poštar u njegovu „erdedijevskomu Zatonu“, a stanovito vrijeme prije toga u neposrednu razgovoru u statusu gimnazijalca – golobradca u tijesnoj „izbici“ Svetoga Martina tj. „šegeštriji“ svetomartinskoj, primivši od njega i osobni suvenir s križićem i rukodjelnim autografom: „Franjo dr. Šeper, nadbiskup zagrebački“. I to u jednom minijaturnom, a značajnom povijesnom zakutku – Svetomu Martinu, trodecenijskom „feudu“ župnika – mučenika, prečasnog Vladeka Pelina. Koji danas svoje britke snove snuje na tamošnjem mjesnomu groblju mojih otaca o svojoj pravedn(ij)oj karađorđevsko - vugersko - komunističkoj hrvatskoj nebeskoj domovini.

Sve u svemu, mnogo razloga da bi se osobno i intimno pokucalo na gradska vrata ove europsko – svjetske carske pozornice, s prekrasnim vidikovcem na Dunav, po njihovu Dunaj (a propos Dunaja, i u Međimurju je Dunaj običnije nego Dunav, barem kako je to zabilježeno u ovdašnjoj UNICEF-ovoj svjetskoj baštini – pučkoj pjesmi međimurskoj „Prek Dunaja na bregu" – stih iz jedne od pjesama). Ovdje, podno kraljevskoga dvorca, dvora, „vikendice", s vrtnom arhitekturom iz Versaillesa odnosno imitacijom vrtnih umijeća Kralja Sunca.

III.

U jedno: nema ulice, nema kamena, nema vugleca iza kojega ili u kojem se ovdje, u Požunu – Bratu Slavi – Pressburgu ne skriva neka značajnost. Pokazuje tj. ukazuje vam se tako zgrada, zdanje npr. koje je Napoleon kao pobjednik nad AU odabrao za potpisivanje kapitulacije te iste (J)AU, ili crkva svetoga Martina, francusko – panonskoga sveca, katedrala vitkih lukova tj. stupova, a u kojoj postoji i dokumentarni (pored ostalih), likovno-grafički zapis iz 1655. godine o krunidbi našega staroga, dobroga znanca, cara Ignacija Leopolda krunom ugarsko – hrvatskoga (pa onda i slovačkoga, češkoga) kralja i cara, Poldija poznanika iz vremena redeklinacije i dekapitacije Zrinskog i Frankopana u Bečkomu Novomu Mjestu, po njihovu Wienerneustadtu. U ovoj značajnoj katedrali okrunjeno je četrdesetak austro – ugarsko – hrvatskih kraljeva i careva i carica, a što je i za Europu i za svijet nesumnjivo previše.

Nacionalno kazalište – teatar „na rivi" tj. Donjemu gradu, u neposrednoj blizini šumeće Rijeke, najveće europske rijeke što huči od Regensburga i Beča pa prema trećem i četvrtom Be odnosno dunavskoj „kvadrilji" (prijestolnice Beč – Bratislava – Budimpešta – Beograd) samo je jedan od mnogih u ovomu gradu, kažu, pored mnogih, i glazbenih i likovnih i drugih kulturnih institucija i budi brojne asocijacije. Pa zatim dio grada sa starim Gradskim vratima, pa – za razonodu - najuža trokatna kuća na svijetu, širine običnog dovratka, kao i bezbrojni braueraji. Tu su, međutim, da ne ostanemo razjapljenih usta uzalud - i europski meniji „od knedlički" u elitnim povijesnim europskim ugostiteljskim zdanjima i njihovim pitoresknim terasama. I knedlički su specifikum ovih prostora, od onih tirolskih i štajerskih, bavarskih i donjoaustrijskih varijacija, u jelovnicima apostrofirani kao „nudeln", po naški knedle, knedlini s jetricom unt persil, pekmezom, prženim krušnim mrvicama et cetera ceterorum.

A s druge strane Dunaja, na njegovoj južnoj obali sve ono poznato što resi predgrađa mnogih prvo- i drugorazrednih europskih i svjetskih odredišta: noviji dijelovi grada faktične i praktične prijestolnice: trgovinski centri, benzinske crp-

ke, cestovne petlje i slično. Ono što moram svakako zapisati: u jednom od takvih zdanja, namijenjenih ljubiteljima kineske i turske modne industrije nabasah na odjel – reprezentativni odjel u punomu sjaju, s nepreglednim stolovima i policama „slovenskih" knjiga, časopisa, revija, riječju: „slovenske" pisane riječi kojom sam ostao zadivljen. Bilo je tu i književnih „suvenira" značajne živuće Slovakinje, pjesnikinje, urednice i diplomatkinje, znanice s „Murakona" – međunarodnoga festivala suvremene poezije u mojemu Svetomu Martinu, Stanislave Chrobakove Repar, u ta doba slovenske „snehe", s njezinim (književnim) darom Slovencima „Slovenka na kvadrat". Imam i danas negdje u ovomu kompu fotku na kojoj sam viđen tj. vidljiv u visokom društvu njezinu te njezinih i mojih uvaženih kolega - jedan od njih je i njezin (tadašnji) suprug, najveći slovenski verzirani kierkegordovac i nakladnk europskoga formata, filozof i književnik Primož Repar, a drugi dobitnik najznačajnije mađarske književne nagrade za poeziju prije koju godinu, Lajoš Bence, istotobno i vrsni, vrhunski vinar i vinogradar.

Mogu, ucviljen, reći tj. priznati da nisam kušao „knedličke", kultno jelo na potezu Insbruck, Lienz, Prag, Brno, Plzen, Pressburg tj. Bratislava i dalje, a kojim se vjerojatno, tu i tamo počastio i Kafka, kao i brojni naši „priseljenci" na praške i bratislavske, trnavske likovne i filmske akademije, visoke škole, liceje i študentske menze, kujući planove za svoje buduće književne, likovne, glazbene, gradbene karijere i uspjehe. Hrvatsko bi umjetničko i kulturološko nebo ostalo velikim dijelom „vu kmici" bez „knedlički" tj. bez Vatroslava Lisinskog, Vjenceslava Novaka te brojnih drugih – i književnika i umjetnika, i gradbenika i filmađija. A i naš bi jezik danas drukčije izgledao da ga nisu sjevernjaci (Šulek) na današnje rokgitarine „štrune" „poriftali". Akademsko obrazovanje na ovim prostorima uostalom seže u daleko srednjovjekovlje, pa čak i u tisuću tristo i neke.

IV.

Ono što čovjeka, naše radoznalo oko, sasvim sigurno, najviše impresionira, ono što se s ovoga kraljevskoga Brda prostire i proteže kao neki obasjani put u Svemir, na „drugu obalu" je, nema sumnje, „Apolonov most" preko Dunava, dvoetažni (jedino bez lifta, a možda i ta stvarca negdje ima, ali je nismo stigli uživo „otkopčati"), ponosni, protočni, bočno i podno pješački, a kakvi bi Zagrebu, Agramu, Zagabriji… da ne naričemo dalje… Mogu se podičiti da sam ga „proburazio" pješački, u velikoj hitnji mojega mladoga pratioca za predgrađem i njegovim blagodatima, picama, hamburgerima et cetera. Kao i ponekim opipiljivim suvenirom iz Slovakije tj. Kine, Bangladeša, Republike Turske, tj. donjega – gornjega rublja, kičeraja, niškoristi.

Ovaj most i ovaj kičeraj – dva svijeta, dva cvijeta s istoga stabla – današnjeg „čoveka", rekao bi Kiš, „razvijenog do pojasa. Od poda".

Apolonov most doista je Slovakija u punomu sjaju – europska prijestolnica i europski tranzit na potezu od Moskve i dalje pa na jugu do Drača i Podgorice, malo istočnije Ohrida i Vardara te na sjeveru Praga pa preko praga do Helsinkija i Berl… Berlina. Fala na pitanju!

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj za putopis)

SJAJ U TAMI

(Balatonföldvar 1999. i 20 godina poslije)

Denis Peričić, Varaždin

Kad je nastojao rekonstruirati konfuzan slijed događaja koji su prethodili potpunoj promjeni svijeta, Denis je zaključio: počelo je kad se na noćnome zagrebačkome nebu više uopće nisu mogle vidjeti zvijezde.

Svjetlosno zagađenje učinilo je svoje. A tako je malo vremena proteklo otkad je znao tumarati pustim, neosvijetljenim ulicama, mračnima kao u rogu.

Koliko je prošlo otad? Pola života? Jedna mladost?

Sa sjetom se prisjećao mladenačkih šetnji Trešnjevkom, Trnjem, Sigečicom: znao bi se spotaknuti o šaht ili sličnu izbočinu, jer hodao je uzdignute glave, zaneseno promatrajući zvjezdano nebo.

U tišini, iz nekoga kućerka, kroz otvoren prozor, u toploj bi se ljetnoj noći s radija čula pjesma Josipe Lisac:

Jedna mladost, jedan svijet nade
raste tiho u srcu tvom.

Bilo je to doba kad su dječaci čeznuli da postanu astronauti, kad se činilo da ni nebo nije granica, kad se govorilo o putovanjima na daleke planete, kamo nijedan čovjek kročio nije, kako je najavljivala špica *Zvjezdanih staza*.

Kamo je nestao taj svijet nade?

Na to pitanje Denis nije znao odgovoriti. Taj se svijet nade rastakao postupno, iz jednog ekstrema u drugi: iz prividne utopije *Crno-bijelog svijeta* u rat, iz slavljenja samostalnosti u apatiju korupcije, iz ushićenja prvih ljubavi u razočaranja, iz neobuzdanih nagnuća u sivilo rutinskih poslova, iz bezbrižnih fešti u istakanje nezadovoljstva u čašice za šankovima opskurnih špelunki; iz veselja u čamotinju, iz društvenosti u samoću.

Tad kad je prvi put primijetio da se zbog svjetlosnog zagađenja na noćnome zagrebačkome nebu više uopće ne mogu vidjeti zvijezde, Denis je, otprilike u sre-

dini svojih dana,[1] počeo doživljavati poteškoće s vidom.

Djelovalo mu je to silno zbunjujuće. Nikad nije imao problema s vidom: nikad nije imao dioptriju, nikad nije bilo potrebe da nosi naočale. Oduvijek je imao problema s raznim bolestima: od dječjih, kojima je bio izloženiji od većine vršnjaka, do onih „predstaračkih", koje su se počele lijepiti za njega prije nego u većine ljudi njegove dobi: protruzija diska, visoki tlak, i tako dalje – sve ono što salijeće ljude u pravilu desetak godina starije. Ali vid mu je bio savršen.

Ipak: prvi simptomi poteškoća s očima bili su krajnje… pa, recimo: asimptomatski; tu će riječ uskoro svi naučiti jer će se često spominjati, u vezi pandemije.

Radeći kao lektor u Leksu, stekao je naviku primjećivati i najsitnije greške u tekstu.

„Profesionalna deformacija", govorio je kad bi prijatelju ispravio neki službeni dopis a ovaj bi se začudio kako li je samo uspio zapaziti da je u riječi „je1a" krivo upotrijebljena znamenka „1" umjesto slova „l".

Ta mu je profesionalna deformacija bila korisna u poslu, no u svakoj drugoj sferi života postajala je – naporna. Kako je pak razina pismenosti propala ne na dno nego duboko ispod dna civilizacijske razine, ta je navika postala prokletstvo: uz rijetke iznimke, činilo se da više nitko ne zna ni osnovna pravopisna i gramatička pravila, ili da nikoga više ne zanimaju, kao niti da nitko više ne vodi računa o smislu onoga što piše. U novinama i knjigama, a osobito na portalima i na teletekstu, zamjećivao bi greške zbog kojih se nekad padalo razred i u osnovnoj školi: neoprostive, sulude, iritantne, a taj se trend počeo širiti doslovce poput epidemije.

S vremenom, jedva da je više mogao naići na tekst bez grešaka.

Do 2019. godine nije više mogao normalno pratiti ni najbanalniji tekst, pročitati ga tek da primi informaciju: uporno je zastajkivao na svakoj grešci i dugo zurio u nju. Zurio je u riječi *rijeć* ili *reči*, *pobijedu*, *nemočne* koje treba *zaštiti* (zašiti ili zaštititi?), *biljarde* dolara, *miljone* kuna, *Svetu stolcu*, *osnov*, *prisustvo*, *oko 20-ak*, *Minhene*, *Munchene* i *Muenchene*, i u sve silne interpunkcije nabacane bez veze i reda ili one kojih, jednostavno, nije bilo ondje gdje su nužne. Piljio je u udvojene pomoćne glagole ili pak sa zaprepaštenjem uviđao njihov izostanak, snebivao se nad tim i takvim *dešavanjima*.

Užasavao se nad apsolutnom prevlašću *kojeg* (za živo) ondje gdje treba koristiti *koji* (za neživo);

neživo je postalo živo.

Kao da su ljudi masovno poglupjeli zbog neke bolesti, ili zbog neke sistemske greške, pomišljao je.

[1] *Psalam 102,25.*

Kao da je nešto puklo u kopreni svijeta i kroz tu je rupu prodro neki računalni virus koji je doveo do masovnog poglupljenja.[2]

I dok je jednom tako zurio u sličan banalan propust, uporno ga fiksirajući, vidno polje oko tog mjesta u tekstu počelo mu se zamućivati. Kao da mu je netko noktom – ili kirurškim skalpelom – zagrebao po mrežnici, to je mjesto postajalo mutno. I sve mutnije. Za nekoliko trenutaka više ga uopće nije vidio. A oko tog slovca, te greške, širila se neka pogreška u njegovu vidnom polju, nešto što se nije smjelo pojaviti: koncentrični krug svjetla, presvijetlo područje koje se širilo sve dok mu nije posve onemogućilo razaznavanje detalja.

Bio je šokiran. Mislio je da to neka šala, da mu je nešto upalo u oko; sitan žar cigarete; možda ga je netko naciljao onom glupom laser-igračkom; možda je samo previše gledao u ekrane računala, televizora i smartphonea; a možda se svjetlosno zagađenje s noćnoga zagrebačkog neba odjednom preselilo u njegov organ vida?

Legao je u zamračenu prostoriju i zatvorio oči, no krugovi svjetala i dalje su se širili i na pozadini sklopljenih vjeđa – koja bi, barem u mraku, trebala biti tamna.

Negdje iz podsvijesti doprli su mu stihovi stare pjesme Massima i grupe Dorian Gray:

gledaj sjaj
sjaj u tami.

No zapravo, jedina prava asocijacija bila mu je:

vidim koronu.

Naime, te davne 1999. godine – 10 dana prije svog 31. rođendana – kraj Balatonskog jezera promatrao je potpunu pomrčinu Sunca.

Bio je to glavni događaj te lijepe, možda i posljednje lijepe godine prije nego što će ushićenje dolaska novog tisućljeća zasjeniti strava 11. rujna i psihoza koja je uslijedila. Mediji su veselo najavljivali pomrčinu, novine su dijelile posebne naočale, a stručnjaci upozoravali da se bez njih ne smije gledati u Sunce. Objašnjavali su da će u Hrvatskoj (koja će ostati u pojasu *penumbre*) pomrčina biti djelomično, ali ipak znatno vidljiva, dok će samo stotinjak kilometara od granice, na Balatonu

[2] Usp. Maryanne Wolf, Čitatelju, vrati se kući, Naklada Ljevak, Zagreb, 2019., i Anita Peti-Stantić, Čitanjem do sporazumijevanja; Od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2019.

u Mađarskoj (koji će „ući" u pojas *umbre*), biti stopostotna.[3]

Tog su se dana u Balatonföldváru okupili deseci tisuća ljudi, pristiglih iz raznih europskih zemalja, pa tako iz Hrvatske. Odmalena entuzijast za sve nebeske pojave, Denis nije želio propustiti tu jedinstvenu priliku, pa se tako ranim jutrom, sa skupinom prijatelja – Krešo Geci, Srećko Lebinec – autom uputio prema Mađarskoj.

Satima su miljeli u koloni koja se, kako su joj se priključivali znatiželjnici iz sviju susjednih zemalja, svakim kilometrom povećavala i usporavala. Dan je bio užaren, nebo vedro, uvjeti idealni. Nasreću, stigli su navrijeme te se uspjeli priključiti znatiželjnicima koji su do trenutka završne predstave zauzeli svaki četvorni metar uza 77 kilometara dugo jezero.

U trenutku kad je Mjesečev disk potpuno prekrio Sunčev, Denis se osjećao kao da se našao u nekom vrhunskom znanstvenofantastičnom filmu. Ako već ne kao u Kubrickovoj *Odiseji u svemiru* – jer je 2001. tek imala doći – a onda barem kao u staroj seriji *Svemir 1999*.

Kad se oko zacrnjenog Sunca, kao u fotografskome negativu, pojavio dijamantni prsten, a odmah potom izbila *korona*, zvijezdina atmosfera, koja nam je zbog njezina sjaja inače uvijek nevidljiva, Denisu su se odsjekle noge: bio je to najveći događaj u njegovu životu.

A 20 godina kasnije osjećao se doslovce kao da mu *neka druga svjetlost probija oko.*

Jer: čitajući neku glupu vijest na teletekstu, opet se zabuljio u jednu pravopisnu grešku na ekranu, gdje je izrazito jak kontrast između blještavih bijelih slova i crne pozadine.

I tad je doista doživio rupturu mrežnice.

Iz čista mira

(*iz vedra neba*, prisjetio se starog izraza),

u vidnom polju pojavili su mu se crni oblici: nasumični, tamni pabirci tekućine, očne vodice koja je prodrla ondje gdje se, ako je oko zdravo, nikako ne bi smjela naći. Takozvane „mušice", ti smetovi, zaplesali su svoj samoživ, histeričan i zloguk ples, zaprijetivši mu krajnjom posljedicom do koje – kako je uskoro saznao – može doći ako se hitno ne intervenira laserskim pečaćenjem rana nasta-

[3] Pojmovi umbre i penumbre na hrvatskim su web-stranicama „objašnjeni" uglavnom lošim (ili pak automatskim) prijevodima s engleskog. Stoga će njihove pojaseve najzornije prikazati mađarska poštanska marka objavljena povodom tog događaja (http://www.astropixels.com/blog/2017/05/2017-eclipse-stamp/):

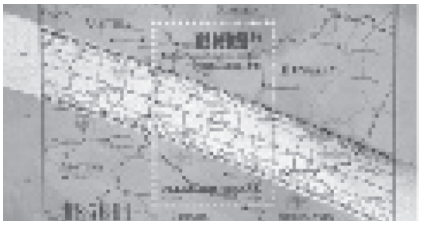

lih na mrežnici: potpunom sljepoćom.

Da: bio je to najgori događaj u njegovu životu.[4]

Kada su ga prislonili na laserski oftalmološki uređaj – koji prodire sve do stražnjeg segmenta oka – pod tim su se zaslјepljujućim i bolnim osvjetlјenjem „mušice" počele transformirati.

Uobličavale su se u neki obrazac, poprimale ujednačenu formu: okruglastu, kuglastu, a pritom i načičkanu svojevrsnim izraslinama.

Kada mu je liječnik specijalist koji je s druge strane uređaja kroz specijalne leće promatrao njegovu mrežnicu rekao neka opiše što vidi, Denis više nije spominjao „mušice", jer su se one preinačile u oblike poznate mu iz prirodoslovnih knjiga; stoga je odgovorio:

„Kao da… kao da vidim kroz koprenu svijeta…"

„Molim?!" zapitao je liječnik.

„Vidim…"

odgovorio je Denis,

„…vidim virus."

I dodao:

tek djeca
zapravo još smo bili
kad smo se devedeset devete
autima uputili
preko Zagreba i Goričana
(u, kakva je gužva bila!)
na Balaton
Blatno jezero
da vidimo pomrčinu Sunca
u punom sjaju
odnosno mraku

i tad vidjeh koronu
onu pravu
Sunčevu
što se stvori oko solarnog diska
u trenutku potpunosti
i neopisive
Bogom dane

[4] Usp. https://www.opticalexpress.hr/bolesti-oka/retinalna-rupa:

Ruptura mrežnice nastaje kad se u mrežnici – fotosenzitivnom tkivu u stražnjem dijelu oka – pojavi mali otvor. Uslijed toga, iza tog tkiva može se nakupljati tekućina, zbog čega se ono odvaja. U tom slučaju nužna je hitna medicinska intervencija da bi se spriječila sljepoća.

savršenosti

i pomislih
djetinje
da to je pravi predznak
divnih i dobrih
čudesnih vremena
u novom tisućljeću
nakon svega što je bilo
od hladnog do vrućeg
rata
e da sam tad znao
što li će doći
u novom tisućljeću
kakva će biti nova
korona
i ne samo ona
ne bih se ushićivao
nego bih se utopio
u pola metra dubokom
Jezeru blata

plutao bih potrbuške
podbuhao napuhnut
beživotnim očima
gledao ribe
nijem

netko bi rekao
da se tip utopio
došla bi mađarska Hitna
bilo bi kasno
ništa me ne bi spasilo
briga bi me bilo
baš bi me briga bilo
jer bolje bi i to bilo
nego da nakon svega
pa i rata
živim usred korone
živim u moru blata

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj za putopis)

ROCK 'N' ROLL TRIPTIH: LOS ANGELES (II.)

Ples atoma na pustoj plaži

Tomislav Ribić, Varaždin

San Onofree beach prostire se ispod nas. Stigli smo. Možda ćemo imati naš dan velikih valova.[1] Tišina posvuda. Prazno parkiralište iznad kojeg se uzdižu brežuljci bez raslinja. Liče na ogromne dine, krajolik Marsa. Promatram ocean prema kome se polako spuštamo utabanim pješčanim puteljkom.

Stigli smo na samotnu plažu. Plaža je prazna. Bez terena za odbojku na pijesku, bez roštilja, bez kula osmatračnica, džipova i policajaca. Nije bilo ni smeća razbacanog po plaži. Bilo mi je pomalo čudno da me je rođaka dovela na osamljenu plažu. Kupili smo usput sendviče i grožđe i rasprostrli se sami na ogromnoj plaži. Ne, ipak nismo bili sami. Imali smo malo društvo. Jato galebova. Jedan mi se približio čim sam uzeo grožđe iz torbe za plažu.

Da li je to galeb Jonathan Livingston?[2] - upitao sam Liz – i da li je to nadolazeće jato njegovo jato?

Moja rođakinja samo je odmahnula rukom. Otišli smo plivati u ocean. Pitao sam se da li je to usamljeno mjesto i opasno mjesto, zalazi li ovdje Norman Bates.[3]

Iznad plaže se uzdizala uzvisina pa sam osmotrio okolinu u pravcu San Diega ima li možda koja koliba ili Bates Motel. Ništa nije bilo na obzoru osim pješčanih dina, trave i nekoliko visokih agava na obronku koji je vodio do autoputa.

Hranio sam galebove bobicama grožđa, korom kruha i uživao u pogledu na beskraj oceana. Okrenuo sam se na trbuh i pogled mi je sada padao prema dru-

[1] Dan velikih valova (Big wendsdey) - kultni film prepun vratolomija jahača valova na ogromnim valovima

[2] Galeb Johnatan Livingston, kultno djelo američkog pisca Richarda Bacha nastalo krajem 60-ih godina o galebu koji pokušava naučiti o životu i letu

[3] Norman Bates, glavni lik Hitchockova filma Psyho

gom kraju plaže. Ostao sam malo zatečen od onog što sam vidio. Ustao sam polako i zagledao se u građevinu koja je bila udaljena možda tri kilometara od nas. Velika betonska građevina s okruglom kupolom i izgledom atomske centrale.

Liz, nije li ono atomska centrala?

Da - kratko je odgovorila.

Pa kaj tu nije opasno za kupanje?

Nije, dolazim ovdje kad želim biti sama, mirno je i lijepo mjesto.

Ležimo na plaži s pogledom na atomsku centralu. San Onofree beach.[4] Mir i tišina. Nema ni zalutalih ili izgubljenih izletnika, ni dilera, ni samoubojica. Samo nas dvoje i Johnatanovo atomsko jato. Tek je godina prošla od Černobila.

Poslije tri krenuli smo natrag za Tustin da se pripremimo za večeru u meksičkom restoranu. Trebali smo se vratiti do šest sati urediti se i pričekati tetu Ethel, maminu sestričnu, da se vrati s posla. Iako je radno vrijem od devet do pet, teta odlazi na posao uvijek oko sedam kako bi već u osam bila u kancelariji. Time dokazuje privrženost poslu i lojalnost firmi. Obično ostaje do šest, ali, budući da je uspjela dobiti rezervaciju u restoranu za sedam, danas bi trebala doći s posla oko šest.

Svaki dan ti majka dolazi kasno i još čita stručnu literaturu do osam – komentiram sestrični.

Da, tako je kod nas. Dokad sam radila u centru L. A.-a vozila sam se svako jutro dva i pol sata na posao, a u onoj gužvi poslije posla potrošila bih i tri sata! Zato sam dala otkaz i sad čekam novi posao.

Nije to kao kod nas da radiš od šest do dva i već si u pola dva spreman za odlazak kući – proletjelo mi je mislima, ali ništa nisam rekao jer je to znala i sve vidjela prošlog ljeta u Varaždinu.

Čari su to kapitalizma koje sam poslije i ja osjetio u Hrvatskoj.

Jutro. Smog iznad Tustina, rosuljica i naposljetku sunce. Nisam se baš naspavao poslije odlične večere u meksičkom restoranu koja je potrajala do devet uvečer. Jutro kao i jučerašnje. Sunčana Kalifornija zove me još jednim danom. Čini mi se da nikad ne kiši u južnoj Kaliforniji,[5] sjetim se pjesme iz sedamdesetih čiji je samo naslov govorio da možda ne kiši u Kaliforniji. Za sada sam se uvjerio da ne kiši.

Danas obilazimo Laurel Canyon, mjesto hipija i umjetnika, popularno od kraja šezdesetih do ranih sedamdesetih godina. Mnogo malih i velikih kuća po

[4] Atomska centrala na plaži San Onofree zatvorena je 2013. Nakon neuspješne zamjene parnog generatora i trenutno se nalazi u procesu razgradnje.

[5] It never rains in southern California, veliki hit Alberta Hammonda iz 1973.g.

proplancima, antikvarijati na glavnoj ulici, mnogo drveća, grmlja, zelenila po ulicama. Smješten je u brdima iznad Kineskog teatra odnosno kina otvorenog 1927. godine i jedne od najvećih holivudskih znamenitosti u kojem su bile održane premijere popularnih američkih filmova poput Ratova zvijezda, epizode IV, 1977., poznatog i kao mjestu na kojem su se dodjeljivale nagrade Oscar od 1944. do 1946. godine. Kino je smješteno na Hollywood bulevaru na kojem su otisci filmskih zvijezda, a ispred njega je otisak prstiju ruke i potpis Marylin Monroe. Kad smo prošli Kineski teatar na kraju Hollywood bulevara skrenuli smo desno na područje poznato kao Hollywood Hills i Laurel Canyon koji se proteže u brda sve do ulice Mullholand Dive.[6] Laurel Canyon po cijeloj dužini grana se poput stabla s većim i manjim granama te je važna ruta na gradskom potezu sjever - jug koja povezuje Hollywood sa centrom L.A. Krajem 60-ih i početkom 70-ih prozvan je nexusom kontrakulture. Jim Morrison, Joni Mitchell, Neil Young, Linda Ronstadt, Frank Zappa, Brian Willson, The Eagels, Jackson Browne, The Byrds živjeli su u kanjonu; tamo su se rasformiravale stare i nastajale nove supergrupe poput C,S,N &Y, The Eagels, a Henry Diltz legendarni rock fotograf zabilježio je to vrijeme u mnogim fotografijama koje su korištene i u dokumentarnom filmu Laurel Canyon te se mogu kupiti posteri tih fotografija u lokalnim suvenirnicama.

Kanadska kantautorica Joni Mitchell je svoj treći album iz 1970. inspiriran životom u kanjonu nazvala Ladys of the Canyon (Dame iz kanjona), a kuća u kojoj je živjela ovjekovječena je u pjesmi Our House (naša kuća) Grahama Nasha, koji je tada živio s njom. Na albumu Déjà Vu grupe Crosby, Stills, Nash &Young našla se je uz Our House i pjesma Woodstock koju je napisala Jonie, a zanimljivo je da su se članovi grupe prvi put našli u Joninom dnevnom boravku. Ostalo je povijest. Uvijek osjećam neko ganuće kada otkrijem neke tajne vezane uz drage ljude, pjesme, filmove.

Kuća Cass Elliot iz grupe The Mamas and the Papas smatrana je najvećim mjestom cjelodnevnog partijanja najvećih zvijezda tog doba. Atmosfera partijanja odlično je prikazana u biografskom filmu Rocket man, biografiji Eltona Johna, u scenama kada se svi okupljaju kod Cass poslije prvog Eltonovog koncerta u poznatom klubu The Troubadour.[7] Cass je uvijek bila dobra domaćica i pjevačica. Nerazdvojni je dio Kalifornije, pogotovo *zimi kada je lišće smeđe, a*

[6] Mullholand Drive, po ulici je nazvan poznati noir psihološki triler redatelja Davida Lyncha; Lynchov panegirik Hollywoodu, dobitnik zlatne palme na filmskom festivalu u Canessu 2001. za režiju

[7] The Troubadour - poznati klub na Santa Monica Blvd u kome su svirali Elton John, Carole King, James Taylor, The Eagels, Linda Ronstadt, Tom Wiats, Jackson Browne, Roberta Flack, Donny Hahaway; Tom Waits, Randy Newman, Van Morrison, Springsteen, Miles Davis, Dylan, The Byrds, Leonard Cohen, Pearl jam, Foo fighters…

nebo sivo, a ti se vraćaš iz šetnje dok Kalifornija drijema svoj zimski san.[8]

Lunjali smo cestama, ponekad bismo i zalutali. Zastali bismo na nekom od parkirališta i zavirili u ogromnu mapu cesta u L.A.–u. Tada sam vidio kako je planski napravljena kompletna struktura autoputova kroz taj babilon jezika i kultura. Santa Monica Blvd paralelan je sa Hollywood bulevarom a između njih je Sunset blvd poznat po istoimenom film noire sa Williamom Holdenom i Gloriom Swanson. Sva tri bulevara imaju prečac do Laurel Canyona i prolaze skoro kroz cijeli grad. Izgledalo mi je kao da je Laurel Canyon prečac za bijeg iz srca Hollywooda. Iznad njih na jednom od brda nalazi se i poznati Griffith opservatorij. Sve nam je bilo na dlanu pa smo se malo provozali, malo prošetali, pojeli hamburgere i popili colu.

Tek kada sam prošao tim putem shvatio sam da sam u začaranom krugu gdje jedna poznata ulica, kuća, muzej vodi prema drugoj poznatoj destinaciji. Htio sam samo osjetiti duh vremena, da li ga je ostalo, da li ima u trgovinama suvenira, antikvarijatima tragova prošlosti, a oni su oživljavali u svakom mom koraku.

Odlazak u Disneyland praznik je za veliku i malu djecu. Redovi posvuda, gužva i cika, vrisak iz visine sa roller coastera. Odmah do ulaza u Disneyland nalazi se Disneyland hotel. Iznad ulaza je vlak budućnosti kojim možemo putovati u sadašnjosti i iz zraka razgledati park. Ispod vlaka je svijet podmornica. Ušavši u Disneyland našli smo se u Glavnoj ulici (Main st. USA) s prodavaonicama, restoranima, suvenirnicama, cafeima, kinima. Park je ogroman i nudi dosta adrenalinske zabave od ratova zvijezda, vožnje starim parnim brodom Mississippijem, svijeta igračaka, gusara, džungle, zemlje avantura, fantazije, dvorca, čudotvornog drva. Adrenalinski park u vrtoglavim vožnjama roller coasterima, vlakovima koji se penju, pa padaju što nisam htio iskusiti. Atrakcija do atrakcije u najvećem kalifornijskom zabavnom parku. Dugi redovi vijugaju se parkom.

Odlučio sam odletjeti u svemir. U realnom vremenu. Godina je bila 1987. Te godine su Ratovi zvijezda postavljeni po prvi put kao posebna atrakcija Disneylanda. Red poput zmije polagano klizi do vrata svemirskog broda. Ulazimo. Spreman sam otići do kraja Galaksije. Putujemo samo do Endora na Starspeederu.[9] Na ulazu nas dočekuju roboti R2D2 i BB-8. Sjedamo i vežemo se. Vožnja počinje. Na ogromnom ekranu plovimo neko vrijeme bezbrižno kroz svemir dok nas ne iznenadi područje kometa u kojem izbjegavamo sudare. Ugibamo se lijevo, desno, gore, dolje, već mi se vrti u glavi,a izlaza iz broda nema, pa pojurimo brzinom svjetlosti. Prolazimo pored planeta, asteroida, luda dvadeset

[8] The Mamas and The Pappas, California Dreamin - jedna od najpoznatijih pjesma o Kalifoniji

[9] Starspeeder, naziv svemirskog broda

minutna vožnja ostavlja bez daha sve putnike željne avanture. Izlazim ošamućen. Nedostaje mi svježeg zraka i vode. Sjeli smo u neku brvnaru na divljem zapadu da se rashladimo i dođemo k sebi.

Nastavili smo ubitačnim skoro jednosatnim čekanjima u redovima za vožnju piratskim podzemljem, vozili se parobrodom Mississippijem, popeli na veliko drvo, vidjeli mali svijet i par atrakcija. Prošetali smo s Mikijem, Mini, Plutonom i Šiljom glavnom ulicom i pričekali noćnu paradu Disneyjevih junaka iz slikovnica koju je predvodila limena glazba, a sve je završilo ponoćnim vatrometom.

Naravno da nismo vidjeli sve atrakcije jer bi nam trebao možda i cijeli tjedan, ali birali smo one s manje adrenalina.

Krenuli smo poslije ponoći natrag za Tustin. Stali smo na semaforu u Anaheimu. Bilo je crveno. Na uglu pored semaforu stajalo je pet crnih mladića. Jedan je u ruci držao debeli željezni lanac i igrao se njime. Ethel je blokirala automatski sva vrata u strahu da nas ne napadnu. Dečki su bili naslonjeni na semafor i zurili u automobil. Bila je to opasna situacija za nas, jer u L.A. ima dosta zločina noću i nikada ne znaš na što možeš naletjeti, jer svaki čas mogu se zaletjeti na automobil, razbiti stakla lancem, uplašiti nas kako bismo postali laki plijen.

Nervoza u autu. Čekamo zeleno…. Šutimo. Neka hladnoća se u samo nekoliko trenutaka uvukla u nas. Ethel polako dodaje gas. Zeleno. Krećemo. Nestajemo u noći. Nismo ipak bili neki plijen.

Nekoliko ulica dalje od naše nalazila se velika vojna baza američke vojske. Ograđena. Nije bilo vojnika na straži što me je začudilo. Objasnili su mi da je sve pokriveno kamerama. Na polovici baze bio je umjetni potok koji je dijelio radni dio baze od naselja sa kućama za vojnike i obitelji. Preko puta baze mali je trgovački centar i veliki country bar s glasnom muzikom.

Otišli smo jedne večeri na margarite i muziku. Na ulazu je bio veliki plakat za koncert Boba Dylana i grupe Gratefull Dead na anahajmskom stadionu. Karte su bile rasprodane tri mjeseca unaprijed. U prodaji je bilo oko pedeset tisuća karata po cijeni od 15 do 20 dolara.

Idemo? – pitam Liz - mislim, samo da se prošećemo oko stadiona i malo poslušamo Dylana.

Liz je kimnula i potvrdila da se slaže i obavijestila me da bismo sutra mogli na proštenje. Liz i Ethel radile su planove moga puta i boravka. Začudio sam se. Proštenje?! Fair Vanity fair[10] ili kaj već?!

Županijski sajam Orange county fair održavao se u Costa Mesi. Kupili smo ulaznice, jedna deset dolara. Veliki je to i ograđeni prostor za sajmove na kojem

[10] Vanity fair- sajam taštine

izlažu poljoprivrednici, umjetnici, proizvođači unikatnih proizvoda. Moglo se naći od povrća, stoke, ručno izrađenih tepiha, prekrivača za krevete, oslikanih marama, majica, čarapa, nakita, slika, pita, kolača do antikvarijata s uistinu velikom ponudom predmeta iz američke povijesti. Najviše smo i obilazili antikvarijate pod vedrim nebom i gledali zanimljive stvari iz dvadesetih i tridesetih godina, godina prohibicije i velike ekonomske krize, godine skakavaca, dok bi nam prodavači objašnjavali povijest svake stvari. Dan je bio pravi kalifornijski, sunčan i vedar, osmijesi na licima posjetitelja. Pred štandovima i mobilnim kućicama za okrepu s hranom i pićima uobičajena gužva. Oko šest sati rijeka posjetitelja se uputila prema velikom otvorenom amfiteatru na koncert Billy Vere and the Beaters koji su bili broj jedan na Billboardovoj TOP 100 s pjesmom At this moment, laganom AOR pjesmom. AOR (Audolt oriented Rock) je naziv za laganiju pop muziku ili kako je nazvana - muzika za ugodno starenje koja je osamdesetih uz Michaela Jacksona bila omiljena DJ-ima na FM[11] stanicama. Billy Vera je dijete L.A-a, kompozitor, glumac i muzički povjesničar. Publika se zabavljala, a na kraju je slijedio vatromet. Idući dan ponovili smo posjet jer su pjevali The Gatlin Brothers, popularna country grupa iz Texasa. Uz Dylana to su bili jedini ljetni koncerti, što me je razočaralo jer sam očekivao seriju koncerata tog ljeta.

Danas je dan za vatromet. Danas je četvrti srpnja! Prvi pravi, veliki vatromet u životu doživio sam te večeri kada smo otišli na lokalni stadion u Tustinu na proslavu Dana nezavisnosti. Na ručku se je skupila cijela obitelj, te smo roštiljali u vrtu i navečer otišli na proslavu koja je započela izvedbom američke himne. Sve mi je to bilo jako dojmljivo i dirljivo, publika opuštena sa zastavicama u rukama ili ogrnuti američkim zastavama, ponesena zanosomslavila je slobodu i dobrobit koju uživaju, jer je ipak to Amerika, zemlja nade, zemlja doseljenika iz cijelog svijeta, jedan novi svijet koji su gradili i koji i dalje grade, a u Tustinu živi dobrostojeća srednja klasa, obrazovanih ljudi sa završenim fakultetima i lijepim velikim kućama koji se trude ostvariti američki san. Liz je diplomirala ekonomiju na UCLA, te poslije i magistrirala. Jedan dan je samo rekla da sjednemo u auto i odemo na UCLU u knjižnicu. Pitao sam je kako može ući na fakultet kad je davno diplomirala.

Svaki student je uvijek dobrodošao i može koristiti knjižnicu, objasnila je. Dok smo šetali campusom vjeverice su skakutale oko nas a mi smo već bili ispred deset i nešto katnog nebodera u kojem je bila knjižnica. Budući da je Liz tražila novi posao za koji ne bi dnevno gubila pet sati na vožnju htjela je provjeriti financijske podatke o tvrtkama koje su je zanimale. Meni je bilo nepojmljivo da osoba

[11] FM radio stanice - analogna tehnologija prijenosa zvuka s kvalitetnom reprodukcijom zvuka, popularne u USA 80-ih godina

koja traži posao provjerava reputaciju, bilance i kompletnu financijsku dokumentaciju mogućeg poslodavca.

Liftom smo se popeli do osmog kata, djela knjižnice u kojem je mogla pronaći financijske podatke. Pokazala je karticu zaštitaru i ušli smo u knjižnicu. Nepojmljivo za zemlju iz koje dolazim. Ni te 1987., ni danas.

Liz je provjerila financijska izvješća unatrag tri godine, dobit, prosječne plaće zaposlenih i ne znam što još i odabrala dvije tvrtke u koje će se javiti. Usput, kad smo se vraćali navratila je u biro za zapošljavanje koji je izgledao kao da je pošta ili banka. Uđeš, priđeš do šaltera i obaviš na licu mjesta sve potrebno.

Liz se je naposljetku zaposlila u ITT-u.

Krstarili smo gradom do Tustina. Usput smo kupili hamburgere u Carl's Jr. Večeras ostajemo kod kuće uz hamburgere i film koji je Ethel posudila u videoteci. *Soba s pogledom*, lijep film koji je potvrdio tetkin dobar ukus.

(Nagrada organizatora – UKS F. Horvat Kiš i Općine Lobor - za putopis)

STARICI U POZNATOJ DJEVOJCI

Igor Šipić, Split

Kad nisi, onda nije da ne postojiš samo ti, već i ono što te činilo zemljom, tvoj čovjek***.***

Kad bih želio drugačije pristupiti *visočkoj* simetrali koja opasuje Zemlju povezujući od Visokog kapital Saudijske Arabije, Riyad, Perth, krajnju jugozapadnu točku Australije, Tulu ili Qaanaaq, danas geomagnetski sjeverni zemljin pol, zatim Reykyavik, pa udariti na Veliko zvono Alpa, vrh Grossglockner, i Vlašić, bio bi to putopis, priča o Zelenoj zemlji i Plavoj ženi. Nešto istinito, što se dogodilo!

Konferencija i prvi posjet Visokom završili su, vraćao sam se u Split. Krenusmo još za dana iz Sarajeva, gotovo gluhi autobus, zabrektali zupčanici motora, i nas nekoliko na njegovom stanu, zamrijesmo put juga. Grad je nestajao u slikama, blokovi zgrada slijedili su prirodne partnere, žena je hodala za mužem, sumaglica kao da je potajice opipavala mišice jeseni. Dubeći noć, neznancu se lako prišuljaju sjene. U hipu veličine je duha, stisnuta poput tvrđe Blagaja. Ako je otvoriš, prvi daleki posjet Sarajevu učinit će se lađom. Već tada sam plovio, u dječjoj mašti i u cipelicama. Kolodvorska postaja činila se još većom.

Prošli smo Kiseljak, kao da nismo ni svjesni zlokobnosti rata, ušli u brda. *Narodni radio* breči dok zvuk *getribe* pojačava sa svakim metrom. Ili to željezo rumeni u svojim brdima? A možda i vode to kujuć srebre svoje kiše. Pod jagodicama Bosna je omekšana, s leđa, zgurena napaćena, ona vjekovna Bosna. Putujem njome, kao da nekoj starici u poznatoj djevojci pišem pismo, koje neću nikad poslati, neću ga ubaciti u sandučić, ni adresirati ga neću. Prepoznat će jednom ruku, kad opet na tvrdom putenom tijelu izrastu oči dragana. Bljesnut će toke u dukate!

Stigosmo do Travnika. Znam, sve je drugačije na suncu i u mraku pisca, pa nastojim biti dijete, ono što još za davnih šezdesetih u Novom Travniku posjećuje strica, ono momče osamdesetih, što će tu k jaranu Sulji, uvijek nasmijanu, kao da

bi u zrak, poput šešira bećara, pa opet u ruke uhvatiti sreću. Bilo je takvo doba, vrijeme behara! Ljudi se nisu prepoznavali, prijateljevahu! A sad je kolodvor mračan, razdoran, prošlost miriše po urinu. Novost su tek dva nova putnika, ulazi muškarac, za njim žena, plavih kuštravih vlasi. Ne znam tko su, što to znači uopće kad u Travniku, pod Vlašićem, očekuješ ljubav svog života.

Muškarac odustaje od traženja, posjeo se za leđima vozača, poput Rimljanina tamo na limesu, prema kraju autobusa gdje sjedim sam u predzadnjem redu. Pedeset, šezdeset praznih je sjedišta preda mnom. Plava žena ne odustaje, traži svojim noćnim očima. Ako sad ne sjedne, pomislim, a mrak je, svjetla su ugašena, možda završim na nekoj planeti. Nije samo *performans*, uistinu ne znam što bih, pored svih praznih mjesta, sjela je ispred mene. Prožima me osjećaj Bosne, kad ono tok nabuja pa odvalja svoje, od Visokog pa do Save. Razbarušenost se prelijeva preko naslona za glavu na moju stranu, nešto me njeno hoće uzeti, dotaknuti, otisnuti mi lik na kakvoj bjelini, kakvoj poruci na ljetnoj majici, *Take me*.

Krenusmo. Ulazeći dublje među brda, misli dohvaćaju svaku zraku odnekud odbjegle svjetlosti. Plavojka ustaje, posred prolaza, na pola metra smo, okreće se, gleda me, šuti. Ne traje to dugo, minutu-dvije, pa opet sjedne. No, ponavlja se, i počinjem misliti kako mi stvarno nismo jedini na planeti. Ako je netko već morao ući u Travniku, svako prazno sjedište ima svoj broj i nosi svoju sreću, pa zašto baš ja. Izgledam li tako da ovo putovanje sudbinski mijenja svijetom? Vraćam se, a imam osjećaj da odlazim!

Sjedne, pa ponovno ustane, baci pogled na mene, vani mrak razapeo čardake. Mislim, da nije slučajno relikt vremena, odbjegla od harema? Ma, neće biti, prije će da je od postanka! Bugojno pomalo vraća nadu u svjetlost, premda i tu miriše, grabim to malo *bih* sreće. Do Kupreških vrata slijedi nam strmi uspon, put kroz klanac, kroza šervudsku šumu, srećom snijega još nije. Znalo bi zapasti, otklizati se tu za tih osamdesetih. Ali dok smo mi zapinjali, zametima puhali u šake, oni su lovili medvjede, srndaće i jelene, uz kakav dobar *whisky* i žene opere. Oronuli ljetnikovac još svjedoči, realsocijalizam nije bio samo *pure i srdele*.

Od Travnika do Kupresa nije prestalo šumjeti u mojim ušima, kao da dolazi izdaleka, tamo, iza to malo mjesečine što je palo na prazno susjedno sjedište bez cilja. Kao da se sve zbiva u četiri zida, Plava žena, poput moje *Plave kuće* iz Ližnjanskih zapisa, i ja. Ili, otvoreni nemir *plaveti* i ja iza zatvorenih škura. Kako god, signal je dolazio, pojačavao se i nestajao, ali sad je nestao trajno, nema nas među brdima pa više i ne šumi. Bio sam u pravu, ipak je rumen željeza, srebro podzemlja. Upravo smo prošli Vrata. Kupreško polje kao da će oceanom, nekim davnim u juri, a mi ćemo i dalje drumom, do livanjskih spustova, predahnuti, pa šetnjom uz Bistricu do ispod Dumana, orlova i vrela, poput pjesnika što kulja iz naroda, čvrsta vapnenca. S. S. Kranjčević tu će provesti lijepa vremena. Ploča još

stoji na kući.

Iskustva nas uvijek čine boljim ljudima. I dok stankom uglavnom profitiraju pušači, ja za kućom Kate ležim na travi, prisjećam se neba, tog je dana palo na zemlju i povezalo ljude. Na Gorici, u zidovima nema betona. Akustika, akord, volumen, punina, su ono što se takvim samo prošlost još čini. Uzme ti vrijeme, zaokupi misli, prisili na pokornost. Na pašnjacima Vlašića, trenutak je uzdizanju Plejada. Zato volim putovati dok nebo još preslaže svoje, a znam da će s jutrom iz blijedožutog sunce u ljubičasto šljive, iz Bune u nezamislivo kapljice. Kad će plavo osjenčati to zeleno tvoje, moj sokole!

Ostavljamo Livno za sobom. Uskoro će granica. Koja granica? Komu to grobnica, vrhu Konja, najvišem, ili čovjeku, malom, što mu kuću podijeli na pola!? Poznam ga, prijatelji smo, penjali smo Kamešnicu, stećaka je gore, bobica, crnih i crvenih, i pjevica Voštana, stara puta za Bosnu. Na jezero će, pa put pod noge k Duvnu, za Ramu, i dalje. Kako i Gospa u Sinj siđe. Kako i ja, dok sada gledam u tami pod brijegom, kuća za čemprese zašla, gore na Bornovcu, gdje smo prerasli cipele i halje. Trilju smo uvijek djeca, svi mi, za mraka!

Već se stubokom ustoličio nad Klisom, Split se kupa u svjetlima modernog grada. Ne koristimo prednosti auto-ceste, ali tko bi drugi i vratio uspomene nego stari prašnjavi put, probijena kliška stijena, mirisi bora, podsjećanje na gareži Rere. Ulazimo u Solin, blagdan je Male Gospe, *fešta* je, probijamo se, bolje reći, pužemo. Plavojka ustaje, izlazi, ne okreće se. Osjećam se izdanim. Čudnovato je sve to propitivati u sebi, a ne znati hoćemo li se ikada više sresti. Zavoliš to nešto nepoznato, znaš da te traži, ne prestaješ *ti* s odredištem! Bude ti žao vremena.

Novo jutro pružilo mi je prigodu, učiniti svoju šetnju, opustiti se na gradskim ulicama. Split je u silasku ljeta uvijek sjetniji. Pred *Majom*, robnom kućom, sretoh prijatelja. Pokušavam da mu približim konferencijske dane, zaustavi me mirnoćom nekom, u najmanju ruku čudnih korijena: „Znam da si bio, i sreo si plavu ženu. Ušla je u tebe." Naš posljednji susret desio se možda pola godine ranije. Kako je mogao znati!

Tri mjeseca su od tog događaja. Prolazio sam pored glavne Pošte u gradu. U susret mi je dolazila Plava žena. Kako sam ju poznao? Nisam ni morao, kroz mene je sve prošlo, struja neka, jantar, Sofoklo i Elektra, tisuće godina motrenja Plejada!

19. 10. 2020.

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj za putopis)

MATULOV GRUNT

Tomislav Šovagović, Zagreb

Sve je priča u Međimurju. Već od samog imena. Matulov grunt. Leptirov posjed, u prijevodu na hrvatski književni jezik. Pripovijest o livadnom plavcu, prvoj igri leptira s krvarom, biljkom hraniteljicom, ličinke koje se „udebljane" otisnu na obližnje Bedekovićeve grabe, gdje se upravo zbog neobične simbioze (nije li svaka) livade ne smiju kositi od Vidova do Križeva. Mravi spašavaju leptira u nastajanju, odnose u svoje carstvo mravinjaka, a tamo još začudnija „robna" razmjena – gusjenicama su obrok mravlje ličinke, a zauzvrat sićušni radnici ostrašćeno se slade sokom budućih letača. Prizor trodiobe vlasti, na biljnoživotinjski način.

Imanje Matulov grunt daruje dužnu pozornost opstanku prirode. Nakon smrti Terezije Špiranec, posljednje vlasnice kuće na adresi Frkanovec 30, u istoimenom seocetu Gornjega Međimurja s tristotinjak stanovnika, javna ustanova „Međimurska priroda" rekonstruirala je imanje s okućnicom. Staklenom stijenom, tzv. kubusom, spojene su stara hiža i stara preša. Podsjetnik na Međimurje u izumiranju. Slamnati krovovi, nisu oni Lovrakovi iz Velikoga Grđevca, ali jesu zbijeni, ponosni. Nekada znak raspoznavanja oskudnijih seoskih kuća, sada povratak iskonu.

Drvene krovne grede, osam rogova „kostura", Isidor Kršnjavi detaljno bi opisao najsitniju pojedinost. Uvukao sam se u arhitekturu kao osa ili stršljen u staru hižu. Interijerom dominira „stari kot" s Isusovim kipom, mjesto molitve, između dva staklena prozorčića, s kojih pogled na Vodeninski breg odlazi visoko preko ceste, na krošnje lelujavih bagrema. I mašu gorostasi, ritmično skladno. Pamte li Terezijine odlaske na *zdenec* sa stražnje strane i putem oranice? Staricu bi, vjerujem, nasmijalo vidjeti hotel za kukce, mrežasto utočište insektima. Ima papice s tri zvjezdice, konačište iza umornih letova. Ali vratimo se u četiri zida. Skrušena molitva, licitarska srca umjesto blagoslovljene vode, Spasitelj pod čijim noga-

ma leži *kinča*, ukrasno papirnato cvijeće. Oltar zahvalnosti. Škrinjica za svijeće, nabožne predmete, opomena protiv zaborava.

Četiri poprečne grede dnevnoga boravka, crveno-bijele zavjese, fotografije kuće nalik ovoj, rijetki svjedoci vele – ima barem 120 godina. Sa starom prešom je lakše, utisnuta je u drvo 1840. godina. Gotovo dva stoljeća služenja zamišljenoj funkciji. Osposobit će ju književnici, rezidenti Matulova grunta. Zajedno s leptirima. Neminovno je razmišljati o licima s crnobijelih fotografija, djevojčica hrani kokoši, kako je živjela, čime se bavila u životu, je li bila sretna ili se to rijetko pitala kao u „Sjaju u travi". Dvoje zaljubljenih na mopedu, daleko od Williama Wordswortha i Elie Kazana, odjeveni za vatrogasnu zabavu, poziraju skladno, upareno, obećano. Seljak na zaprežnim kolima s dvije Šarenke, svečanost vršidbe, skupljeno sijeno, krčmar i krčmarica zovu na čašicu gemišta. Može i razgovor, zašto ne?

U potkrovlju dvije sobice, dijeli ih zid sa slikom Presvetoga Srca Isusova, krevet za jednu osobu, ormar izvanbračnih obećanja, knjižnica s međimurskim i podravskim autorima, Dubravko Ivančan, Fran Galović, pjesme, popevke, nadahnuće. Imaju i službeni žig Matulova grunta. „Ljetopis Pješčanoga Okruga" Alda Leopolda, pionira ekološkoga aktivizma, preveden na hrvatski jezik umom i rukama Siniše Goluba, još jednoga Goluba koji piše, sam to veli u spomen na Ivana kalinovečkoga, teologa i pjesnika s Matoševa groba. Ravnatelj Golub ima deset djelatnika, smještenih u bazi „Med dvemi vodami" u Križovcu, spremnih pripovijedati o kopaču zlata Japici, manjiću – međimurskom bakalaru, fljojsarima davnih splavova, sedamnaest aktivnih gnijezda roda (štrk zaboravljenoga naziva), haldama ugašenih rudnika, ostatcima posječenih šuma između dva svjetska rata, otetom Mađerkinom bregu, danas u najmljenim vinarskim pogonima. Zov divljine ono je što Golub sanja, naslućene prašume iskona između Mure i Drave, mimo svijeta zadovoljnoga mrvicama. Ako je Leopold umro gaseći požar, možemo i mi živi spašavati prirodu, posljednje komadiće prije nego što nas uvjere da ništa prije njih nije ni postojalo.

Lunjam i snimam, od Vodeninskoga brega preko Školskoga puta do glavne frkanovečke ceste. Ima obnovljenih hiža, nije Matulov grunt jedina starinska. Lavež seldžuka na stranca, razmontirani dijelovi kombajna u dvorištima, misterij znakova, a nigdje Mela Gibsona. Istrči *rucak* za tuđi ručak, kokice hrane suvremene djevojčice u boji, jecaj motokultivatora, predvečernje pospremanje. Kapela sv. Vida na proplanku, čeka hodočasnike iz zatvorene gostionice „Babilon". Kojim se jezikom govori nakon propuštene noći? Ako se uopće umije pripovijedati iza točenja opojnih međimurskih vina. I hodočastiti za pokoru. Nekada je obitelj Hren dala izgraditi pil, putokaz vjernicima na proputovanju prema Štrigovi. Uh, kad je to bilo, još za Kraljevine Jugoslavije, poslije atentata u Marseilleu, prije

Drugoga svjetskoga rata. Molitva nije spriječila zlo, iako se uvijek čovjek zapita – a što bi se tek bez molitve događalo svijetu? Vjerojatno je „Božji problem" u suviše slobodne volje namrijete pojedincu, zloupotrijebljene. Sveti Vide, moli za nas. Natpis na kapelici – 15. VI. 2003. godine kapelicu je blagoslovio mons. Antun Perčić, kancelar i preč. Ivan Kozjak, župnik. Klupica nad nakvašenom, pokošenom, preoranom zemljom. Bregovite staze, odmor prema vječnosti.

Matulov grunt meta je znatiželjnicima. Prolaznici rado navrate, fotografiraju se na klupici livadnoga plavca, zanima ih povijest obitelji Špiranec. Pokojni Ivek bio je sedam godina u ruskom zarobljeništvu. Susjed Mirko sjeća se njega, štala i gospodarskih objekata; sjedili su pod brajdama, muž je gledao cestu, supruga oranice. Nisu imali djece. A Frkanovec je vrvio dječjom grajom, jednom davno, dok je Bog hodao Međimurjem. Ako su bili blagoslovljeni porodom, bilo je barem njih petero malih. U gnijezdu. Nekad bilo. Ostala je uspomena s perona broj dva autobusnoga kolodvora u Čakovcu: Frkanovec/Frankfurt. Jedina moguća odredišta. Samo, pitam se je li moguće kupiti povratnu kartu.

Grunt kosi čovjek s nadimkom Harry. Tako su rekli. Nisam znao sliči li na Clinta Eastwooda, čuo sam zvuk trimera, vidio parkiran kombi s naljepnicama John Deer, čovjeka srednjih godina ispod šilterice. Predan poslu.

„Dobar dan, jeste li vi Harry?", priupitah prilazeći koscu.

„Kakav Harry, ja sam Branko", reče nehajno čova, preko ramena, više zainteresiran za travu nego razgovor.

Bilo mu je neugodno priznati nadimak. Nema biti tko drugi. S osam razreda osnovne škole, čekajući rad na neodređeno vrijeme, dobri duh tvrtke. Da zabuna bude kompletna, postoji i drugi Branko, također je kosac, ali nema bijeli kombi s utužívim naljepnicama.

Dok je „Branko Callahan" smišljao klopku visokoj travi, naišle su tri žene, jedna s hidžabom i dvoje djece. Djevojčica u njedrima, kovrčavi dječak skakuće staklenom stijenom, čudeći se maketi divovskoga mrava, jednako golemoga leptira i već opjevane biljke krvare. Nudim ga napolitankama. Prihvaća. Pitam kako se zove. Ne razumije.

„Amri", reče jedna od žena bez hidžaba. One jesu iz Međimurja. Sjetio sam se Kristiana Novaka i „Ciganina, ali najljepšeg". Kao da je i Frkanovec na migrantskoj ruti.

„Znate što znači Amri?", nastavlja, obilazeći grunt.

„Nemam pojma", priznajem, diveći se dječjoj zaigranosti.

„Dođi, živote moj!"

„Predivno."

„Nema dalje".

Odlaze. Ne žele se fotografirati. Ne pomažu uvjeravanja kako nemam društvene mreže. Sve je dostupno, vidljivo. Razumijem ih. Posve.

Odlaze Vodeninskim bregom. Dolazi kolega Pero Pernjak. Razvaža vina po restoranima Štrigove. Odlazimo na kavu u Mali Mihaljevec, restoran „Kneja". Vijugave vinske ceste, uređene okućnice, komunistička imena ulica. Revolucija nikada ne prestaje. Bride čokoti, zaigrani nebeski pasteli. Razgovaramo o Domovinskom ratu. Usred Ulice Prvoga maja. Sjećanja na Vukovar. Zar nije sve povezano? Novi poredak na ruševinama staroga.

Povratak u seosku hižu, privatno imanje na određeno. Otišao je Harry, bili su u međuvremenu i vodoinstalateri, potekla je topla voda. Kuhalo, kobasice, grah. Idila seoskoga ručka. Brzinskoga. Ose zuje potkrovljem, lastavice dotiču slamnate niti. Najbolji putopisni slikar Matko Peić svaku bi nijansu opisao do savršenstva. Kolorit smrti na galgama ljepote. Meni ostaje gledati povijanje bagrema, šaptanje jabuka, krik zarasloga korova. Lupkanje po tipkovnici, da prenesem djelić Međimurja na papir, ovjekovječim mješavinom žanrova beskrajnu želju da se čovjek vrati prirodi. A opet, u suglasju s novim tehnologijama, kako bez signala? Nema ni radija ni televizora, ali interneta mora biti.

Mora li? Što bi rekle kravice bake Terezije, zaveslaj između dviju vila sijena, mužnje, vrenja, buđenja divljih zečeva. Treba li svemrežje žabama kada se iz okoćenih močvara krenu vraćati k šumama. Samo čovjek uvijek nešto zanovijeta, zahtijeva. Najpametniji i najpotrebitiji. Pripitomljen maskama i cjepivima, samo još danas na vašem gruntu.

Kada jednom i leptiri stave maske, znat ću da je došao kraj svijeta. I Međimurja.

(Nagradna povelja Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj za putopis)

† AKADEMIK DRAGUTIN FELETAR (1941. - 2023.)

Zvonko Kovač, Zagreb

†Akademik Dragutin Feletar
(foto: www.hazu.hr)

Otkrivajući povijesno i književno svoje *Međimorje*, sustavno i uporno obrađujući koprivničke kulturne i podravske gospodarske teme, otkrivajući povijesno-urbana središta sjeverozapadne Hrvatske, uostalom znanstveno utemeljujući industrijsku geografiju, pokretanjem brojnih izdanja i, ne na kraju, osnivanjem privatne izdavačke kuće i časopisa, profesor Drago Feletar* i brojni njegovi suradnici ili suputnici, samom množinom inicijativa, novinskih napisa i stručnih studija, kao i znanstvenih knjiga, kao da će uz, manje-više teške i nesretne političke okolnosti, u više od pola stoljeća svoga djelovanja, ustrajno najneposrednije stvarati pretpostavke za uravnotežen i miran, europski razvoj hrvatskoga društva, osobito hrvatskoga sjeverozapada. Utemeljena u mnogočemu tek na marljivosti i skromnosti svojih žitelja.

* Akademik DRAGUTIN FELETAR (Veliki Otok kod Legrada, 10. srpnja 1941. – Koprivnica, 21. lipnja 2023.), ugledni hrvatski geograf, povjesničar i književnik, kajkavski pjesnik, te dugogodišnji član Kajkavskoga spravišča i suradnik časopisa Kaj. Suradnju s časopisom Kaj akad. Feletar započeo je člankom „Čelebija kod Zrinskoga : Iz prošlosti Međimurja“ u 1. njegovu broju 1968. Prvu antologijsku kajkavsku pjesmu „Joči“ objavio je u Kaju 3-5/1975. (Antologija novije kajkavske lirike, prir. Mladen Kuzmanović) – op. ur. Opširnije: https://www.info.hazu.hr/2023/06/umro-akademik-dragutin-feletar/

Nema boljega primjera za iznesenu tvrdnju negoli što je upravo djelo i djelovanje Dragutina Feletara. Razvijajući svoje novinarsko i kulturno poduzetništvo, koje će dovesti do utemeljenja privatne izdavačke kuće *Dr. Feletar*, koju je razvio kao obiteljsku manufakturu utemeljenu, prije svega, na njegovom premarljivom osobnom radu, Dragutin Feletar kao da je živim primjerom kako uspjeh i sreću čovjeku ne donosi politički sustav ili ideologija, stranke ili institucije, nego on sam, njegov rad i na radu ostvareno bogatstvo (navodim, po sjećanju, jednu od maksima ideologa prošloga „prijelaznoga perioda"). Nalazeći se, u neku ruku stalno u tranziciji, prebacujući se iz društvene i kulturne u političke i ekonomske krize, i obratno, osobito ako je ostao vjeran svom zavičaju i svjesno ograničen tek njegovim širim regionalnim okvirima, Feletar kao da je razvio, zapravo obnovio, takvu fleksibilnost i prilagodljivost tržištu kakva je karakteristična za „sitnoposjedničko", poljoprivredno i obrtničko gospodarstvo. Iako je kao industrijski geograf, ali i kao osvjedočeni promicatelj modernizacije (posljednje čega se sjećam bilo je njegovo zalaganje za niz hidrocentrala na Dravi), bio vjerojatno uvjeren da je velika industrija i industrijalizacija zemlje važna za njezin razvoj, a kako danas vidimo i za opstojanje naroda, u Dragutina Feletara je zasigurno, kao i kod mnoge djece donjodubravskih obrtnika živjela svijest o važnosti maloga i srednjega poduzetništva utemeljena na složnom obiteljskom gospodarstvu, koje je sjevernohrvatske krajeve održavalo desetljećima. Njegovo višestruko zanimanje za obrtničke cehove i njihove štatute rječito svjedoči o tome. Ukratko, ako se na kraju pokazalo da je naš oblik modernizacije nacionalne privrede i društva, u krajnjem ishodu, vodio suprotno očekivanjima u pravcu obnove staroga poretka, onda je intenzivno istraživanje prošlosti na neki način bilo u funkciji spašavanja od zaborava i afirmacija oblika privređivanja i pojavnosti kulture u povijesti.

Prva u beskonačnom nizu Feletarovih knjiga *Iz povijesti Međimurja*, u osnovi feljtonistički i popularno-povijesno koncipirana, kako se je sjećam iz onih vremena, pa i kasnije, mnogima je od nas otvorila vrata povijesti od rimskoga doba i srednjevjekovnih velikaša, pri čemu će kao trajna tema ostati zasluge i ostavština, sudbina obitelji Zrinskih, do tema iz povijesti svakodnevice i kulture, kao što su feljtoni o „prvom zvižduku lokomotive", zlatarima ili „fljojsarima" na Dravi, dolasku struje u Čakovec, tamošnjoj učiteljskoj školi, statutima međimurskih cehova, da spomenem samo one kojima će se Feletar i kasnije vraćati. Zanimljivo je da su već ovdje zastupljene teme iz privrednoga razvoja *Međimorja* (obrtništvo, tkalačka tradicija, šećerana i sl.), a jedna baš o industrijskom razvoju od 1887. do suvremenoga doba, što će kasnije postati Feletarova glavna tema istraživanja u znanosti. Osim toga, kao što je pisao Ernest Fišer u predgovoru, tom etnički i etnološki najčišćem hrvatskom kraju, oživljavanjem uspomena na njegova stoljetna pregnuća, trebalo je dokazati tu nacionalnost i potvrditi ga kao integralni

dio hrvatskoga naroda. Još je jedna pojedinost iz te knjige važna, a to je možda više programatski koliko stvarni, kako pokazuje opširan popis literature, oslonac na domaće zavičajne pisce i istraživače, na zaslužne preporoditelje toga „cvjetnjaka Hrvatske", naročito Vinka Žganca i Zvonimira Bartolića – u tom kontinuitetu vidio je i sam Feletar svoj rani novinarski i stručni istraživački rad.

Pri tome, ne smijemo zatajiti, da je Dragutin Feletar više negoli povjesničari, književni kritičari ili povjesničari književnosti i pisci iz tog kraja, bio sklon istraživanju „revolucionarne prošlosti", naročito o onim aktivnostima koji niti nisu bili u svemu usklađeni s vladajućom ideologijom, npr. o radničkim štrajkovima. Pišuću o njima od prve knjige, pa onda u sintezi koje se ne bi trebao ni danas stidjeti jedan novinar, kao ni povjesničar, pa ni jedan sindikalist, kakva je knjiga Štrajkovi u Međimurju između dva svjetska rata, Feletar će otkriti i svoje metodu pisanja koja je zapravo kombinacija novinarskoga iskustva, slobodniji stil pisanja i vjernost povijesnim činjenicama izvorne građe:

„S obzirom na svoje dugogodišnje novinarsko radno iskustvo, te s obzirom na niz objavljenih povijesno-publicističkih radova, nisam mogao niti želio u pisanju ovog rada izbjeći određenu novinarsku ili publicističku notu. Nastojao sam da u određenom smislu suhe i ponekad nezanimljive materijalne činjenice i podatke 'začinim' kojim slobodnije pisanim pasusom, kojom izjavom sudionika događaja, a sve to u namjeri da ovo štivo učinim pristupačnijim i zanimljivijim za čitanje. Naravno u tim slobodnije pisanim dijelovima rukopisa nastojao sam da ne povrijedim kazivanje dokumentarnih povijesnih činjenica iz izvorne građe." (Feletar 1975: 11).

Dobitna formula uspjeha, koja je prodavala sve Feletarove knjige od samoga početka njegova javnog djelovanja bila je vrlo jednostavna – treba ići ususret zanimanju čitatelja, ali treba i stvarati svoju čitateljsku publiku. Jedna od uspješnica koju je Feletar obnovio ili suutemeljio bio je *Kajkavski kalendar*, koji i danas ima svoju brojnu publiku, kao i povijesno-publicističke knjige u suautorstvu s Tomislavom Đurićem *Stari dvorci i gradovi sjeverozapadne Hrvatske* i *Navik on živi ki zgine pošteno*, koje su doživjele četiri, odnosno pet izdanja. Naravno da u politički rigidnim, ali ekonomski još relativno stabilnim okolnostima, nakon tzv. *Hrvatskoga proljeća*, sedamdesetih godina, takva formula nije bila politički održiva, pa je odlazak iz Čakovca i rad u *Podravki* rezultirao knjigama koje je mogla sufinancirati njegova nova radna sredina, poput reprezentativne monografije *Podravina*. U to doba češće smo se znali susretati *v Dobravi*, gdje su Feletarovi sagradili lijepu modernu kuću, pa mogu posvjedočiti kako nije bilo mog dolaska sa studija doma, a i kasnije, a da mi Feletar nije mogao pokloniti kakvu svoju novu knjigu, koji *Podravski zbornik*, makar samo katalog za neku izložbu, knjigu ili humorističke novine *Feferon*, kojemu je duša bio naš zajednički prijatelj *Hans*, beskrajno duhovit

i zavidno likovno obdaren Ivan Haramija. Bili smo kasnije i kolege na zagrebačkom sveučilištu, ali smo pri svakom susretu još snovali o Dubravi i Dravi, o našem najužem zavičaju, u kojemu smo obojica nalazili izvornu snagu i smisao u pisanju; on dakako (zbog prirode posla) puno, puno više od mene.

Neka sam Feletarova djela i opsesije, poput knjige o multikonfesionalnom Legradu ili napise o Dravi i prevoženju drva njome, o bogatim židovskim obiteljima koje su gotove sve u međuvremenu propale ili nestale, o Novom Zrinu na ušću Mure, a i neka etnografska viđenja, znao doživljavati i kao osobne opsesije koje bi zasluživale ambiciozniju pripovjednu ili romanesknu obradu, tim više što im je već Zvonimir Bartolić znao dati dodatnu kulturno-književnu dimenziju sa svojim istraživanjima.

Ne trebamo danas zatajivati i činjenicu da smo kao međimurski Hrvati, ne samo zbog razlike u mentalitetu, jednog srednjoeuropskog u odnosu na mediteranski ili balkanski tip osjećaja nacionalne pripadnosti, nego i zbog povijesnoga nasljeđa, bili manje skloni deklarativnom, a više radnom hrvatstvu, kao što je bilo i prirodno da smo se u graničnim političkim situacijama postavljali krajnje nepopustljivo. I za jednu i za drugu tvrdnju u bogatom i političko-vremenski različitom opusu Dragutina Feletara mogli bismo naći dosta dokaza, ali ono što je kod njega bilo i ostalo kao konstanta nevjerojatno je plodan, prosvjetiteljsko-tržišno orijentiran rad, naravno ne samo publicistički.

S dolaskom u Koprivnicu i posebno kasnije s dolaskom na Odsjek za geografiju Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu, publicistički i književni rad docenta, pa onda i sveučilišnoga profesora Dragutina Feletara, ustupa pred stručnim i znanstvenim radom, ali ni on nije nastajao bez dimenzije lukrativnosti. Ako je itko ikada u našim prilikama znao spojiti kulturu i znanost s privredom, dokazavši da kultura nije i ne mora „udruženom radu“ biti nužno samo nepotrebni trošak, nego njegova bitna sastavnica, onda je to Feletar: redale su se jedna za drugom monografije o pojedinim koprivničkim poduzećima, studije o industrijskom i privrednom razvoju Podravine, kasnije monografije o pojedinim županama, kao i rad na popularizaciji geografije časopisima najvišega profesionalnoga standarda, kao što je u početku bio *Hrvatski zemljopis*, a danas *Meridijani*. Svojedobno sam o Bartoliću napisao da je djelovao i stvarao gotovo kao omanji znanstveni institut, za djelo i djelovanje koje je nastalo pod rukom Dragutina Feletara moglo bi se reći da ga je stvorilo više osoba, jedan kao novinar, drugi kao zaslužni kulturni radnik, treći kao vrstan znanstvenik i nastavnik, četvrti kao urednik i izdavač, peti kao vlasnik izdavačke kuće, itd. Kao što me je znala oneraspoložiti na matičnom fakultetu nedostižna plodnost jednog Pavla Pavličića, tako se u zavičaju pored Feletara nikada nisam mogao pohvaliti svojim radom, budući da je ispao kvantitativno skroman s obzirom na količinu i kvalitetu Feletarove produkcije; uvijek sam se

istinski divio takvim ljudima, jer ako se samo sjetimo kako smo pisali prije računala, a Feletarovi članci i rasprave znali su biti i prepuni crteža, shema i dijagrama, istinske prezentacije puno prije PowerPoint-a, samo prepisivanje njihovih radova moglo bi zaposliti mnoge od nas koji se znamo i neopravdano potužiti na uvjete u kojima radimo i djelujemo.

Ne ulazeći u stručne procjene njegovih povijesnih i osobito geografskih radova, htio bih ipak varirati jednu tezu koju je davno izrekao povjesničar književnosti Antun Barac, da se naime malo radi kad se puno teoretizira. Moja je generacija već bila zahvaćena strogošću metode i potrebom metodologiziranja, posebno u uvjetima u kojima su pomaci u povijesnim istraživanjima dijelom išli i retrogradnim putem, ali se ne bismo mogli pohvaliti da nam je veće znanje o „pravcima i smjerovima istraživanja" u znanosti o književnosti značajnije razvilo produktivnost. Upravo obratno, kao da je Feletarova koncepcija zavičaja kao programa i kao metode, utemeljene na pribavljenim činjenicama i kronologiji, kojom se ljubavlju za predmet istraživanja i s ustrajnom marljivosti, sa sustavnosti i istraživačkim poštenjem, jer se ono uvijek može staviti na provjeru kako u lokalnim tako i u stručno-znanstvenim zajednicama, uz određenu već spominjanu tržišnu i prosvjetiteljsku dimenziju, još uvijek mnogo produktivnija od jalove potrage za metodama.

Uzmemo li, kao konkretan primjer, Feletarovu knjigu *Studije i radovi o Podravini* te povijesno-geografsku monografiju *Općina i župa Donja Dubrava*, vidimo kako se koncepcijski i metodološki obje knjige srodne, premda okrenute različitom zanimanju čitatelja i razini čitanja. Zemljopisni orisi, slike i dijagrami nadopunjuju se sa studijskim bilješkama iz povijesti, svakodnevica koprivničkog industrijskog života nadopunjuje se povijesno-kulturološkim uvidima, dokumentacijama i kronološkom sustavnosti. I i obratno – u knjizi o Donjoj Dubravi, na pozadini bogate i (koliko je god bilo moguće, još je na kraju svoga životnoga puta ugovarao je i treće izdanje!) sustavno istražene povijesne i geografske situacije, jedinstvenosti i posebnosti njezina slučaja, donose se aktualni „dobravski portreti i skice", doduše opet i opet iz Bartolićeva pera, iz kojih saznajemo da ni Feletarova pojava nije bila slučajna: među više od stotinu visokoobrazovanih potomaka dobravskih obrtnika i seljaka ili doseljenika nalazi se čak sedam doktora znanosti, nekoliko vrsnih liječnika, svećenika i inženjera, učitelja i pisaca, među kojima ime, djelo i djelovanje Dragutina Feletara svijetli jasnim sjajem ne samo zavičajne nego i nacionalne važnosti, što je i potvrđeno izborom u HAZU, za koju je također marljivo radio. (Ako nas sve, u oskudnim popularno-javnim kapacitetima hrvatske kulture, nije zasjenio etno-glas naše tete Lize, kao neugodan podsjetnik na staro doba iz kojega smo potekli.)

U tom višestruko ispunjenom, premda nikada dovršenom, zavičajno-istra-

živačkom programu leži i tajna uspjeha Dragutina Feletara: držati se sigurnoga, domovinskoga obzora, raditi s nesmanjenim entuzijazmom više desetljeća, naučiti nešto o ruži vjetrova koji kod nas uvijek pušu s iste, političke strane, biti pomiren, dapače oduševljen svojim rodnim krajem, prosvjetiteljsko-kritički okrenut spram domovini, biti znatiželjan i otvoren do najviših rezultata svoje znanstvene discipline, poduzetan i odgovoran u preuzetim poslovima, osobine su koje kod nas i među nama sustručnjacima imaju tek rijetki. Zato im se valja pokloniti s velikim poštovanjem.

Bez namjere da se ovom prigodom posebno zadržavam na Feletarovom pjesništvu i njegovom putopisnom ili esejističko-kritičkom radu, pisao je o njemu opširnije Mario Kolar, a koji je često nastao tek kao proširenija nastavak autorova bogatog novinarskog opusa, možemo se u mnogočemu složiti sa Zvonimirom Bartolićem i reći da je određeni spisateljski talent (po mom mišljenju više pripovijedani, a manje lirski) novinaru i znanstveniku Dragutinu Feletaru zasigurno pomogao da se lakše i jednostavnije izražava, ali da je to za njega bila i ostala rubna i usputna aktivnost, koja svjedoči o tome kako nam je kultura, pa i poezija, u socijalizmu bila često važnija od ugleda i autoriteta znanstvenika (čemu pisanje pjesama sigurno ne pridonosi, što znam iz svoga iskustva), jer nam je pribavljala nešto od autentičnosti, kojom smo se branili od često i prisilno prihvaćene ideologije. Osim toga, Feletarovo nagnuće spram umjetnosti rezultiralo je i brojnim napisima o poznatom podravskom slikarstvu, kao i povijesno-kulturološkoj obradi glazbenoga života u Koprivnici, što bi također zasluživalo poseban osvrt.

Zato ipak, „recimo koju" o našem vrsnom novinaru i znanstveniku i kao izvornom autoru, povodom njegovih sabranih pjesama *Zebrani versi* (2018.), o kojima Mario Kolar u svom pogovoru zaključuje da ostaje „kao svjedočanstvo Feletarove privrženosti međimurskom i podravskom zavičaju, ali i kao odslika pojedinih njegovih osobnih preokupacija i razmišljanja, koje nigdje drugdje nije htio, a možda niti mogao, izraziti nego upravo kroz stihove, otkrivši nam tako i tu stranu svoje iznimne stvaralačke i kreativne osobnosti".

Misel na križanjo (1975.), druga knjiga pjesama Dragutina Feletara, kako sam svojedobno pisao, zbirka je meditativne turobne pjesme i nekom vrsti sjećanja na sadašnjost: uvjerljivost Feletarova stiha nije u vjernom odnosu suvremenoga intelektualca prema zbilji, kojom smo zatečeni i pred kojom smo često tako bespomoćni, nego naprotiv, uvjerljivost se u njegovu pisanju ostvaruje u odustajanju od te izravne relacije, u iznevjeravanju stvarnosti, u intimnom priznanju nesavršenosti naše svakodnevice, koje smo ali i mi poklonici i njezin dio. Materinji jezik djetinjstva kojim Feletar kao pjesnik progovara kao da se prisjeća sadašnjosti kao svoje prošlosti; primjerice, kao u pjesmi *Risati bi štel* ili u stihovima pjesme *Zakaj iskati kmicu*:

Stare hiže i grunti / poznata lica na ljesi / Mama z orehnjačom / Risati bi štel //Za pečjom venec ljuka / zipka na najži / Soze v japinim jočima / Risati bi štel (*Zebrani verzi*, str. 55)

Zakaj iskati kmicu / tam de je nega. / Zakaj nesrečen biti / i odreči se sega. (…) Ni treja črno gledeti i vu samoču pobeči./ Ak te golobica ostajla,/ drugi roži šepči slatke reči. (Isto, 106)

Vraćena u osobiti donjodubravski jezični lokalitet ova lirika međimorsko-podravske, kajkavske podloge, zaista je misao na raskrižju, na raskrižju mladosti i zrelosti, starina i suvremenosti, života i smrti, prolaznosti i vječnosti. Put kojim smo krenuli izabire sam život, a ne pjesma, i ne *riječ domača* kojoj ne možemo odoljeti: naša uhvaćenost svakodnevnim životom postaje na neki način odsutna, a izvorište Feletarove pjesme ostaje neobavezni, nepretenciozni tihi protest ili pomirenje:

Toga bo za menom ostala / I roke raširjene, / Međimorje zagrliti hoteč (Isto, 64)

Ili, da zaključim manje patetično, kako je Drago Feletar zapisao još u mladosti, u zbirci *Moje Međimorje* (1971.), u pomalo sjetnom, nadrealističkom snoviđenju sat se opire o vrijeme, sažiže nas svaki otkucaj, držeći nas budnima, a misao umire; samoća nam je brat, prijatelj zaboravljen i na umiranje mislimo na jesen, dok neumorna rijeka pred sobom gura svako teško breme, sat ponavlja svoje opiranje vremenu koje je breme, otvara nam oči dok nam misao zamire:

Misel mi vmira

Vura se pomalji vupira
Vu vreme kaj breme
Joči mi podboči
Misel mi vmira

Zežge me saki bat
Samoča mi je brat
I tebe prijatelj zabil sem
Na hmiranje mislim v jesen

Nedjelja bo bez mene
Smejal se bom v petek
Drava rivlje žmefke kamene
Nema mira niti v svetek

Vura se pomalji vupira

Vu vreme kaj breme
Joči mi podboči
Misel mi vmira (Isto, str. 43)

Upišimo na kraju, istaknimo nekoliko riječi iz pjesme za njeno bolje razumijevanje, a kao zalog za jedno možebitno buduće drugačije čitanje književnoga Feletara, drugim povodom: *misel, vura, breme, joči, smejanje, Drava, svetek, samoča, prijatelj, hmiranje*, *vreme*, jer u njihovim asocijacijama i neizravnim vezama ne leži samo smisao neizrečenoga, svakog našeg bavljenja pisanjem, pa i onog najbogatijeg, nego i nedokučivi, mistični smisao našeg rada i postojanja.

Naime, književnost je vjerojatno, kao i pisanje o književnosti, kako je nedavno pisao slavni Koprivničanec, akademik Milivoj Solar, kao i govor o postmodernizmu - poput zamke: „Ta zamka je naznačena u razlici: isuviše smo navikli da se sve mijenja u vremenu, a da bismo mogli pristati kako nas danas nešto bitno ne razlikuje od onoga što bijaše jučer. No, svaki korak naprijed ujedno je i nastavak hoda kojim smo krenuli; moj je prijedlog zato jedino da zastanemo.“ (Solar 2010: 340). U tom zastajanju, danas aktualnom svojevrsnom odrastu, u neophodnom sabiranju iskustva i obnovama snage, oživjet će naša misao, vrijeme se pritajiti u nepostojanju, a oči sklopiti za snove i nove nade. Nužno zastajanje akademika Dragutina Feletara, međutim, i sada je samo privremeno; već sutra njegovo prebogato djelo i djelovanje nadahnjivat će nekog mladog novinara, geografa ili povjesničara, izdavača ili pjesnika, a prije svega njegovu djecu Petru Somek i Petra Feletara, koji su oboje izabrali očevo putovanje kao svoju sudbinu i svoj trajni izbor i nadahnuće. Njima, supruzi Ružici i unucima, kao i brojnim prijateljima i znancima, iskrena sućut!

Literatura

Bartolić, Zvonimir, 1975: *Jedan pristup koprivničkom književnom krugu i Feletarovom publicističko-znanstvenom i pjesničkom radu.* Donja Dubrava.

Bartolić, Zvonimir-Feletar, Dragutin i grupa autora, 2007: *Općina i župa Donja Dubrava*. Meridijani, Donja Dubrava, Meridijani.

Feletar, Dragutin, 1968: *Iz povijesti Međimurja*. Čakovec: Ogranak Matice hrvatske.

- - -, 1971: *Moje Međimorje.* Čakovec: KPD Zrinski.

- - -, 1975: Štrajkovi u Međimurju između dva svjetska rata, Čakovec: Zrinski.

- - -, 1977: *Glazbeni život Koprivnice*, Koprivnica: Biblioteka *Podravskog zbornika*.

- - -, 1982: *Studije i radovi o Podravini*, Čakovec: Zrinski.

- - -, 2018: Zebrani versi, Drage popevke zmetane na kup, Koprivnica: Maridijani.

Solar, Milivoj, 2010: *Ukus, mitovi i poetika*, Beograd: Službeni glasnik.

†Dragutin Feletar

Joči

Joči so ji bile snene
Žmeke
Glava ji je sto kil mela
Klapava
Saki čas sem jo nagledaval
Premišljaval
Štalnim lampašom osvetljaval
K sej zval
Posteljico pod njom sem složil
Mefko
Po črevi jo miluval
Dragal
Sam na čas joči je otprla
Žmefke
Betežno me pogledala
Kak der se zmišljuvala

Sega
Kaj skupa smo prešli
Tožnoga
Do jutra sem skoznuval
Čuval

Elj moja kravica
Več ni čula
Pevca
Kukurikati

(Antologija novije kajkavske lirike, Kaj 3-5/1975.)

Misel na križanjo

Črni oblak v Krčo
Restopil se nad Bistrecom
Starec v gajo spi

Dok z jočmi dragam polje
Tam se do Drave
Istina v meni vri
Senjal sem tebe v Senjaro
Črna zemlja z grobija
Česal ftiče v Krogo
Žoto Muro plaval
Kam zapraf iti treja
Niť starec ne mogel reč'
Morti živeť samo za njo
Misel na križanjo
(1974.)

Kmične vure

Nutarnji glas
Vudira čez se globline
Žmefko je življenje
Kapure so potrte
Gdo bo kormanil na drugo stran
Kmične vure
Žurijo se v pesem ovu
Cangeri režejo črno noć
Mikula Pavić pije čašo zadnjo
Misel pozabila je se
Foringaš čerleni z konji
Nemre ziti vun
Čovek mora biti sam
Gda mo je teško
I kostanj žalobnog Frana
Posečen je več
Kmične vure
Žurijo se v pesem ovu
Plječa so preslaba
Za se forgove življenja
Berburi proklèta vura
K skrajnjem jognju me noseč
(1982.)

(Iz zbirke Zebrani versi, 2018.)

PRIPRAVA ZA UMIJEĆE GLEDANJA
Uz *Geometriju Melankolije* Frane Para
(Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2021.)

Prvi kontakt pri susretu s nekom knjigom svodi se najčešće na gestu listanja. Knjiga se prima u ruke, otvara se, odmjerava, odvaguje, ponekad se pomiluje, pa čak i pomiriše. U svakom slučaju, čulni – osobito vizualni dojam – prvi je naš kontakt s tiskanom riječju, osobito kada je ona popraćena takozvanim vizualima. Prije no što se knjiga čita, ona se gleda. Toga su svjesni dobri grafički dizajneri, a toga je osobito svjestan Frane Paro, koji se u više svojih knjiga teorijski pozabavio upravo tim aspektom grafičkoga oblikovanja. Ne začuđuje stoga što Paro u ulozi dizajnera vlastite knjige računa s tim vidom pristupa knjizi. Moglo bi se reći da knjizi kao predmetu koji se sagledava u vremenu on pristupa kao cjelovitome grafičkom listu. Pomno važe dinamiku likovnoga sloga ne samo svake stranice nego i dinamiku, štoviše: dramaturgiju čitavoga knjiškoga bloka. No *Geometriju Melankolije* koju danas predstavljamo,* nećemo promatrati sa stajališta grafičkoga dizajna, nego s vidika njezinoga sadržaja. To je knjiga u kojoj se govori o dva glasovita Dürerova bakroreza – o *Melankoliji* i *Svetome Jeronimu*. Autor analizi tih grafičkih listova

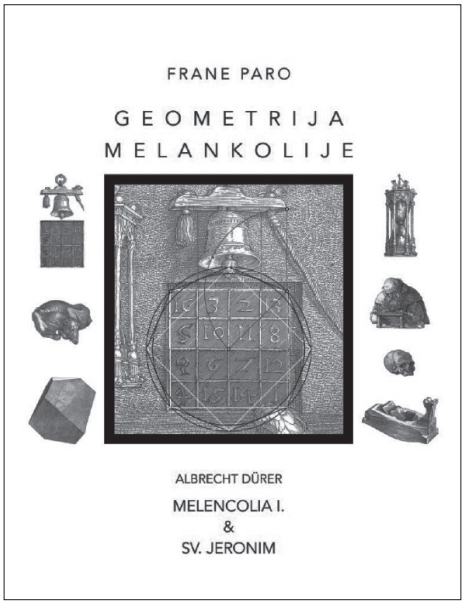

Naslovnica knjige Frane Para (izd. ALU, 2021.)

* Slovo s predstavljanja knjige na Tribini Kajkavskoga spravišča, 7. 12. 2023. Uz 55. obljetnicu časopisa Kaj i 50 godina djelovanja njegova nakladnika Kajkavskoga spravišča, Tribine imaju i dodatno značenje, i to umjetničkog /znanstvenog portreta njegovih članova, ovaj put – s osobitim zadovoljstvom – dopredsjednika Kajkavskoga spravišča FRANE PARA, akademskog slikara grafičara, sveučilišnog prof. ALU u mir., među ostalim, istraživača tiskarstva u razdoblju inkunabula, posebice prvog hrvatskog i drugih tiskarskih znakova; autora replike Gutenbergove knjigotiskarske preše (Roč, Vrbnik), autora desetak knjiga s područja grafike i ranog (posebice glagoljskog) tiskarstva. (Op. ur.)

ne pristupa samo tekstualno nego i slikovno. Štoviše, tekstualni dio nerijetko je u službi opisivanja složenih geometrijskih analiza koje prekrivaju Dürerove grafike poput kakve filigranske mrežice, poput nekog providnoga vela. No za razliku od uvriježene svrhe vela koja se očituje u prikrivanju odnosno zastiranju, ovaj geometrijski veo – paradoksalno rečeno – razotkriva. Što je to što on razotkriva? To je ona razina likovnoga oblikovanja koju inače ne bismo bili kadri opaziti. Pri nastojanju da čitatelju odnosno gledatelju otkrije zakučaste oblikovne i značenjske sastavnice tih grafika, Paro se laća pomalo začudne metode pri njihovome pronicanju. Slikom na sliku – tako bi se mogla nazvati njegova interpretacijska strategija.

Slika je šutljiva pojava. No, unatoč tome, ona nam nešto govori. Tišina je rječita. To nisu spoznali samo mnogi anonimni kontemplativci skutreni u svojim samostanskim ćelijama. Glasovit je Heideggerov *dictum*: „ jezik govori kao zvon tišine“. Kada se slika tumači slikom, tada se šuti dva puta – šutke se progovara o šutljivome govoru slike. Već je posve otrcana izreka da „slika govori više od tisuću riječi“. No geometrijske analize kojima Paro razlaže kompozicijsku strukturu Dürerovih grafika nisu bilo kakav slikovni govor. One govore na sustavan i metodičan način, i time predstavljaju svojevrstan inicijacijski ritual. Mladen Pejaković je u uvodu jedne od svojih knjiga prizivao sjećanje na indijsko izdanje Euklidovih *Elemenata*, što ga je nekom zgodom imao prilike držati u rukama. Ono je bilo opremljeno samo geometrijskim crtežima, bez popratnoga teksta. Jedino što je uz te crteže pisalo bilo je: POGLEDAJ! Parove geometrijske dekompozicije imaju sličan, upravo propedeutički učinak. One čitatelja na metodičan način pripravljaju i uvode u umijeće gledanja slike. I to Dürerove grafičke slike, koje i same predstavljaju svojevrsnu vizualnu mozgalicu, odnosno likovnu zagonetku, što – osobito u slučaju *Melankolije* – podsjeća na kakav rebus. Slijedeći Dürerove ikonografske sugestije, Paro postupno razotkriva vizualni podtekst, koji se može pojmiti kao posteljični sloj vidljivoga likovnog sadržaja. On dekomponira složenu likovnu kompoziciju, ukazujući na njezinu strukturalnu i značenjsku slojevitost.

U ovom kratkom prikazu nije dakako moguće izložiti i potanko opisati sve aspekte i stadije Parove geometrijske analize. Knjiga je sadržajno toliko nabijena erudicijom, toliko je prožeta spoznajnom moći da je uistinu nemoguće izdvojiti bilo koju provedbenu nit iz tako gusto istkane cjeline. No jest moguće ukazati na nekoliko bitnih sadržajnih smjernica. Ikonografski inventar *Melankolije* i *Sv. Jeronima* nizom utkanih alegorema, filozofema i teorema ukazuje na opravdanost matematičkoga, geometrijskog, odnosno simboličkoga pronicanja tih djela. Paro svojim analizama nastoji pokazati da je i samo djelo konstruirano po načelima koja ilustrativno izlaže. Ova studija može se shvatiti kao svojevrsna naknadna upotpuna zamašnih i utjecajnih djela onih autora koji su se tim radovima bavili, a da pri tome nisu ni dotakli njihovu oblikovnu razinu – razinu njihove kompozicijske strukture. Već tom je činjenicom Parova studija jedinstvena i iznimno značajna u svjetskim razmjerima. On tako govori o oktogonskoj odnosno heksagonskoj geometriji dvaju grafičkih listova; ukazuje na tzv. srebrnu proporciju koja oktogonskoj paradigmi pripada i koja je iskorištena u izvedbi kompozicije grafičkoga lista. Govori zatim i o odnosu kruga i kvadrata u *Melankoliji*, o kojem Dürer piše i teorijske traktate. Riječju, grafičkome listu Paro pristupa izrijekom kao „velikom teleološkom rebusu“, rebusu koji tematizira božanski red i ljudski napor da ga se shvati posredovanjem likovnoga oblikovanja, prožetoga načelima svete geometrije.

Nadalje, poligonalni monolit prikazan u *Melankoliji* Paro tumači kao dramaturško vezivo kompozicije toga djela. Izrijekom – kao „živu vezu zlatne i srebrne proporcije“. Potom uz tematiziranje kugle, kvadrata i poliedra autor razmatra geometrijske funkcije drugih prikaza, poput duge i kometa, šestara, klesarskog kutnika i blanje, pješčanoga sata. Sve spomenute ikonografske sastavnice spregnute su preciznim geometrijskim funkcijama, koje ukazuju na vrlo složenu idejnu i provedbenu konstrukciju *Melankolije*. Grafičkom prikazu *Sv. Jeronima* Paro pristupa jednako skrupulozno, raspravlja-

jući o nevidljivome sloju grafičkoga lista, postupno s njega skidajući vidljive, ikonografske slojeve. Taj postupak između ostaloga uključuje rekonstrukciju nenacrtanoga dijela prostorije, pronalaženje šesterokutnoga modula u različitim dijelovima kompozicije, i na koncu: razotkrivanje simboličke funkcije geometrijskih i numeričkih motiva. Paro tu funkciju vidi u prepletanju teme dvanaestice i teme četvorke. Prva predstavlja dimenziju vremena – vječnosti njegova kruženja – a druga dimenziju ljudske mjere i sveprisutnoga životnog ritma. Parovim izrijekom, riječ je o „simfonijskoj slici istovremene prolaznosti i vječnosti"; o „uprizorenju vremena koje je vječno i vremena koje prolazi".

I tako bismo mogli nastaviti u nedogled… Ono što bi međutim na kraju trebalo potcrtati jest upravo spomenuta propedeutička funkcija geometrijske analize kojom Paro vlada na doista uzoran način. Čak i ako ništa ne znamo o ulozi geometrije u dekompoziciji Dürerovih grafika, čak i ako smo posve nesviknuti na takvu vrstu argumentacije, ostaje nam puko iskustvo motrenja. U tome se krije posebna vrijednost ove knjige. Paro, naime, polažući geometrijske konfiguracije na Dürerove grafike, ostvaruje – kažimo to tako – dodanu vrijednost pri avanturi gledanja. Ti crteži ususatvljuju naš pogled, instrumentaliziraju ga, omogućuju nam pomniji i dugotrajniji susret s prizorom. Promatranje tih djela uz pomoć geometrije pomalo podsjeća na iskustvo koje imaju glazbeno pismeni slušatelji, kada muzičko djelo slušaju tako što pogledom ujedno prate notni tekst glazbene partiture. Vizualno praćenje partiture disciplinira naše slušno iskustvo; omogućuje nam da osvijestimo one razine muzičkoga oblikovanja koje inače ne bismo mogli registrirati pukim slušanjem. To su upravo odnosi između pojedinih dionica, odnosi koji su potcrtani kontekstom glazbenoga metra, harmonijskih i polifonijskih funkcija, kao i drugih muzičkih parametara.

Osim toga, zahvaljujući uistinu izvanrednim digitalnim prilagodbama Parovih rukom rađenih crteža – a te prilagodbe majstorski je ostvario Krešimir Ivanček – iskustvo gledanja Dürerovih grafika kroz očale geometrije postaje osobiti estetski doživljaj, koji nije moguće opisati riječima. Zato je ovaj kratak prikaz autorove iznimne studije doista najprikladnije završiti parafrazom usputne napomene uz spomenuti indijski prijevod Euklidovih *Elemenata*: POGLEDAJ! Pogledajte i vi, na vlastitu spoznajnu blagodat.

Jagor Bučan

IMBRIH LUIČ: *VRAČTVA VSAGDAŠNJA DOMAČA* (1746.) (Pučko otvoreno učilište *Katarina Zrinska* – Ozalj i Ogranak Matice hrvatske u Ozlju, Ozalj - Zagreb 2022; priredio Alojz Jembrih)

Pred nama je knjiga koja donosi rukopis nastao 1746. iz pera pavlina Imbriha Luiča, rođenjem Karlovčanina, pod naslovom (u transkripciji): *Vračtva vsagdašnja domača. Iz vnogih pisan pobrana i probavana. Nikoja nikojim hasnovita. Ali od smerti osloboditi Boga sam to more včiniti. Niti kaj več od mene spitavaj, nego jedinoga Boga na pomoč zazavaj. Ova su po patru Imbrihu Luiču pavlinu popisana. Nad vsim naj bu Bogu slava. Amen 1746.*

Dakle, Imbrih Luič, redovnik, pavlinskoga reda, što se iz naslova razabire, opisao je na koji način pristupa opisu domaćih vraštava (*vračtvo* = lijek), onih koji se pripremaju u kući, i koji su svi već isprobani jer se nalaze u knjigama, rukopisima i pokazalo se da su mnoga nekima i korisna, ali, kao redovnik, smatra kako od smrti može osloboditi jedino Bog kojega treba zazivati. Već u naslovu se razabire da svojoj ljekaruši daje duhovnu dimenziju, što je za jednog redovnika koji se brine za čovjekovo duhovno i tjelesno zdravlje posve razumljivo.

Ljekaruša je pisana kajkavskim jezikom s ikavskim obilježjima, koji se tada govorio u okolici Karlovca, Kamenskoga i Svetica. Za preslik korišten je primjerak iz zbirke *Rara* Gradske

Naslovnica knjige (izvor: Ogranak MH u Ozlju)

knjižnice u Zagrebu koji je uvećan 30 posto radi lakšeg čitanja.

Nije poznato zašto do tiskanja rukopisa tada nije došlo, iako bi se prema oblikovanju i strukturi moglo reći da je rukopis već priređen. Početkom 20. st. Luičeva *ljekaruša* djelomično je tiskana u redakciji križevačkog liječnika Frana Srećka Gundruma-Oriovčanina u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (1909.), i neki su tada tvrdili da je nakon Gundrumova objavljivanja *ljekaruša* izgubljena, no ovim se izdanjem pokazuje da tome nije tako. U *Dodatku* (str. 215-294) izdanja Jembrih dodaje i Gundrumov prijepis tekst iz 1909. Luičeve *ljekaruše* koji je zanimljiv i zbog brojnih bilježaka u kojima su tumači nazivi ljekovitoga bilja, a osim toga, tim tumačenjem pokazuje i hrvatski jezik s početka 20. stoljeća. Rukopis (preslik u boji) sadrži 72 stranice, od kojih se 55 stranica odnosi na latinske i kajkavske recepte koji sadrže uputu kako se lijek priprema, kako se i koliko dugo protiv koje bolesti uzima, dakle riječ je o terapiji dotičnim lijekom. Luič donosi i svoj životopis na latinskom jeziku (u izdanju je preveden na hrvatski). U prvom dijelu, odmah iza preslika *ljekaruše,* Jembrih donosi latiničku transkripciju kojoj dodaje i korisno tumačenje pojedinih riječi u *ljekaruši,* tzv. *glosarij*.

Vrlo je vrijedan Jembrihov *Pogovor* (167-211) u kojem minuciozno donosi podatke o početcima liječenja ljekovitim biljem, o najstarijoj glagoljaškoj *ljekaruši* iz 14 st. nastaloj na području Vinodola, kao i o brojnim srednjovjekovnim benediktinskim samostanima zapadne Europe. Posebice je važno, kad je riječ o rukopisnim djelima, njihovo ponovno objavljivanje za povijest pučke medicine i farmaceutike, kao i općenito za povijest hrvatskoga jezika i medicinske terminologije. Koliko je *Pogovor* zanimljiv svojim sadržajem to najbolje pokazuju podnaslovi: Uvod, *Ljekaruša* Imbriha Luiča, kako je iznova otkriven Luičev rukopis?, Rukopis *Ljekaruše* (1746.), *Curriculum Vitae* pavlina Imbriha Luiča, *Ljetopis* Imbre Luiča u njegovim *Vračtvina vsagdašnjim* (1746.), *Vračtva vsagdašnja domača po Imbriju Luiču popisana* (1746.), Slovopis u Luičevoj *ljekaruši* (1746.), Tablica slovopisa Luičeve *Ljekaruše*, Ostala grafijska i jezična obilježja u Luičevim *Vračtvima vsagdašnjim*; Dodatak: Luičeva *Vračtva vsagdašnja domača* (1746.) u redakciji Frana Srećka Gundruma Oriovčanina (1909.), Kratice, Everydey Domestic remidies (Summary).

Uz benediktince i franjevce, i pavlini su bili poznati ljekarnici koji su ručno zapisivali recepte i prenosili ih svome puku i tako pomagali bolesnome čovjeku i djelovali na ublažavanje ili suzbijanje neke bolesti. Takva je prva medicinska knjiga tiskana u prijevodu na kajkavski književni jezik varaždinskoga liječnika Ivana Krstitelja Lalanguea (1743. – 1799.): *Medicina ruralis iliti Vračtva ladanjska iliti vračtva ladanjska, za potreboću mužev, i siromakov Horvatckoga orsaga i okolu njega, bližnešeh mest* 1776.

Za svaku je pohvalu što je priređivač, Alojz Jembrih, prigodom izložbe *Sladki naš kaj* u Gradskoj knjižnici 1998. bio posebno inspiriran tim rukopisom zbog njegove vrijednosti za proučavanje povijesne dijalektologije, tj. hrvatskoga kajkavskoga jezika iz razdoblja zrinskofrankopanskoga jezično-književnoga kruga, a još više zbog važnosti za povijest medicine u Hrvatskoj prve polovice 18. st., što je bilo 30 godina prije Lalangueove *Medicine*, kao i zbog samoga povijesnoga nazivlja ljekovitoga bilja. Stoga je opravdana priređivačeva zauzetost oko objavljivanja pretiska izvornika Luičeve Ljekaruše i tran-

skripcije, jer tim je pothvatom postala dostupna široj javnosti. Luičeva je *ljekaruša* upravo ono što se danas zove „Prirodno liječenje biljem" s još jednim dodatkom da je u njoj osim savjeta za pripravke od ljekovita bilja bilo i onih animalnoga podrijetla, mineralnoga i dr. (poput pepela, vapna, žutanjaka, bjelanjaka, voska itd.), zato što osim recepata namijenjenih liječenju različitih bolesti, sadrži i niz savjeta koji su vezani uz kućanstvo, gospodarstvo i veterinarstvo. Recepti su uglavnom pisani kajkavskim jezikom, ali ima ih i na latinskom, zato što ih je vjerojatno Luič prepisao iz nekog latinskoga predloška. Njegovi su recepti vrlo praktični i nikako apstraktni, što dokazuje da je i sam dobro poznavao učinkovitost pojedinih ljekovitih biljaka.

Jembrih donosi i prijevod koji se nalazi na kraju Luičeve *ljekaruše,* što je zapravo njegov *Curriculum vitae* u kojem po godinama zapisuje događaje, počevši od njegova rođenja 1690. u Karlovcu. Njegov je jezik sličan tzv. zrinsko-frankopanskom jezično-književnom krugu, tj. jezik područja na kojemu su pavlini samostana Svetica i Kamenskoga pastoralno djelovali. No važno je spomenuti i njegove boravke u Lepoglavi, Remetama, Olimju, Sveticama, Kamenskom i Križevcima, što se ogleda i u njegovim interferencijama u jeziku jer je najvjerojatnije u tim mjestima i zapisivao pojedine recepte.

Važno je istaknuti da je Jembrih u poglavlju *Slovopis u Luičevoj ljekaruši (1746)*, u kojem analizira grafiju *ljekaruše* u usporedbi s kajkavskim djelima 18. stoljeća zaključio da se on razlikuje od njih, iako je slijedio tradiciju slovopisa u upotrebi u Zagrebačkoj biskupiji njegova doba (npr. **lj, nj** uvijek je pisao **li, ni**, a ne **ly, ny**; , današnje đ piše **gi**, a ne **gy**, itd).

Zanimljiva je još jedna činjenica što ju je Jembrih istaknuo, u prvoj polovici 18. stoljeća, u kojoj je napisana i Luičeva *ljekaruša*, u Zagrebu je tiskano preko 40 naslova kajkavskih knjiga, a među njima i prva kajkavska početnica *Abecevica* 1746. godine Jurja Muliha (1694. – 1754.), a godinu dana ranije, 1745. tiskan je školski priručnik na latinskom jeziku, s kajkavskim primjerima na 31 stranici, namijenjen đacima isusovačke gimnazije i strancima koji uče hrvatski jezik koji nosi naslov (u prijevodu): *Uputa za pravilno pisanje hrvatskih riječi kako prema samoj prirodi pravilna izgovora tako i prema glasovnoj vrijednosti slova predočena i na korist domovinske mladeži te onih stranaca koji žele učiti hrvatski jezik, iznesena…*1745., a najzanimljivije je da se u tim *Uputama* nalazi i rečenica: *svaka hrvatska riječ mora se pisati tako kako se izgovara*. Drugim riječima, to nas podsjeća na *piši kako govoriš* (što se pripisuje Vuku Stefanoviću Kradžiću koji se tada, 1745 nije ni rodio)!

No, *Vračtva vsagdašnja domača* Imbriha Luiča, u pretisku, transkripciji, bogatom pogovoru i iscrpnom glosariju što je djelo Alojza Jembriha, zaslužuje svaku pohvalu i vrijedan je doprinos istraživanju povijesti kulture i povijesti kajkavskoga jezika, povijesne medicine, farmaceutike, kao i povijesne fitonimije. Stoga valja uputiti čestitke izdavačima i priređivaču na tom izdavačkom pothvatu!

Nada Vajs Vinja

PUTUJEM DA OTPUTUJEM - KNJIGA PUTOPISA ZLATE BUJAN KOVAČEVIĆ
(Ogranak MH Delnice/Pop&Pop, Crni Lug, 2022.)

Nova knjiga književnice i pjesnikinje Zlate Bujan-Kovačević u okviru Matičinih izdanja u Zagrebu i Delnicama, prvi put je predstavljena u Fužinama u okviru proslave Antonja 2022. godine, a potom i na gostujućoj Tribini Kajkavskoga spravišča u listopadu iste godine, u sklopu Dana Franje Horvata Kiša i središnjeg programa (i natječaja) 16. Hrvatski književni putopis u Loboru.

Autoričina ideja da nakon tri slanja kratkih putopisa na putopisni natječaj Kajkavskoga spravišča/časopisa *Kaj,* UKS *F. Horvat Kiš* Lobor

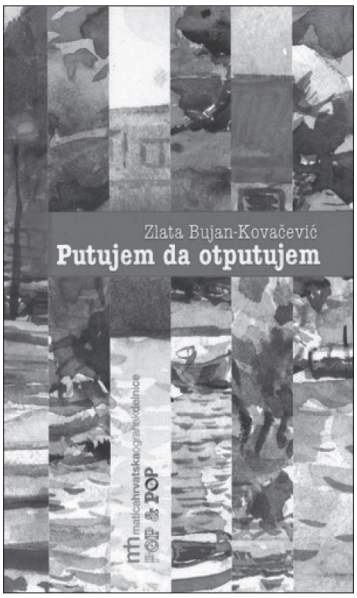

Naslovnica knjige (izvor: www.matica.hr)

i Općine te nakon primljenih nagrada za *Homo va moje mile Vrata, Što je meni Budimpešta* i *Zora iz Prizrena*, dala je njenu stvaralaštvu tom novom putopisnom vrstom dvadeset i prvu tiskanu knjigu, i to nakon nekoliko knjiga pripovijedaka, dva romana i šest zbirki pjesama.

Surađujum s njom kao informatorica i suradnica u dijalektalnim izdanjima materinjega goranskoga kajkavskoga govora, zbog kojeg se - prije tridesetak godina - prihvatila uspješnog književnog rada, od kog se ranije (kao i od čitanja ove knjige) teško odmaknuti. Najprije zbog sadržajnog bogatstva. A krenuvši ovdje od putopisa u pripovjednom stilu, raspon njenog izraza raste sve do novinarskog, pa čak i znanstvenog stila.

U opusu Zlate Bujan-Kovačević to je, dakle, novi žanr. Tako dvadeset i pet sabranih putopisa u novoj knjizi - koji su ujedno dnevnik i autobiografska proza, i vraćanje istim odredištima, što privatnim što službenim (budući da ju je posao odveo na mnoga mjesta) - postaju opisi s različitim perspektivama, susreti s različitim ljudima, a uvijek s izrazito autobiografskim pečatom. U svakome jedan motiv hvata drugih deset koji samo na prvi pogled nemaju tješnju vezu, tu asocijativni način čini posebno zanimljivo tkivo što nezaustavljivo teče. Iz putopisa i priča izranja osobnost koju poznajemo iz niza prethodnih i proznih i poetskih radova i u njima se ogledaju konstante tog književnog roda i poveznice s prijašnjim knjigama.

Prije svega, ovo štivo ne odolijeva stihu. Poetski zapis se prirodno i spontano stapa s prozom koja zauzima središnji dio, ali ostavlja snažan dojam kad stihovi poteku sami od sebe, kao pjesme o moru, ili one posvećene Vukovaru, domaćoj otočkoj destinaciji, ili opraštanju od života koji simbolizira ljubav za prirodu. Drugi nezaobilazni dio povratak je rodnom kraju, zavičaju, djedovini, od njene prve zbirke pjesama *Vratarski kanti i štorije* do istraživanja korijena, sve zaslađeno domaćom kajkavštinom.

Sam začetak ovih putopisa jest nerv za putovanjem koji vuče korijene iz male njene knjižice *Izlaz Vrata, vodič za landravce po fužinarskom kraju* što se ogleda u prvoj priči posvećenoj rodnom mjestu Vrata. Roman *Nevenka s Aljaske*, o Goranki na dalekom sjeveru, ovdje se pojavljuje u obliku dalekog prekooceanskog putovanja Nevenki u posjet, za razliku od bližih destinacija ili sličica kao što su njene *Zagrebačke adrese*. U njima su pak zapisi od ranog djetinjstva koji vode po cijelome Zagrebu i njegovu centru što je usporedivo s njenom zbirkom *Bakine furt iste Zagrepčanke.*

Poseban dio koji je poveznica svih dvadesetipet putopisa jest njena ukorporirana autobiografija u kojoj je dijelom prepoznajemo, a dijelom nam se otkriva pa i iznenađuje hrabrošću zbog iznošenja svoje intime. Ponekad hirovita, otvorena duha i očiju s nevjerojatnom moću zapažanja, sklona slikanju i fotografiji, s fotografskim pamćenjem i sklonošću vizualizaciji, pokazuje se i kao osoba duboke nutrine, bogatog niza ljudskih osjećaja, razmišljanja i stanja koje možemo prepoznati iz njenog odnosa prema doživljenom, a toga je u ovoj knjizi jako puno.

Isto tako treba naglasiti izuzetno obrazovanu osobu koja raspolaže nevjerojatnim znanjem sa svih područja života, a ponajviše kulture i umjetnosti te jezika, što zahtijeva stanovit anga-

žman čitatelja. Osoba je širokih interesa, premda je sama rekla da su je u školi zanimali samo hrvatski jezik, crtanje i biologija. Doista se ovdje književnost javlja kao spona s jezičnom problematikom, biologija se odražava u malom priručniku ljekovitog bilja i naravno crtanje, jer ovo je slikanje riječju, a knjiga je usto opremljena autoričinim akvarelima isto kao što je u nekoliko ranijih izdanja crtežima sama opremila i svoju prozu i pjesme.

Iščitavajući stranice na koje su nas ovi putopisi odveli kristalizira se slika života ne samo euforična i lijepa, ima tu i teških i bolnih i tragičnih trenutaka, ali rekla bih: vrijedilo je!

Unatoč najavljenom kraju i odlasku u završnoj pjesmi i naslovu *Putujem da otputujem,* ova knjiga pršti vedrinom čak i svojom tiskarskom izvedbom i opremom sjajnog dizajnera Danijela Popovića, također i akvarelima same autorice i akribičnim i nadahnutim predgovorom *Poezija putovanja* čiji je autor Mirko Jamnicki Dojmi. Kvalitetna izrada ove lijepe knjige postignuta je zahvaljujući donaciji iz zaklade „Vera i dr. Matko Miličić Mileško" iz Hvara.

Silvija Polak-Mance

JEZIKOSLOVAC, KAJKAVOLOG ĐURO BLAŽEKA - DOBITNIK GODIŠNJE NAGRADE *IVAN FILIPOVIĆ* U PODRUČJU ZNANSTVENOG I STRUČNOG RADA

Temeljem Odluke o dodjeli „Nagrade Ivan Filipović" za 2022. godinu dugogodišnji profesor Učiteljskog fakulteta u Zagrebu - Katedre za hrvatski jezik i književnost, scensku i medijsku kulturu (Odsjek u Čakovcu) - ***dr. sc. Đuro Blažeka,*** redoviti profesor u trajnom zvanju, nagrađen je godišnjom „Nagradom Ivan Filipović" u području znanstvenog i stručnog rada. Svečana dodjela Nagrade održana je 26. lipnja 2023. godine u Osnovnoj školi „Ivan Filipović" u Velikoj Kopanici, rodnom mjestu tog znamenitog hrvatskog učitelja i književnika, povodom dvjestote obljetnice njegova rođenja. Nagradu laureatu prof. dr. sc. Blaženki uručili su ministar znanosti i obrazovanja RH dr. sc. Radovan Fuchs i predsjednica saborskog Odbora za dodjelu „Nagrade Ivan Filipović" izv. prof. dr. sc. Vesna Bedeković.

Riječ je o *prestižnoj Nagradi Republike* Hrvatske za značajna ostvarenja u odgojno-obrazovnoj djelatnosti koju priprema Minis-tarstvo znanosti i obrazovanja, koja predstavlja najviše priznanje djelatnicima u odgoju i obrazovanju.

Dr. sc. Đuro Blažeka, redoviti profesor u trajnom zvanju Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dao je veliki doprinos razvoju kroatistike i slavistike, a posebno dijalektološkim (leksičkim) istraživanjima. Kao dio Integriranoga preddiplomskoga i diplomskoga učiteljskoga studija utemeljio je Modul hrvatskog jezika – inačicu s kajkavskim narječjem za studente učiteljskog studija Odsjeka u Čakovcu, kao i više dijalektoloških kolegija: Razlikovna gramatika, Kajkavsko narječje, Štokavsko i čakavsko narječje, Terenska istraživanja kajkavskih mjesnih govora, Kajkavsko jezično blago.

Posebno važno područje znanstvenog i stručnog djelovanja prof. dr. sc. Đure Blažeke jesu kontinuirana istraživanja mjesnih govora (jezične, kulturne i identitetske odrednice), kao što su tijekom 2022. godine završen Rječnik govora Kotoribe i prikupljanje leksika govora Štrigove. Budući da su u istraživanju aktivno sudjelovali učitelji osnovnih škola, učenici i lokalna zajednica, implementiranje slobodnog istraživanja leksika, kako ga je postavio profesor Blažeka, predstavlja metodologijski novum, gdje na taj način prikupljena i obrađena leksička građa predstavlja starije i mlađe slojeve leksika, a vrijedan je lingvistički i interdisciplinarni izvor za etnologe i povjesničare. Tijekom 2022. godine profesor Đuro Blažeka objavio je tri zapažena znanstvena rada u uglednim međunarodnim lingvističkim časopisima (Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae), od kojih se posebno izdvaja rad: „O jednom mogućem pristupu istraživanjima vulgarnosti u dijalektalnim govorima". Član je uredništva jednog

od najuglednijih slavističkih časopisa Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, a više put bio je gost predavač na uglednim inozemnim sveučilištima (Sydney, Buenos Aires, Budimpešta, Krakow).

***

Ukupno su dodijeljene dvije nagrade za životno djelo i 15 godišnjih nagrada za 2022. Među istaknutim nagrađenicima, spomenimo još kako je godišnjom „Nagradom Ivan Filipović" u području osnovnog školstva nagrađen *Siniša Režek,* učitelj–savjetnik matematike i fizike, djelatnik Osnovne škole Žitnjak u Zagrebu. Siniša Režek na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu djeluje već petnaest godina u svojstvu vanjskog suradnika kao izvoditelj nastave na matematičkim kolegijima te izbornim kolegijima Šah u osnovnoj školi I i II.

Nataša Ljubić Klemše, učiteljica–savjetnica razredne nastave u I. osnovnoj školi Bjelovar i studentica doktorskog studija Cjeloživotno obrazovanje i obrazovne znanosti na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu također je nagrađena godišnjom „Nagradom Ivan Filipović" u području osnovnog školstva.

(Cjelovito obrazloženje Odluke o dodjeli „Nagrade Ivan Filipović" za 2022. godinu s imenima nagrađenika u svim područjima dostupno je na *mrežnim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja.*)

(*Iz priopćenja o dodjeli Nagrade)*

LIRIKA JEDNOSTAVNOSTI MAGDALENE KOLAR ĐUDAJEK
(Podsjetnik na kajkavsku zbirku SKRAJEC; izd. Biakova, Zagreb, 2018.)

Ovo je knjiga čežnje. Čežnje katkada utišane, izrečene gotovo šaptom, negdje između redaka, katkada buntovne, nepomirljive. Stranice ove knjige, sve pjesme u njoj sabrane, natopljene su čežnjom, čežnjom za svijetom u kojem će biti jednostavnije živjeti. U kojem će ljudskost snažnije doći do izražaja i dati smisao svakom danu, svemu što se zbiva, svakom ljudskom odnosu i postupku.

Magdalena Kolar Đudajek izriče, koliko je to riječima moguće, čežnju za svijetom koji je, u određenom smislu, minuo ali koji nastavlja živjeti u njoj kao dublja, prisnija istina. Za svijetom u kojemu se ona bolje snalazi. U kojemu je sve na svome mjestu: i čovjek i Bog, i dom i zavičaj, i sućut i odgovornost. Izriče čežnju za duhom.

O svojoj čežnji ona progovara na jednostavan i povjerljiv, bezazlen način. Progovara djetinjom dušom. I upravo zato ta čežnja, nerijetko duboko povrijeđena, zastaje zapanjena. Kako je moguće okrasti ljepotu ovoga svijeta? Kako je moguće prigrabiti je za sebe – ili samo za neke – kad ona pripada svima? Jer ljepota prigrabljena, ljepota je okradena, gotovo usmrćena. Pjesnikinja s gorčinom zbori o neshvatljivom odmaku od prirode, od dobrote, od poštenja.

Pamćenje djetinjstva, pamćenje životnih ljepota i dobrota, prisnost s prirodom, progovara na mnogim stranicama ove knjige. Stihovi Magdalene Kolar Đudajek otkani su od zavičajnosti i nježnosti, od osjetljivosti za običnosti života, pa i za sitnice koje tvore njoj (i ne samo njoj) razumljivu i prihvatljivu ljepotu života.

Ja sam babica / Al sam još navek i dete ./ Nigdar ne bi zrasla. – kazuje nam pjesnikinja i pritom svjedoči o neprolaznosti: *Tekli su dani, / A ljubav je vrnula još več.* Po njezinom shvaćanju, ljubav je izvorište i mjera svega po čemu ljudski život ima smisla: *Čuti ljubav, / Živi ljubav, / Zbudi nadu, / Zbudi serce.* Ljubav potvrđuju i radosti i tuge, jednako i kad se živi s osmijehom i kad se živi na rubu suza, i kad se suza skrila.

U stihove: *Tu me negda čekal, dragi Ivek moj,* urezana je razdjelnica između onoga što je bilo, onoga što jest i što će biti. Toliko je toga u tome s koje nas strane čeka netko drag, netko od koga ne znamo razlikovati svoje srce. U stihovima: *O, majko moja, /Zakaj si me rodila malu, / A srčeko mi tak / Veliko dala* - blago prigovara majci. Pritom je njezin prigovor prepunjen neizrecivom zahvalnošću.

Lirika Magdalene Kolar posve je osobna i po tome općeljudska. Pjesnikinja se u svojoj

povjerljivosti i čežnji nimalo ne skanjuje očitovati svoju dušu. Po tome je ova knjiga istinsko obogaćenje za svakog čitatelja koji je iščitava s dušom.

(Iz pogovora „Knjiga čežnje"; izvor:https://biakova.com)

Stjepan Lice

***

Bilješka o pjesnikinji:

MAGDALENA KOLAR ĐUDAJEK (rođ. 6. kolovoza 1937. u Špičkovini kraj Zaboka) - pjesnikinja, likovna umjetnica, zanimanjem krojačica, u mir. (životni motto: „Samo jedna igla više,/ igla koja pjesme piše"). Osnovnu školu završila je u Špičkovini, krojački zanat (1955.) u Zagrebu, gdje je i položila majstorski ispit (1975.). Poeziju piše od rane mladosti, sudjelujući na brojnim recitalima suvremene (kajkavske) poezije, objavljujući u 50-ak zajedničkih zbirki i zbornika, te u časopisima (npr., *Kronika potkožnih senzacija; Mladi pisci 84*; časopis *Kaj; Zeleni bregi Zeline* – zbirke s recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva u Sv. Ivanu Zelini; *Susret riječi* – Bedekovčina; *Naša riječ,* I, II, III; *Književno stvaralaštvo radnika Zagreb*, 1980. i 1986.; 100 hrvatskih pisaca – MH Zaprešić, 1991. i dr.)

Objavljene zbirke poezije: *Zagorje moje - jen pušlec i kušlec* (Književni klub Dubrava, Zagreb,1987.); *Kapljica* (Društvo pisaca „August Šenoa", Zagreb, 1991.); Špigel i droptinje (samizdat, Zagreb, 1993., likovna oprema - Ivan Lackovića Croata); Život je tak i tak nekaj drugo (Društvo pisaca „August Šenoa", Zagreb, 1995 - uz ilustracije Ivana Rabuzina); *Oni su sami sej za dost* (Udruga umjetnika „Vjekoslav Majer", Zagreb, 2006.); *Skrajec* (Biakova, Zagreb, 2018.); *Ružin pupoljak* (Biakova, 2021.).

Uz dominaciju idejno-tematskog sloja „raskorjenjivanja, osjećaja otrgnuća od zavičajnog tla, u novonastaloj urbanoj stvarnosti" (I. Kalinski: 1995.), poezija M. Kolar Đudajek, osobito kajkavska - vrednotama zavičajnoga govora i zagrebačke kajkavštine – ukratko, univerzalnom tematikom u jednostavnosti izraza - priklanja se rasponu suvremenih poetika.

LIT.: Ivo Kalinski. Predgovor, u: Život je tak i tak nekaj drugo, 1995; Božica Pažur. Predgovorno slovo, u: Špigel i droptinje, 1993. *(Prilagođena natuknica iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja, LZMK, Zagreb, 2017.)*

B.P./Uredništvo

KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – PEDESETLETNICA!

KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti (predsjednik: izv. prof. dr. sc. Boris Beck). Utemeljeno je u Zagrebu 20. prosinca 1974. godine, prerastanjem iz KUD-a Ksaver Šandor Gjalski (osnovanog 14. rujna 1973.) - inicijativom Stjepana Draganića, pokretača i gl. urednika časopisa Kaj. S 260-ak članova, istaknutih znanstvenika i umjetnika, promicatelja sveukupne hrv. kulture i 10-ak stalnih programa – vezanih uz opsežno (povijesno-kulturno i zemljopisno) kajkavsko govorno području RH (koje obuhvaća osam regija - od Međimurja, Hrvatskoga zagorja, Prigorja, Moslavine, Podravine, Turopolja, kajkavskih središta, gradova Zagreba, Varaždina... i njihovih županija, goranskoga kraja, ... do čakavsko-kajkavskih govora središnje Istre) - Kajkavsko spravišče jedino je, iako u statusu udruge, koje to područje zahvaća u cijelosti – kao kajkavski kulturni sabor (=spravišče).

Temeljni je (prema Statutu) djelatni sadržaj te kulturno-znanstvene udruge: otkrivanje, izučavanje, objavljivanje i vrednovanje kulturno-povijesne baštine i suvremenosti kajk. krajeva RH; izučavanje i populariziranje starije i suvremene kajk. književnosti i jezika; izdavanje časopisa Kaj i posebnih izdanja/knjiga unutar više biblioteka; održavanje znanstvenih skupova, redovita Tribina; izložbena djelatnost

Galerije Kaj; poticanje kajk. stvaralaštva i promicanje znanstveno-istraživačkog rada, osobito mladih (Jezičnica kajkaviana) i dr.

Uz afirmaciju kulturoloških vrednota s cijelog kajkavskog područja u trajnim programima – među kojima, najplodnije, redovite nakladničke djelatnosti u Kaju, s 257 časopisna izdanja (u 385 brojeva), i 210-ak posebnih izdanja/knjiga - značajan mu je koncept povezivanja hrv. kulturnog prostora kreativnim dosezima kaj-ča-što jezične zbilje, kao nedovoljno isticanim bogatstvom hrv. književnosti i kulture – u programima: Hrvatski književni putopis (i natječaju za putopis od 2007), te Kaj & ča: prožimanja i perspektive (od 2001. i u nastavku suradnje s Čakavskim saborom), te Tribina Kajkavskoga spravišča (osobito za stručnog voditeljstva †prof. dr. sc. Jože Skoka do 2017.), koja se kontinuirano (od 1994.) i interdisciplinarno bavi sveukupnim položajem fenomena kajkaviane. Posebnost Jezičnice kajkaviane - filološkog programa izvaninstitucionalnog tipa (od 2000. i 2003. g.) – jesu 4 natječaja suvremene afirmacije književnih žanrova, te živih kajk. govora (za kratku kajkavsku prozu, kajkavske i čakavske literarne radove učenika srednjih škola RH, za dijalektološki opis i istraživanja...) – potičući, među ostalim, mladenačku kreativnost, razvijanje pismenosti i jezične kulture.

U kulturnoj javnosti, djelima vodećih suvremenih likovnih umjetnika, osobito se isprofilirala izložbeno-likovna djelatnost Galerije Kaj (voditeljica: M. Roščić Paro). Izrazitu popularnost Spravišče je steklo 30-ljetnim studijskim izletima putovima kulturno-spomeničke baštine obrađivane u časopisu Kaj (glasoviti stručni voditelji, od 1982: akademkinja A. Horvat, muzikolog L. Šaban, dr. sc. Đ. Cvitanović, mr. sc. M. Beusan, te diljem Istre akademici J. Bratulić i B. Fučić). Uz znanstv. skupove Kajkavskoga spravišča - s kojih su radovi objavljivani u časopisu Kaj (Domjenak o Domjaniću, u povodu 150. oblj. uglazbljenja hrv. himne i 150. oblj. ustoličenja bana J. Jelačića, održanih u Glini; 115. oblj. rođ. F. Galovića, Hrvatski književni putopis 19. i 20. stoljeća...i dr.), te u posebnim izdanjima (Antun Mihanović i njegovo doba, 1996.); zbornicima unutar biblioteka - među tradicionalnima jesu: Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu, u Krapini (s istoimenim zbornikom radova sa skupova 1975., 1988., 1991.); Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi (i pet zbornika radova od 1992. do 1996.)…

Rezultate svojih programa Kajkavsko spravišče sustavno objavljuje u časopisu za književnost, umjetnost, kulturu Kaj – čiji je nakladnik od 1975.

Bogat je strukovni i umjetnički profil Kajevih suradnika, većinom članova Spravišča, znanstvenika i pisaca, tvoritelja suvr. hrv. kulture (prema čestoći i redoslijedu objavljivanja od 1968.): a) književni povjesničari, jezikoslovci (J. Skok, A. Šojat, V. Putanec, O. Šojat, I. Kalinski, S. Težak, M. Lončarić, A. Jembrih, B. Finka, J. Bratulić, I. Zvonar, J. Lisac, J. Maresić, A. Celinić, A. Frančić, Đ. Blažeka, C. Milanja, F. Pajur, B. Kuzmić, B. Beck, M. Kolar, B. Štebih Golub i dr.); b) književnici / kajkavski pjesnici (S. Draganić, A. Vokaun Dokmanović, V. Jačmenica, F. Koncelak, J. Ozimec, B. Tumpa, Lj. Duić, M. Runje, S. Dominić, P. Kanižaj, B. Loborec, B. Dovjak Matković, I. Horvat Hlebinski, I. Kalinski, S. Petrović, E. Fišer, I. Kutnjak, Z. Kovač, Ž. Reiner, B. Jelušić, D. Peričić, B. Brkan, T. Ribić, E. Kovač, V. Šinjori, Z. Maltar, D. Raškaj i dr.); c) povjesničari umjetnosti (A. Horvat, F. Buntak, L. Dobronić, Đ. Cvitanović, O. Maruševski, D. Baričević, V. Marković, Z. Horvat, T. Premerl, N. Premerl, N. Tarbuk, D. Miletić. I. Srša, Z. Balog, M. Beusan, K. Regan i dr.); d) povjesničari (J. Adamček, M. Despot, J. Šidak, I. Očak, D. Pavličević, A. Sekulić, H. Petrić, D. Vojak i dr.; e) muzikolozi (L. Šaban, L. Županović, A. Tomašek, S. Tuksar, Z. Blažeković, V. Katalenić i dr.); f) etnolozi /etnografi (M. Bošković Stulli, M. Gušić, V. Čulinović Konstantinović, M. Novak, Lj. Marks, D. Kremenić, S. Moslavac, T. Baran i dr.

Najznačajnije su biblioteke posebnih izdanja Kajkavskoga spravišča godine (međunarodni nakladnički broj 6056), do danas:

Mala biblioteka „Ignac Kristijanović“ (s objavljenih 49 književnih djela – od zbirke Droptinice V. Jačmenice Jazbec, 1970., do zagrebačakih kajkavskih feljtona Drvinjski štikleci B. Szütsa, 2013., Maloga Kraleviča, prvog prijevoda Maloga princa na kajkavski, 2018., sve

do poetske zbirke Emilije Kovač Razmatranja, 2022. i dr.); Hrvatski kulturni i prirodni spomenici (Turopoljske ljepotice Đ. Cvitanović, 1974. i 2008. te Barokni dvorci Hrvatskoga zagorja V. Markovića, 1975. - najpoznatije monografije među 40 naslova); Zbirka vodiča po kajkavskim krajevima te Popjevke najmlajših (s 40-ak izbora kajk. osnovnoškolskih radova), obje biblioteke za urednikovanja S. Draganića; KAJ & ČA: Susreti ...(9 knjiga - zajedničke zbirke suvremenih, antologijskih kajkavskih i čakavskih autora, npr. D. Načinović/B. Pažur, I. Kalinski/V. Pernić, Z. Kovač/J. Božanić, M. Sinčić/S. Petrović, Lj. Car Matutinović/B. Jelušić, N. Galant/I. Kutnjak, B. Brkan/B. D. Biletić, ali i Glagoljska početnica F. Para); Artistica (nova biblioteka s područja teorije povijesti umjetnosti, likovnosti, a prije svega kulture hrv. pisane riječi, tipologije prvog hrvatskog tiskarskog znaka..., npr. F. Paro: Nevidljiva tipografija, II).

Ime Društvu - Kajkavsko spravišče - dao je njegov prvi predsjednik, povjesničar, akad. Josip Adamček; dok mu je nemjerljiv pečat i ugled - od 1994., sve do smrti 2011. - davao predsjednik akad. Miroslav Šicel, jedan od najznačajnijih hrv. književnih povjesničara.

Predsjednici (ujedno i potpisnici za nakladnika) od 1974. do danas: †akad. Josip Adamček (1974. – 1977.), †dr. sc. Đurđica Cvitanović (1977. – 1980.), †dr. sc. Ivan Očak (1980. – 1982.), prof. dr. sc. Dragutin Pavličević (1982. – 1984.), †Rudolf Malenovski, dipl. prav. (1984. – 1994.), †akademik Miroslav Šicel (1994. – 2011..), prof. dr. sc. Zvonko Kovač (2012. – 2015.), †dr. sc. Tomislav Premerl (od 2015.-2018.); dr. sc. Ivo Kalinski (2019. – 2023., od 2023. počasni predsjednik); izv. prof. dr. sc. Boris Beck (od 2023.).

Ukratko, u prilog dostojanstvu povijesti i suvremenosti kajkavskih krajeva, te kontinuitetu kajkavske književnosti i jezika, kao i kulturnom povezivanju s čakavskim jezično-govornim prostorom, Kaj i nakladnik Kajkavsko spravišče objavili su 480-ak redovitih i posebnih izdanja, od kojih su mnoga monografskog i antologijskoga tipa.

[Prilagođena natuknica o Kajkavskom spravišču iz Enciklopedije Hrvatskoga zagorja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2017.]

B. Pažur

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo Franjo Horvat Kiš Lobor i Općina Lobor – raspisuju

18. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.
Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.
Radove napisane u računalnom obliku valja poslati istodobno na dvije e-mail adrese Kajkavskoga spravišča/časopisa Kaj: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com do 8. srpnja 2024. godine.
Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

20. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenu prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku) valja poslati istodobno na obje adrese Kajkavskoga spravišča i Kaja: kajkavsko.spravisce@zg.t-com.hr; bozica.kaj@gmail.com do 8. srpnja 2024. godine.

Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

AUTORI/SURADNICI – *KAJ* 5-6/2023.

Red. prof. art. JAGOR BUČAN (Zagreb) – akad. slikar, nastavnik slikanja/ redoviti prof. u trajnom zvanju na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu; autor likovnih monografija (npr., *Albert Kinert*) i drugih izdanja, brojnih likovnih eseja, studija; urednik; izlagao na 30-ak samostalnih i 50-ak skupnih izložaba

† STJEPAN DRAGANIĆ (1923. – 1983.), Zagreb – književnik, filmski scenarist i redatelj dokumentarnih filmova; među ostalim, pokretač časopisa *Kaj* i KUD-a *Ksaver Šandor Đalski*, preteče *Kajkavskoga spravišča*; antologijski kajkavski pjesnik i autor suvremene urbane kajkavske proze

Mr. sc. LJUBICA DUIĆ JOVANOVIĆ (Čakovec) – književnica, esejistica, pedagoginja, kulturna djelatnica; pridružuje se osnivačima časopisa *Kaj*, članica njegova uredništva; među ostalim, do umirovljenja , ravnateljica Gradske knjižnice *N. Zrinski* Čakovec, inicijatorica književnog kruga *Reči rieč*

†Akademik DRAGUTIN FELETAR (1941. – 2023.), Koprivnica – istaknuti hrvatski geograf, sveuč. prof. (Geografski odsjek PMF-a); povjesničar, književnik /kajkavski pjesnik, suradnik 1. br. časopisa *Kaj*; urednik, nakladnik; redoviti član HAZU, među ostalim, gl. urednik časopisa *Rad* Razreda za društvene znanosti HAZU, *Zbornika za narodni život i običaje;* autor/koautor 100-ak znanstvenih i inih djela, brojnih udžbenika

Prof. dr. sc. STJEPAN HRANJEC, prof. emeritus (Čakovec) – književni povjesničar; do umirovljenja sveuč. redov. prof. u trajnom zvanju na čakovečkom odsjeku Učiteljskog fakulteta u Zagrebu; autor 20-ak djela iz znanstv. područja dječje književnosti, folkloristike/zavičajne usmene književnosti i kajkavštine

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, esejistica, urednica; predavačica (do umirovlj.: Graditeljska škola, Učiteljski fakultet u Čakovcu); nagrađivana autorica 10-ak žanrovski raznorodnih djela na hrvatskom standardnom jeziku i kajkavštini

Dr. sc. ZVONKO KOVAČ (Zagreb) – književnik i znanstvenik; umirovljeni redoviti sveuč. profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, hrvatski (antologijski kajkavski) pjesnik i književni kritičar; područja autorskih znanstvenih knjiga i projekata: interpretacija književnosti, metodologija povijesti književnosti, suvremene južnoslavenske književnosti, međuknjiževna kritika, kajkavsko pjesništvo

Mr. sc. IVAN KUTNJAK (Lopatinec) – književnik, esejist, publicist, antologičar, urednik; pjesnik *kaj-ča-što jezičnog* izbora i intertekstnog iskustva; autor, među ostalim, panorame kajkavskih pjesnikinja;

STJEPAN LICE, dipl. prav. (Zagreb) – pjesnik, esejist; među istaknutim suvremenim kršćanskim piscima meditativne proze

Mr. sc. FRANJO PAJUR (Zagreb) – predavač hrvatskog jezika u Eisenstadtu/ Austrija, istaknuti proučavatelj starije kajkavske književnosti; autor brojnih znanstvenih studija

Dr. sc. BOŽICA PAŽUR [B. P.] (Zagreb) – gl. i odg. urednica časopisa *Kaj*, književnica i znanstvenica, esejistica; urednica kajkavoloških i drugih izdanja; voditeljica projekata i urednica biblioteka u *Kajkavskom spravišču*

SILVIJA POLAK-MANCE, prof. (Rijeka) – esejistica, nastavnica (Osnovna škola *Dr. Andrija Mohorovičić,* Matulji), mentorica literarnih programa; istraživačica hrvatske jezične baštine/goranske kajkavštine

† MELITA RUNJE (1925. – 1984.), prof. (Zagreb) – kajkavska pjesnikinja, među osnivačima časopisa *Kaj* i članica uredništva; bila je urednica na Radio-Zagrebu (većinom programa za djecu); zastupljena antologijski i u onodobnim pjesničkim panoramama i recitalnim zbornicima

MARIJA ROŠČIĆ PARO, prof. (Zagreb) – voditeljica promotivnih djelatnosti *Kajkavskoga spravišča* / Galerije Kaj; autorica *Bibliografija časopisa Kaj (1968.-2010./2011.-2018.);* prevoditeljica

Dr. sc. IGOR ŠIPIĆ (Split) - književnik i znanstvenik, pjesnik, putopisac, povjesničar - proučavatelj mediteranskih kultura; kritičar, esejist

Dr. sc. NELA TARBUK (Zagreb) – povjesničarka umjetnosti, do umirovlj. voditeljica Zbirke skulpture, Zbirke bjelokosti, te Zbirke glazbenih instrumenata u MUO Zagreb, među ostalim, autorica monografije o Johannesu Komersteineru i njegovu krugu, autorica značajnih izložbenih postava

TOMISLAV ŠOVAGOVIĆ *(Zagreb)* – pjesnik i prozaist (kratke priče, roman), književni kritičar i publicist; diplomirani novinar i teolog; samostalni umjetnik; urednik, kolumnist, predavač

Dr. sc. NADA VAJS VINJA (Zagreb) – jezikoslovkinja (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje), voditeljica i glavna redaktorica institutskoga projekta *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, te članica i redaktorica drugih projekata (onomastika, leksikologija, jezičnopovijesna istraživanja, leksikografija); autorica znanstvenih monografija (npr., *Hrvatska povijesna fitonimija*) i brojnih studija